

Bydelsatlas Indre By/ Christianshavn

Bevaringsværdier i byer og bygninger 1996

Miljø- og Energiministeriet
Skov- og Naturstyrelsen

i samarbejde med Københavns Kommune

Indholdsfortegnelse

Forord	2
Indledning	3
Bebyggelse og landskab	4
Byens historiske udvikling	7
Bevaringsværdige sammenhænge	10
Dominerende træk	12
Bebyggelsesmønstre	26
Byarkitektoniske elementer	45
Byggeskik	69
Bygningernes bevaringsværdi	77
Bevaringsplanlægning	91
Litteraturliste	92
Signaturforklaring	92

Forsidebilledet viser Rådhuspladsen set mod sydøst.

Indre By/ Christianshavn

Bydelsatlas

Bevaringsværdier i byer og bygninger 1996

Miljø- og Energiministeriet
Skov- og Naturstyrelsen

i samarbejde med Københavns Kommune

A handwritten signature or mark in the bottom right corner, appearing to be a stylized name or initials.

Forord

Skov- og Naturstyrelsen gennemfører i disse år i samarbejde med kommunerne en kortlægning af byernes arkitektoniske kvaliteter og en registrering af bevaringsværdige bygninger. Indre By/Christianshavn Bydelsatlas er således resultatet af Skov- og Naturstyrelsens kortlægning og registrering af bevaringsværdier i Indre By/Christianshavn.

Bydelsatlasset beskriver de bevaringsværdige arkitektoniske sammenhænge, som kan iagttages i bydelen, samt de særlige historiske og topografiske forhold, der har præget bydelens tilblivelse. Herudover er bygningernes bevaringsværdi angivet på kortudsnit.

Arbejdet med at registrere bevaringsværdier i bygninger og bymiljøer blev indledt i 1987. Nu 9 år senere, er der udgivet en hel serie kommune- og bydelsatlas, der hver giver en kortfattet oversigt over bevaringsværdierne i de enkelte kommuner, og i København de enkelte bydele.

Indre By/Christianshavn Bydelsatlas er det sidste i rækken af atlas over de københavnske bydele. Atlasserien omfatter hele Københavns Kommune i 10 bind, og tillige er i 1996 udarbejdet et samlet byatlas for København og Frederiksberg Kommuner. Hidtil er der udgivet bydelsatlas for Vesterbro, Bispebjerg, Østerbro, Amager, Kongens Enghave, Valby, Vanløse, Brønshøj-Husum og Nørrebro samt et kommuneatlas for Frederiksberg. Hensigten med registreringen er først og fremmest at give borgere, planlæggere og politikere overblik over, og dermed mulighed for at vurdere, hvilke arkitektoniske og kulturhistoriske kvaliteter, der bør værnes om.

Herudover er det ønskeligt, at bydelsatlasset indgår som en del af forudsætningsmaterialet for den kommunale planlægning.

Arbejdet med dette bydelsatlas blev indledt i efteråret 1995 med en forundersøgelse udarbejdet af arkitekt Benny Böttiger. Stadsarkitektens Direktorat, Københavns Kommune har under ledelse af arkitekt Kirsten Mølgaard foretaget registrering af bygninger og bymæssige værdier. I registreringen deltog arkitekterne/arkitektstuderende Peter Eierdal, Rina Erstad, Anja Gabelgaard, Anders Harboe, Erika Heyckendorff, Else Marie Johansen, Mikala Mortensen, Pernille Mårtensson, Lise Palm, Hamid Saeidi, Karen Thorkenholdt, Cathrine Wittrup, Jacob Würtzen og Alice Öberg

Københavns Kommune, Plan- og Ejendomsdirektoratet har udarbejdet en del af baggrundsmaterialet for atlasset. I Skov- og Naturstyrelsen har cand. mag. Hannelene Toft Jensen været ansvarlig for arbejdet, og har tillige skrevet atlasteksten.

Arkitekt Jørn Kjærsgaard, arkitektfirmaet Hasløv & Kjærsgaard, har disponeret atlasset og stået for den grafiske tilrettelægning. Sten Lange har fotograferet.

I hele arbejdsperioden har der været nedsat en følgegruppe, som løbende har vurderet resultaterne og i øvrigt har medvirket med rådgivning og inspiration undervejs.

Følgegruppen bestod af Charley Hansen, Ketty Kjærbye Kristensen og Finn Hemmingsen, Indre Bys Lokalråd, Jens Schjerup Hansen og Johnny Eidesgaard, Christianshavns Lokalråd, Freddy Avnby, Byfornyelsesselskabet København, Lisbeth Sloth, SBS Byfornyelse, Flemming Johansen, Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse, Robert Egevang, Foreningen for Gamle Bygningers Bevaring, Torben Ejlersen, Københavns Stadsarkiv, Mette Bruun Beyer, Københavns Bymuseum, Jens Simonsen og Rita Justesen, Københavns Kommune, Plan- og Ejendomsdirektoratet.

Karen Westerbye-Juhl

Karen Westerbye-Juhl
Direktør
Skov- og Naturstyrelsen

Otto Käsner

Otto Käsner
Stadsarkitekt
Københavns Kommune

Følgegruppen, der har medvirket under arbejdet med Indre By/Christianshavn Bydelsatlas, fra venstre: Jørn Kjærsgaard, Hannelene Toft Jensen, Charley Hansen, Kirsten Mølgaard, Torben Ejlersen, Jens Simonsen, Rita Justesen, Benny Böttiger, Finn Hemmingsen og Mette Bruun Beyer. Ketty Kjærbye Kristensen, Jens Scheerup Hansen, Johnny Eidesgaard, Freddy Avnby, Lisbeth Sloth, Flemming Johansen og Robert Egevang var fraværende, da billedet blev taget.

Indledning

Bydelene Indre By og Christianshavn adskilles fra hinanden af Havneløbet og afgrænses fra den øvrige by af Christianshavns voldanlæg, Bernstorffsgade, Søerne og Kastellet. Den administrative betegnelse bydel er ikke umiddelbart velegnet til at betegne byens centrum, men er indført for at kunne sammenligne og sidestille de mange forskellige områder i København.

Indre By og Christianshavn har gennem århundreder været landets og byens magtcentrum og center for militær, handel og kultur, med de bygningsmæssige manifestationer dette kræver. Hver tid har medført sin beskrivelse af områdets udvikling og bygningernes historie. Det kan derfor synes overflødig at føje endnu en beskrivelse og endnu en registrering til det allerede foreliggende. Ingen af de allerede eksisterende beskrivelser og registeranter omfatter imidlertid samtlige bygninger fra de forskellige perioder, ligesom heller ikke de arkitektoniske forhold i området som helhed er beskrevet.

I Indre By og på Christianshavn har der på den enkelte matrikel været flere generationer af bygninger. Skov- og Naturstyrelsens registrering beskæftiger sig imidlertid kun med det eksisterende, med byens og dens bygninger som de ser ud i dag.

Beskrivelsen af de dominerende arkitektoniske træk, af bebyggelsesmønstrene og af de byarkitektoniske træk nævner dog historiske forhold, der har haft betydning for byplanens udvikling og for byens udseende i dag. Det historiske betragtes i dette atlas ikke som en værdi i sig selv, men som en belysning af og forklaring på byens sammensatte arkitekturbillede.

Kortlægning af bevaringsværdierne

Baggrunden for bydelsatlasset har været en omfattende registrering af bebyggelsen i Indre By og på Christianshavn. I foråret 1996 gennemførtes en kortlægning og fotografering af alle bygninger opført før 1960. Vurderingen af de konkrete forhold er således foretaget på stedet, og resultaterne er indført på skemaer. Vurderingen af det enkelte hus er foretaget ud fra en række kriterier: Arkitektonisk, kulturhistorisk og miljømæssig værdi, originalitet og tilstand. Til brug for lokalplan- og byggesagsadministrationen er vurderingerne udført i en skala fra 1-9, mens der i dette atlas er vist oversigtlige kort i tre kategorier: Høj bevaringsværdi, middel bevaringsværdi og lav bevaringsværdi.

Skemaer, kort og fotografier samt den foretagne overførsel af bygningsvurderingen til EDB deponeres hos kommunen til brug for den kommunale planlægning og sagsbehandling. Sideløbende med kortlægningen af bebyggelsen er der foretaget analyser af de bymæssige kvaliteter. De bymæssige kvaliteter beskrives og vurderes efter følgende kriterier: topografi, historie og arkitektoniske kvaliteter.

Kortlægning af bydelens byplanmæssige træk og registreringen af de enkelte bygninger er to uafhængige vurderinger, som kan medføre, at bygninger i den ene sammenhæng - den byplanmæssige - kan være fremhævet for deres byarkitektoniske kvaliteter, men ikke er det som enkeltbygninger. Det omvendte vil også ofte være tilfældet. Afvejningen af, om en bygning bør bevares eller udskiftes med en nybygning, afgøres ikke i kortlægningen og registreringen. Resultaterne af de ud-

Indre By/Christianshavn. Geografisk afgrænsning i Københavns Kommunes Kommuneplan 1995. Mål 1: 30.000.

førte vurderinger bør derimod indgå i de kommunale overvejelser under planlægningsprocessen og i byggesagsbehandlingen.

Beskrivelsen giver et samlet billede af bydelens hovedtræk og er opdelt i tre niveauer: Dominerende træk, bebyggelsesmønstre og byarkitektoniske elementer. Under dominerende træk beskrives de vigtigste strukturskabende elementer og de arkitektoniske hovedtræk. Under bebyggelsesmønstre beskrives karakteristiske bebyggelser og under byarkitektoniske elementer beskrives pladser, kanaler, akser samt karakteristiske gadeforløb m.v.

Hvordan kan atlasset bruges?

Indre By/Christianshavn Bydelsatlas indeholder kun et udvalg af de kort og registreringer, der er udarbejdet i forbindelse med kortlægningen, og atlasset viderebringer således kun registreringens hovedresultater. Der redegøres for bydelens hovedtræk og de byarkitektoniske sammenhænge, og hvilke bygninger, der har fået tildelt en høj, middel eller lav bevaringsværdi. Den enkelte ejendomsejer kan se på oversigtskortene, side 77-90, hvorledes ejendommen er vurderet, Københavns Kommune kan bruge atlasset som støtte i forbindelse med kommune- og lokalplanlægningen samt byggesagsbehandlingen, og beboerne kan bruge atlasset som en vejviser i bydelens bygningshistoriske forhold og i de by- og bygningsmæssige kvaliteter.

Bebyggelse og landskab

Kun ganske få træk fra det oprindelige landskab kan opleves i Indre By eller på Christianshavn i dag. Kommer man gående eller cyklende syd fra ad Nørregade, oplever man den svage stigning op mod Vor Frue Kirke. Men denne terrænændring er næsten ene om at antyde landskabet under bebyggelsen.

Jordbunden

Ind mod land breder København sig ud over en del af den moræneflade, der blev dannet af Øresundsgletcheren under sidste istid. Langs kysten er beliggende en op til to kilometer bred zone bestående af hævet havbund. Landskabet var formet af havstrømninger og bølgebevægelsernes udligning af kystlinien. Den oprindelig by lå på morænefladen så nær kysten som muligt, når oversvømmelsesfaren blev taget i betragtning. I morænen fandtes ler. Det var ikke optimalt til bygningsbrug, da det skulle slemmes, før det kunne bruges. Efterspørgslen var imidlertid stor, og der er flere steder i byen ved udgravninger påvist lergrave, således i området mellem Vestergade, Studiestræde, Nørregade og Larsbjørnsstræde.

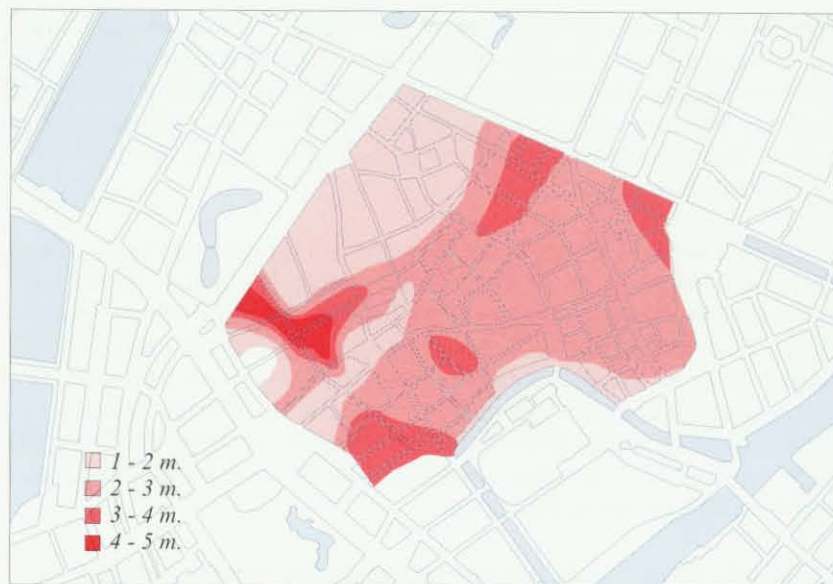
Christianshavn er menneskeskabt, anlagt på et par småholme i strømmen. Det menneskeskabte landskab, de utallige opfyldninger, der i årenes løb har lagt stykke på stykke til byen, spiller en langt større rolle for områdets struktur end det oprindelige flade land.

Kulturlaget, dvs. henkastet affald, nye vejbelægninger ovenpå de gamle og bygningsaffald fra brande og nedrivninger, har medført en terrænhævning på mellem 2 og 5 m., det sidste er målt mellem Teglgårdstræde og Larslejstræde. Andre dele af kulturlaget blev brugt til opfyldninger i stranden, hvorved byens areal er blevet væsentligt forøget. Blandt de tidligst kendte opfyldninger, fra begyndelsen af 1500-tallet, er arealet syd for Magstræde. Syd for Nikolaj Kirke lå "Dybet" mellem byen og Bremerholm. Dette areal blev opfyldt midt i 1500-tallet, og Bremerholm blev herved landfast med byen. Senere i århundredet opfyldtes arealer ved Gammel Strand. Efter at Vestervold omkring 1670 var forlænget ud i Kallebodstrand, var der grundlag for opfyldninger, der skabte det senere Frederiksholm kvarter. Senere i 1700-tallet rettedes kystlinien ud for Frederiksstadens ud. Den mest nyskabende opfyldning var anlægget af Christianshavn, hvis nuværende udseende er skabt ved etapevise opfyldninger gennem århundrederne.

Opfyldningerne er fortsat til i dag. Så når man undersøger jordbundsforholdene i Indre By og på Christianshavn må man gøre sig klart, at henvend halvdelen består af århundreders affald og jordomflytninger.

Kystlinien og havet

Det var således ikke jordbunden, men kystliniens karakter, vanddybderne og strømforholdene, der oprindeligt betingede byens opståen. Havneforholdene var fra tidlig tid optimale. Den oprindelige kystlinie og havne-

Opfyldninger i middelalderbyen vist med rød tone. Mål 1:20.000.

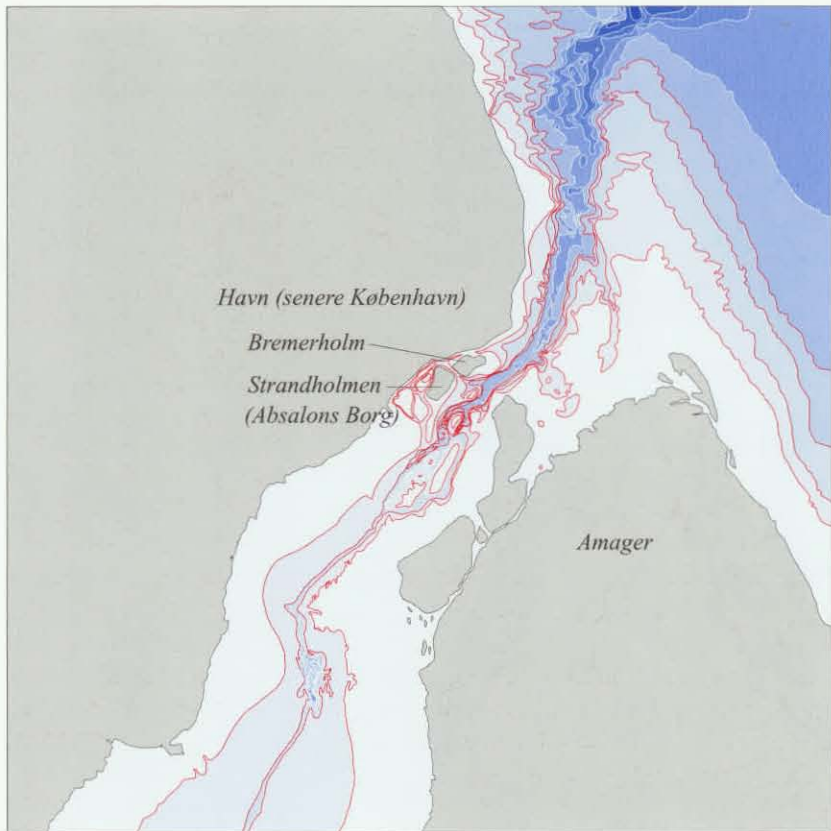
front lå mellem Rådhusstræde og Højbro. Havnen lå her i læ af de småholme, der i tidens løb blev sammenlagt til Slotsholmen. På den anden side af holmene løb det dybe vand langs Amager, men dette farvand var dog dækket mod vejrliget af øen.

Øresund er, som det er blevet udtrykt, en søfartsvej af første rangklasse, en af verdenshandelens maritime hovedveje. Samtidig er Øresund en vigtig del af Københavns bybillede. Vandets virkning har dog været langt stærkere og mere dramatisk, end det opleves i dag. Terrænhævninger, opfyldninger og dæmninger har sløret vandets kraft. Var der sammenfald af høj- og lavvande i Kattegat og Østersøen, kunne det give oversvømmelser, mens lavvande kunne blotlægge store kystområder. Strømmen gennem Øresund, der i dag ved Saltholm er op imod 10 km i timen, har før passeret uhindret imellem Sjælland og Amager, som en livlig flod.

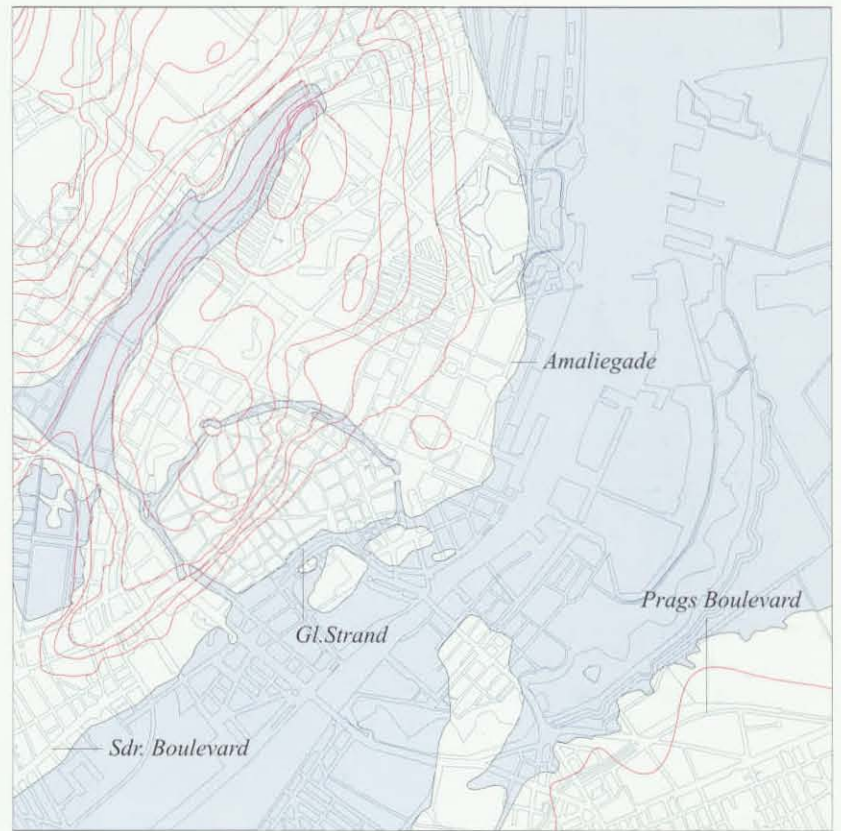
De søer og vandløb, der i tidens løb har skaffet vand til håndværk, industri og husholdninger og til de militære befæstninger, har alle i tidens løb været udsat for regulering. De naturlige løb er blevet vendt, man har dirigeret vandet hen, hvor det skulle bruges, og der er foretaget opstemninger, så der er kommet søer, hvor der før ikke var det. Søerne, Sankt Jørgens Sø, Peblinge Sø og Sortedams Sø, var oprindeligt et fugtigt engareal med enkelte småsøer. En opstemning af Sortedams Sø påbegyndtes i 1500-tallet med henblik på at sikre vandstanden i byens voldgrave. Samtidig har Søerne dannet barriere foran voldanlægget. Den forsvarsmæssige betydning holdt sig helt frem til midten af 1800-tallet, hvor den militære teknologi overflødiggjorde forsvarsværkerne.

Illustrationen af Wilcken Riboldt fra ca. 1690 viser København bag beskyttende volde. Voldanlægget har været et flot, landskabeligt hovedtræk. Fra venstre ses Rosenborg Slot, Vor Frelsers Kirke, Nikolaj Kirke (bagved Reformert Kirke), Trinitatis Kirke med Rundetårn, Helligåndskirken, Vor Frue Kirke og Sankt Petri Kirke.

Kyst og vandybder i middelalderen. Dybdekurver i vandet er vist med 1 meters interval. Lys blå tone viser de højeste kurver, mørk blå tone viser de laveste kurver.

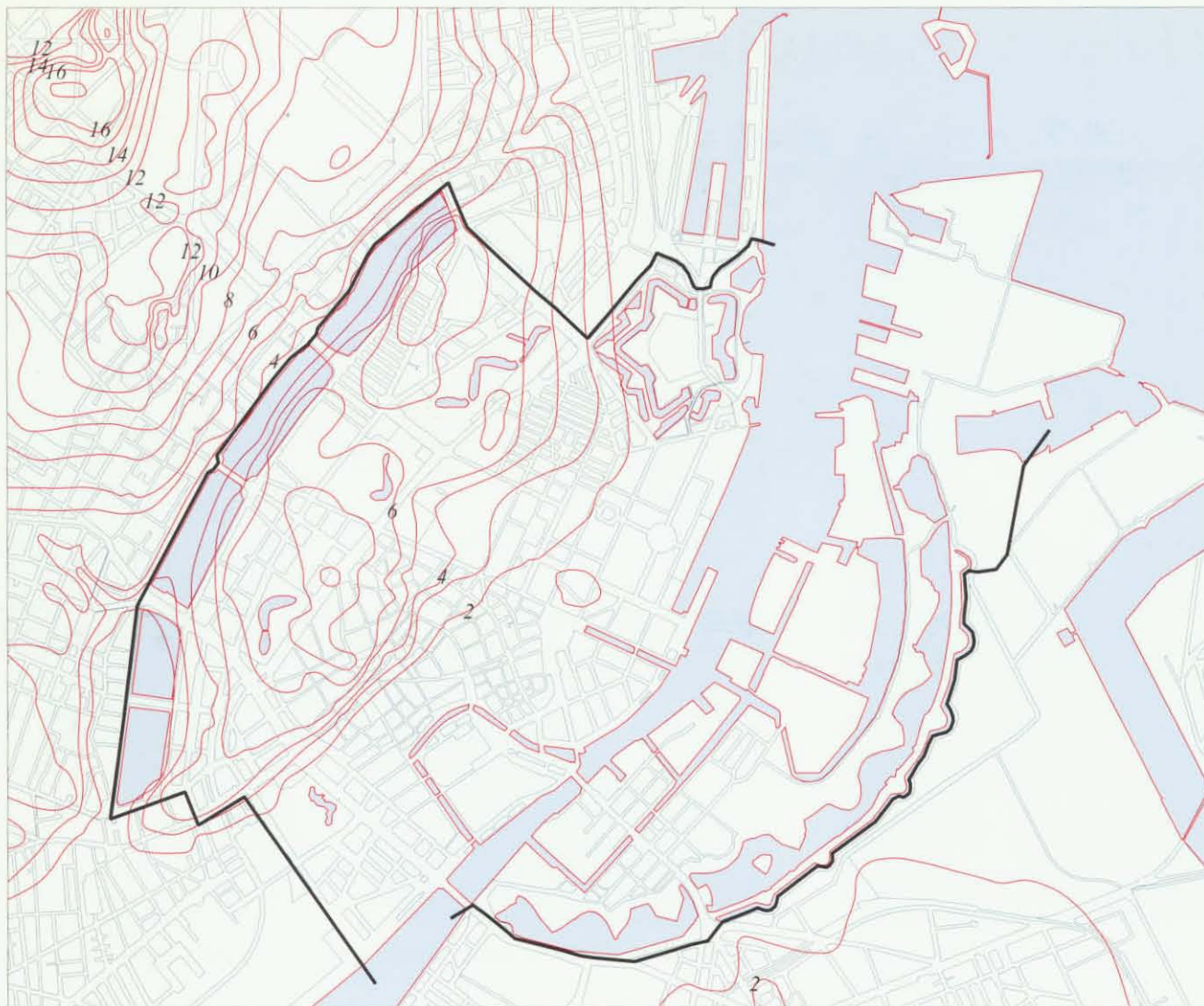

Kystlinien i middelalderen indtegnet på et nutidigt kort. Mål 1:40.000.

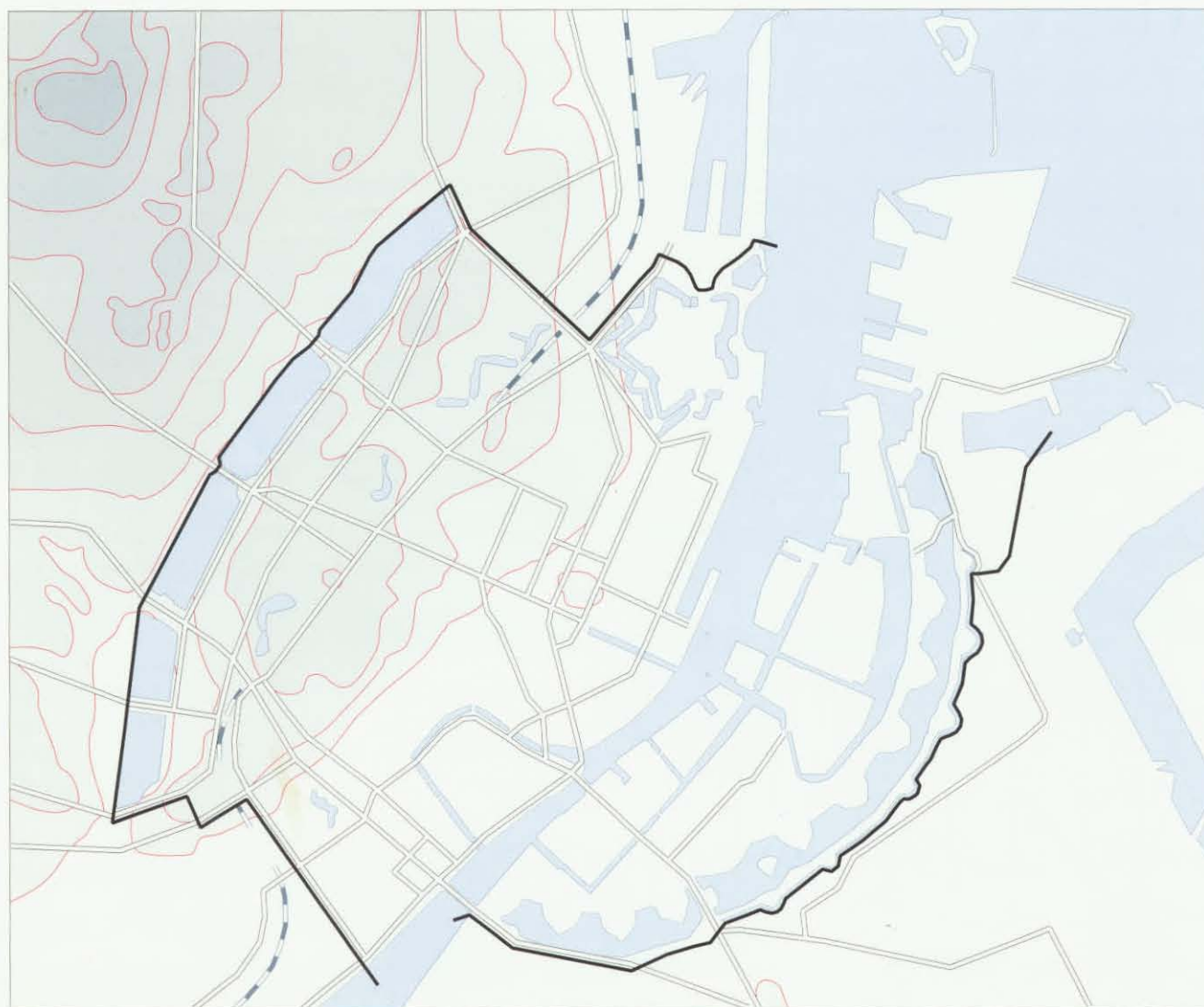
Terrænform år 1865 med den nutidige kystlinie indtegnet. Perspektivtegningen er set fra Amager mod nord. Øjenhøjde 2 kilometer.

Illustrationen viser terrænets form år 1865 indtegnet på et nutidigt geodætisk kort. Der er 1 meters højdeforskel mellem kurverne. Mål 1:30.000.

Terrænform og overordnet gadenet, mål 1:30.000. På illustrationen er vist kurver med 2 meters højdeforskel. Højderne er tonet i en glidende skala, således at det højeste terræn fremtræder tonet med mørk grå og det lave terræn med lys grå.

Byens historiske udvikling

Den bebyggelseshistoriske udvikling i Indre By og på Christianshavn kan ses som en række knudepunkter på den lineære tidsrække. Rækken af knudepunkter omfatter Christian IV's byplanarbejder, byudvidelserne i sidste halvdel af 1600-tallet, Frederiksstaden, brandene, voldenes fald og Gammelholm. Byudvidelser og brande, nye bebyggelser og anlæg kan tidsfæstes, men det overordnede princip, at Indre By og Christianshavn måtte udvikle sig inden for de engang givne rammer, voldene, var gældende fra det oprindelige voldanlæg, der kaldes Absalons vold, til voldenes fald midt i 1800-tallet.

Byen inden for de ældste volde

De ældste volde løb langs Vester Voldgade, drejede ved Jarmers Tårn, langs Nørre Voldgade, drejede ved Fiolstræde og løb mod øst til Kongens Nytorv. Det var et stort byområde, der oprindeligt blev anlagt, og det var da også først udbygget omkring 1600. Den oprindelige by, senere benævnt Clemensstaden, efter den ældste kirke Sankt Clemens Kirke, lå syd for Vestergade omgivet af et anlæg af grave, medens Vestergade, der lå udenfor denne bydannelse, var den vigtigste vej fra oplandet til færgestedet, der lå ved Højbro Plads. Bydannelsen og færgestedet var baggrunden for at Absalon placerede sin borg her. Bysamfundet Havn nævnes første gang i kilderne i 1043 med en bemærkning om, at Svend Estridsson med sin flåde søgte tilflugt her. Byen blev erobret af lybækkerne i 1248 og 1368, og det må formodes at byen led samme skæbne som borgen, der blev nedrevet sten for sten. Byens struktur lå på trods af ødelæggelserne fast: et gadeforløb fra Vesterport til Østerport, en hovedgade til Nørreport med kirken og kirkegården tangerende gaden og med bagstræder bag de større gader. Kortet fra 1535 viser, at København på det tidspunkt havde fire kirker, Sankt Petri Kirke, Vor Frue Kirke, Helligåndes Kirke og Nikolaj Kirke; kirkerne havde ikke som nu pladser omkring sig, men kirkegårde. Sankt Clemens Kirke forsvandt omkring år 1500. Byens torve var Gammeltorv og Amager-torv.

Christian IV's byplanarbejder

Christian IV's byplanarbejder har haft afgørende betydning for den by, vi kender i dag. Han udvidede byens areal til det dobbelte, påbegyndte Christianshavn, anlagde Nyboder og Rosenborg, og byggede flådebase. Ser man overordnet på Christian IV's byplanmæssige bestræbelser, har de fleste oprindelse i hans interesse for byens og flådens sikkerhed. Christianshavn med dens voldanlæg skulle sikre Tøjhuset, Materialgården og Tøjhushavnen, men besejlingsforholdene blev for snævre og flåden måtte ligge for anker i strømmen. For at sikre flåden her anlagdes to "blokhuse", bolværker, et på Sjællandssiden, umiddelbart syd for det nuværende Kastel, og et på Amagersiden. I 1627 blev en ny toldbod taget i brug syd for Sankt Annæ Skanse, og hermed var havnens udstrækning bestemt indtil vor tid. Kongen foranstaltede i de før-

Krystalgade set mod Rundetårn, ca. 1870.

Gårdrum, Krystalgade 24, ca. 1905.

ste årtier af 1600-tallet en omfattende reparation og forbedring af den eksisterende vold. Samtidig planlagde han voldanlæggets udvidelse mod nord, hvor det skulle knyttes til det skanseanlæg, han var i gang med, Sankt Annæ Skanse, der lå, hvor nu Kastellet ligger. Kongen havde selv påbegyndt bebyggelsen af det nye areal med Rosenborg. Planen for området var i begyndelsen et stjerneformet anlæg, men blev hurtigt omformet til en skakbrætplan. Nyboder blev anlagt, medens den stjerneformede plan endnu var intakt.

Den første kontrakt om voldarbejder og opfyldning på Christianshavn blev tegnet i 1617. Det var ikke alene et fæstningsværk til beskyttelse af by og havn, der var planlagt, det var en selvstændig, kombineret fæstnings-, havne- og kanalby. Også for dette byanlæg angav de første planer et stjerneformet anlæg med en centralplads, mens den endelige plan var skakbrætformet. Voldanlæggets udstrækning svarede til det daværende Københavns; Store Søndervoldstræde angiver den sydlige linie, medens Bådsmændsstræde svarer til den nordlige. Store dele af det udlagte areal stod under vand. I Strandgade findes huse fra Christian IV's tid, men udbygningen af Christianshavn gik langsomt, idet de private grundejere selv havde til opgave at fylde grundene op til over højvandsniveau.

Byudvidelserne i sidste halvdel af 1600-tallet

I sidste halvdel af 1600-tallet blev Frederiksholm-kvarteret og Ny-Christianshavn påbegyndt. Frederiksholm-kvarteret var et resultat af Vestervolds forlængelse i 1668 med en halv kilometer ud i Kalvebodstrand. Frederiksholms Kanal blev gravet, og Henrik Rüse fik til opgave at lave planen for det nye kvarter. Som det var tilfældet på Christianshavn blev grundene solgt til private, selv om nogle stod under 1 m vand. Anlægget af kvarteret betød samtidig en arkitektonisk tilknytning til den gamle by, idet Vandkunsten blev anlagt som plads. Christianshavns Vold blev i 1663 forlænget ud i Kalvebodstrand, medens den først nogle år senere forlængedes mod nord. I forbindelse hermed anlagdes i vandet ud for Sankt Annæ Skanse en befæstet flådehavn, kaldet Hukket. Nyholm blev anlagt i 1690. Det var det første af de flådetekniske anlæg, der efterhånden kom til at udfylde hele arealet.

Frederiksstaden

Christian IV havde opkøbt det areal, der omfattedes af strandlinien, den nuværende Østerport Station og Østervold til Nørreport. Og efter udvidelsen af fæstningen kaldte han denne del af byen for Ny-København. Han byggede Rosenborg Slot med park og haveanlæg og anlagde Nyboder efter en renaissancebyplan med diagonalgader. Bebyggelsen af resten af arealet, der efterhånden blev solgt til private, gik langsomt, og myndighederne havde vanskeligt ved at formå borgerne til at følge de udstukne retningslinier, f.eks. forlangte man for første gang i byens historie sammenhængende facadebebyggelse.

Efter 120 års tovtrækkeri myndigheder og borgere imellem om gadeudlæg, skelrettigheder og grundenes bebyggelse besluttedes det, i for-

Kortet er en rekonstruktion af middelalderbyen ca. 1535 på grundlag af Ramsings undersøgelser omkring Københavns ældste gadeplan og reguleringsplanen fra 1728. Kortet er, ligesom de følgende illustrationer indtegnet på et nyere kort, vist med stiplede linie. Mål ca. 1:40.000. Her ses den oprindelige by, afgrænset af det ældste voldanlæg. Absalons borg ligger isoleret på Slotsholmen.

bindelse med at man i 1749 fejrede 300 års jubilæum for det oldenborgske kongehus at bygge en ny by, kaldet Frederiksstaden. Området hvor Frederiksstaden skulle ligge, blev overdraget byens magistrat. Hofbygmester Niels Eigtved tegnede planen og fik ansvar for opførelsen af bygningerne. Der blev udstedt gavebrev på grunden til de fire store palæer, der skulle ligge om pladsen (Amalienborg Slotsplads), og for det øvrige byggeri blev der udarbejdet typetegninger. Det var kongens hensigt, at bydelen skulle komme handelen til gavn, men det blev i høj grad en bydel befolket med hofstaten og adelen. Hovedanslaget i planen for Frederiksstaden er de fire palæer, der omkranser pladsen, og akserne til den planlagte kirke (Marmorkirken). Frederiksstaden er en vældens opfattelse af bybygning, et grandios eksempel på barok byplan, opført med barokkens forkærlighed for fornem bygningskunst og samtidig med barokkens ophøjede ligegyldighed for den eksisterende by.

Brandene 1728 og 1795 og bombardementet 1807.

De store bybrande i 1728 og 1795 er skyld i, at Indre By i sin bebyggelse i så væsentlig grad bærer præg af 1700- og 1800-tallet. Samtidig gav brandene anledning til reguleringer af gadenettet. Allerede efter en brand i 1685 gik man i gang med reguleringer, og Nygades anlæg er resultat af dette. Ved branden 1728 nedbrændte 1670 bygninger, og kun ganske få bygninger i brandområdet stod tilbage. En kommission fremlagde en reguleringsplan, der var baseret på det eksisterende gadenet, men samtidig havde forslag til forbedring af færdselsforholdene ved at udrette og udvide gaderne, og til at etablere brandbælter ved at anlægge torve og pladser. Grundejerne var meget lidt villige til at opgive stykker af deres grunde, så resultaterne af reguleringsplanen var ikke imponerende. De største ændringer var etablering af Kultorget og anlæg af Frederiksberggade med en tværgade op til Vestergade til afløsning af krogede smågader. Branden i 1795 opstod på Gammelholm og bredte sig til Nikolaj-kvarteret. I alt nedbrændte 941 ejendomme. 10 dage efter branden forelå en generalplan, der foreslog bredere gader, anlagt efter "rette og lige" linier samt åbne pladser til at standse ilden. Genopbygningen gik hurtigt, men som før var grundejerne ikke indstillet på at afgive arealer. Som en slags erstatning forærede kongen et stykke af Kongens Have til brandlidte grundejere, og Kronprinsessegade blev

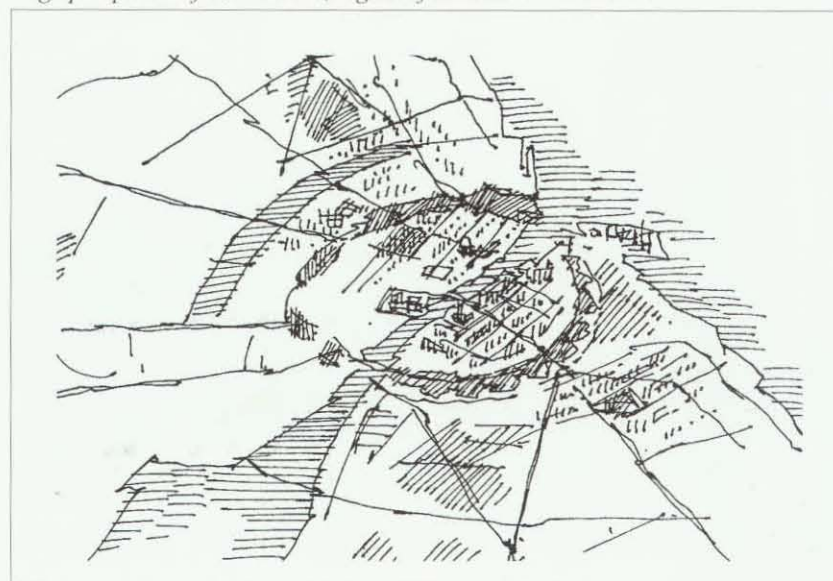
Kortet viser en rekonstruktion af forholdene i Indre By og på Christianshavn ca. 1650. Rekonstruktionen bygger på en bearbejdning af flere forskellige historiske kort og opmålinger af de nuværende forhold. Mål ca. 1:40.000. Planen viser København efter Christian IV's omfattende bygge- og byplanvirksomhed. Blandt de vigtigste træk er voldens udretning mod nord, og Ny København er inddraget i byens areal. Nyboder og Citadellet Frederikshavn var anlagt. Anlæggelsen af det oprindelige Christianshavn er tilendebragt.

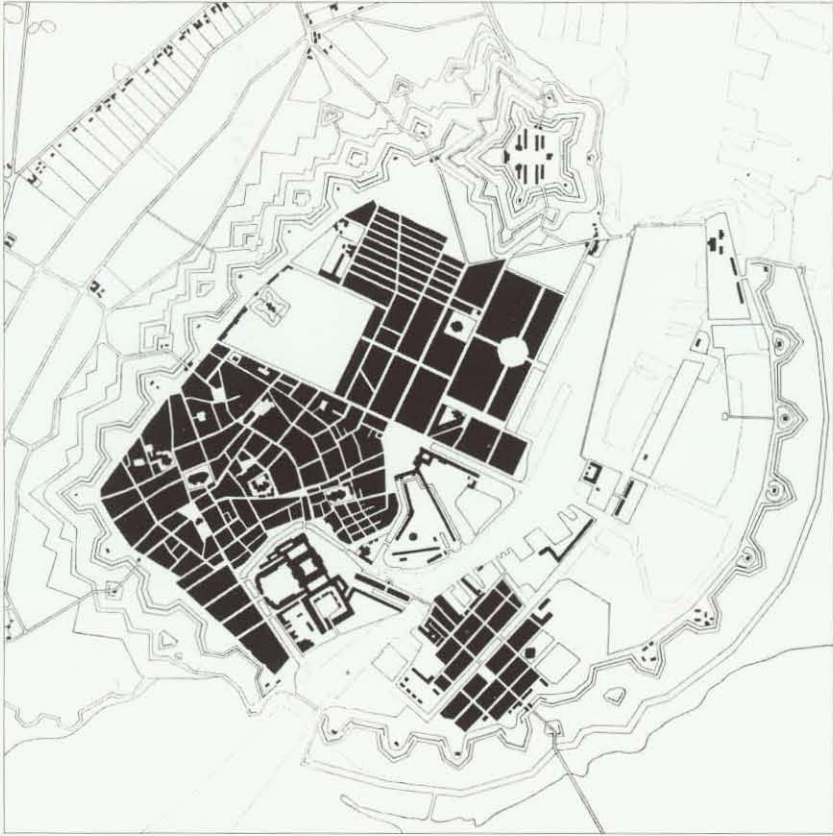
anlagt. Højbro Plads og flytningen af Rådhuset fra Gammeltorv til siden af Nytorv er resultat af planen, og samtidig blev påbudt om knækkede hjørner fulgt, og er i dag et karakteristisk bytræk, der fortæller om tidens planlægning. Branden som følge af englændernes bombardement førte som det mest synlige resultat til anlæggelsen af Hauser Plads.

Voldenes fald og Gammelholm

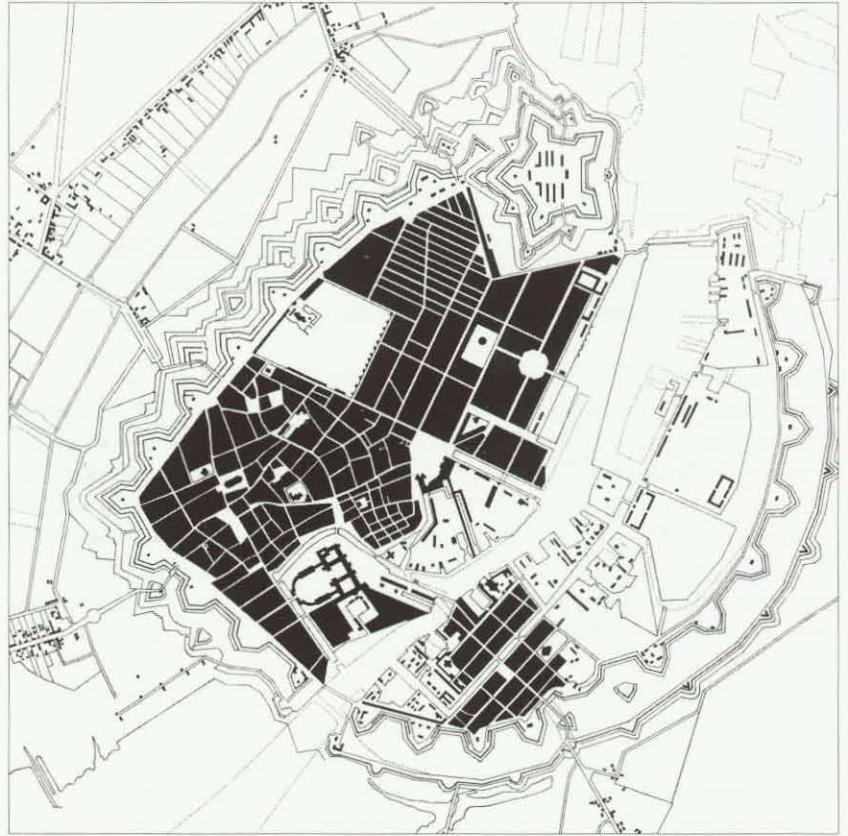
Omdannelsen af voldarealerne til parker, de første planer til bebyggelse af arealet uden for voldene og bebyggelsen af Gammelholm blev foretaget i sidste halvdel af 1800-tallet, og det var arkitekten Ferdinand Meldahl, der som sin tids mest fremtrædende og magtfulde arkitekt forestod planarbejdet. Meldahl ønskede at tilføre København nogle af de storbytræk, han havde set på sine rejser i Europa, som boulevarder, parker og pyntelige facader. Med bebyggelsen af Gammelholm var Indre By og Christianshavn fuldt udbygget. Mange nybygninger er kommet til i vores århundrede ofte som resultat af saneringer, men i langt de fleste tilfælde har de karakter af tilpasninger til den allerede eksisterende bystruktur.

Fugleperspektiv af København, tegnet af arkitekt Hans Ovesen.

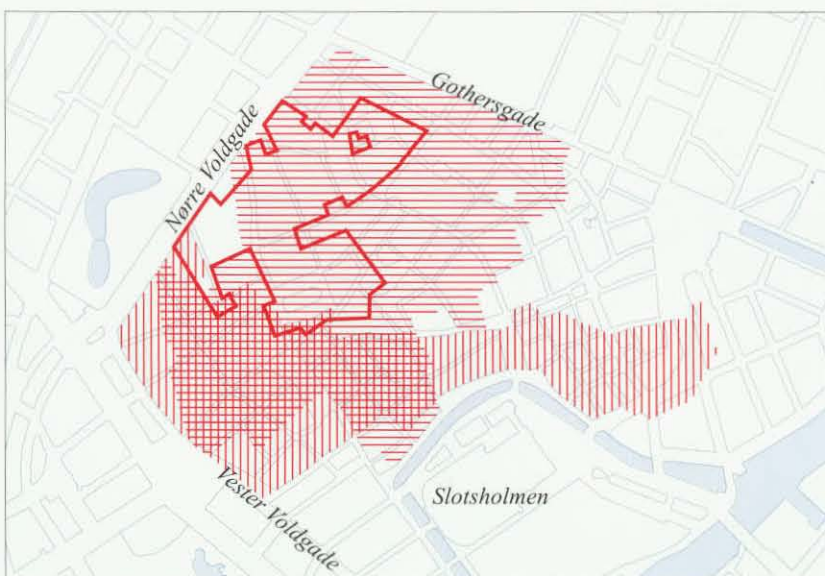
Kortet viser Indre By og Christianshavn ca.1750, tegnet på basis af Carl Bruuns opmålinger. Mål ca. 1:40.000. Byen var nu næsten fuldt udbygget inden for de rammer Christian IV afstak. Voldanlægget er moderniseret og udbygget, så det danner en samlet cirkel omkring byen. Kastellet er udbygget, og Frederiksstaden og Nyhavn anlagt. Det første Christiansborg er bygget. Langs den forlængede vestvold er Frederiksholm-kvarteret anlagt. Nord for Christianshavn er Nyholm anlagt sammen med andre dele af det nye orlogsværft.

Kortet viser forholdene ca. 1850 og er baseret på Generalstabskortet fra ca. 1857 og et kort fra 1825 af C.V. Hertel. Mål ca. 1:40.000. Voldanlægget og Holmen er nu fuldt udbygget. Gadenettet er reguleret efter de store brande, og byen har fået flere nye pladser - Højbro Plads, Hauser Plads og Nikolaj Plads. Gammel Torv og Nytorv er omdannet til en samlet plads. Uden for voldene er forstadsbebyggelsen påbegyndt.

De fire små illustrationer herover viser, hvor store dele af Indre Bys og Christianshavns areal militæret rådede over i 1830, og hvorledes de militære arealer er blevet indskrænket i perioden frem til 1975. Militære arealer er vist med rødt, byudviklingen vist med gråt. Tegningerne er skitse-mæssige optegninger efter geodætiske kort.

Brandenes udbredelse i København, mål: 1:20.000. Branden 1728 vist med vandret skravering, branden 1795 med lodret skravering og branden 1807 vist med kraftig indramning.

Bevaringsmæssige sammenhænge

I Indre By og på Christianshavn skaber bebyggelsen, terrænet, beplantningen og vandet iøjnefaldende bymiljøer, der markerer sig i det samlede bybillede og tilsammen danner et sammensat og identitetsskabende udtryk. En beskrivelse og vurdering af bymønsterets karakteristiske træk og de bevaringsværdige bymiljøer er i dette atlas opdelt i tre kategorier:

Dominerende træk

Ved dominerende træk forstås de vigtigste struktur- og identitetsskabende byelementer i byen. I Indre By og på Christianshavn er det de varierede bykvarterer og gadenettet, samt de mange tårne og andre fikspunkter, der markerer sig i bybilledet. Hertil kommer byens samspil med havnen, den grønne ring af tidligere og nuværende voldarealer, Slotsholmen som byens centrum og søerne, der i et bueslag omkranser Indre By. På illustrationerne herunder er med vignetter vist en oversigt over de dominerende træk.

Bebyggelsesmønstre

Bebyggelsesmønstre er afgrænsede områder i bygningsmassen, hvor veje, pladser og grønne træk danner en helhed. Som eksempler herpå kan nævnes selve middelalderbyen, Gammelholm, Frederiksstaden og voldkvartererne. Hertil kommer bl.a. Kastelet, Kommunehospitalet og Kartoffelrækkerne. På illustrationen øverst på modstående side ses en oversigt over bebyggelsesmønstrene.

Byarkitektoniske elementer

Under byarkitektoniske elementer er bl.a. beskrevet vigtige gadeforløb, pladser, grønne anlæg, kanaler m.v. Som eksempler kan nævnes Strøget og voldgaderne, torve og pladser, byens akser og byens skjulte rum. På illustrationen nederst på modstående side ses en oversigt over de byarkitektoniske elementer.

Oversigt over dominerende træk:

1. Kvarterer
2. Gadenettet
3. Fikspunkter
4. Byen og vandet
5. Den grønne ring
6. Slotsholmen
7. Søerne

Kvarterer

Gadenettet

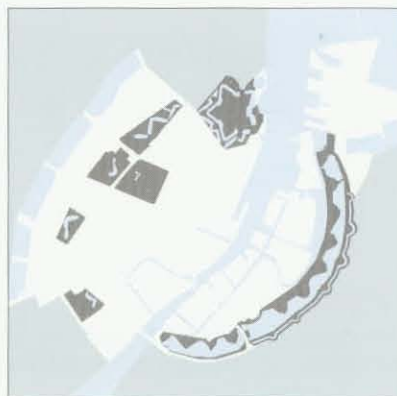
Fikspunkter

Beskrivelse af de dominerende træk findes på siderne 12-25.

Byen og vandet

Den grønne ring

Slotsholmen

Søerne

Gothersgade set mod nordvest. Gothersgadelinien, der går i en lige linie fra Nyhavn til søerne, er et dominerende træk i byen.

Kastelskirken set mod vest. Kastelets bebyggelse danner et smukt og helstøbt bebyggelsesmønster.

Oversigt over bebyggelsesmønstre, mål 1:30.000

Indre By:

1. Middelalderbyen
2. Gammelholm
3. Frederiksstaden
4. Nyboder m.m.
5. Nørrevoldkvarteret
6. Kvarteret ved Stockholmsgade
7. Kvarteret ved Nyropsgade
8. Rysensteen-kvarteret
9. Kommunehospitalet
10. Kastellet
11. Kartoffelrækkerne

Christianshavn:

12. Det planlagte Christianshavn
13. Holmen
14. Christiania

Beskrivelse af bebyggelsesmønstrene findes på siderne 26-44.

Oversigt over byarkitektoniske elementer, mål 1:30.000

1. Voldgaderne
2. Strøget
3. Frederiksborggade
4. Torvegade
5. Strandgade
6. Christianshavns Voldgade
7. Torve og pladser
8. Kanalerne
9. Byens akser
10. Kongens Have
11. Byens skjulte rum (ikke markeret på illustrationen)

Beskrivelse af de byarkitektoniske elementer findes på siderne 45-68.

Christianshavns kanaler er et byarkitektonisk element. Her ses Christians Kirke fra Overgaden oven Vandet.

Dominerende træk

Kvartererne

Indre By og Christianshavn er samlet omkring det gennemgående havneløb i et klart og gennemskueligt system bundet sammen af de ringformede strukturer bestående af "den grønne ring", Søerne og Stadsgraven. Bydelen består af et antal kvarterer, hvis fremtræden hver for sig er karakteristisk for opståelsestidspunktet og de arkitektoniske ideer, der var fremherskende på byggetidspunktet.

Middelalderbyen

Middelalderbyen er så kompakt bebygget, at rumforløbene, hvadenten det er gade-, gård- eller pladsrum, virker som om de er skåret ud i bygningsmassen. Det er en meget tæt struktur, der får kvarteret til at fremstå som et hele, på trods af en bebyggelseshistorie, der strækker sig over mange hundrede år. De ens bygningshøjder, de mange steder gennemgående gesimsbånd, de korte facadelængder og de klassiske proportioneringsregler bidrager til dette. Grundstammen af bygninger er ikke fra middelalderen, men fra 1700- og 1800-tallet, hvor den nedtonede klassicisme var dominerende.

Slotsholmen

Slotsholmen adskilles fra middelalderbyen af kanalernes markante byrum og den inderste af de mange ringgader. Slotsholmens indre er et stort sammenhængende kompleks, bestående af Christiansborg, Slotskirken, Thorvaldsens Museum, Det Kongelige Bibliotek, Tøjhusmuseet, Børsen og ministerialbygningerne. Slotsholmen har stor symbolværdi, udtrykt i Christiansborgs kompakte bygningsmasse.

Kvartererne

Frederiksholm-kvarteret

Anlagt på opfyld i sidste halvdel af 1600-tallet med et regelret gadenet, adskilt fra Slotsholmen af Frederiksholms Kanal. Kvarteret undgik de store bybrande og har derfor beholdt meget af sin originale bebyggelse.

Gammelholm

Gammelholm er afgrænset af Nyhavn, Inderhavnen, Holmens Kanal og Kongens Nytorv. Gammelholm er bygget på flådens gamle areal sidst i 1800-tallet og knytter sig plan- og bygningsmæssigt til Nørrevoldkvarteret.

Middelalderbyens krogede gadeforløb fornemmes tydeligt i Nørregade, her set mod syd. I baggrunden ses Domhuset på Nytorv.

Byens kvarterer, dominerende træk mål 1:30.000.

Ny-København - Frederiksstaden

Ny-København afgrænses af Gothersgade, Kongens Have, Øster Voldgade, Store Kongensgade, Esplanaden og havnen. Kvarteret bærer præg af sammenstødet mellem to store byplanprincipper: renaissanceplanens stjerneform og barokkens skakbrætmodel, som det kan ses i de skrå forløb i Nyboder og Amalienborgs akser. Bebyggelsen er sammensat, spændende fra Nyboders lave længer, over rokokopalæerne til Dronningegården.

“Den grønne ring”

Rækken af parker, Ørstedsparken, Botanisk Have og Østre Anlæg, der blev anlagt på det nedlagte voldareal, danner i kombination med Kongens Have en grøn ramme om Indre By, medens Stadsgraven og det bevarede voldanlæg på Christianshavn indrømmer denne bydel. Militærets tøvende overgivelse af voldanlægget til byen gav tid til eftertanke, og det bevarede eller genkendelige voldanlæg er i dag, foruden at være byens rekreative frirum, et fremtrædende byarkitektonisk træk.

Voldkvartererne

Voldkvartererne blev bebygget successivt i perioden fra opgivelsen af voldene frem til 1970'erne. Kommunehospitalet blev anlagt først, og med sin akse der peger mod Kongens Nytorv, angav det mønsteret for Kartoffelrækkerne. Nørrevoldkvarteret blev anlagt tæt og kompakt i 1870'erne og 80'erne. Rysensteen- og Stockholmsgadekvarteret kom til i perioden omkring århundredeskiftet, anlagt efter samme planidealer, hvor man tilstræbte et varieret gadenet. Nyropsgade-kvarteret er bebygget i årene efter 2. Verdenskrig på det nedlagte vandreservoir- og jernbaneareal.

Christianshavn

Christianshavns indre skakbrætbyplan opløses mod volden, hvor bebyggelsen følger voldens takkede forløb. Torvegade og Christianshavns Torv er præget af funktionalistisk randbebyggelse, medens der stadig i sidegaderne findes megen oprindelig bebyggelse. En underinddeling af de oprindelige storgrunde har frembragt fine bevarede rækker af småhuse i 2-4 etager. De mange bevarede købmansgårde, pakhuse og erhvervsbygninger gør, at Christianshavn skiller sig klart fra Indre By.

Holmen

Holmen har været flådens base i mange hundrede år. Alle bygninger er skabt til deres funktion, lagerbygninger, værksteder, administrations- og uddannelsesformål. Kun Marinekasernen på Nyholm er indrettet til boligformål. De mange enkeltanlæg overholder et gennemgående princip om vinkelret eller parallel placering i forhold til det vinkelrette trafiksystem og kanalerne.

Refshaleøen, Lynetten og Margretheholm

På Refshaleøen ligger B&Ws skibsværft, og på Lynetten det store rensningsanlæg. De store bygningstrukturer, der dominerer Refshaleøen og Lynetten, forholder sig til en nord-syd gående akse. Bebyggelsen på Margretheholm er spredt, men udlagt efter bebyggelsesstrukturene på Holmen.

Et kig gennem den lange og lige Bredgade, set mod sydvest med Det kongelige Teaters kuppel i baggrunden.

Ørstedsparken set mod sydvest.

Strandgade set mod øst. Gaden rummer en fin række af gamle, velbevarede købmansgårde.

Holmens bygninger er placeret langs et regelret vejnet. Set mod nordøst over Takkeloftgraven.

Gadenettet

De ældste dele af Indre Bys gadenet har lagt sig i landskabet følgende højdekurverne enten på langs eller vinkelret på disse. Det var handelen på torvene, der var den vigtigste økonomiske faktor, og hovedgadene blev derfor dem, der forbandt torvene med byens porte og havnen. Disse veje genfindes stadig i byen, størsteparten i dag omdannet til gågader. I middelalderbyens trafiksystem kan de konstant ændrede vilkår for byens liv direkte aflæses. Lag på lag af nye strukturerende principper har videreudviklet eller suppleret de foregående, gadeudretninger og gade-gennembrud er foretaget for at lette trafikken. Ikke desto mindre opfattes gadenettet i middelalderbyen oprindeligt, bl.a. fordi hovedgaderne og pladserne er bibeholdt.

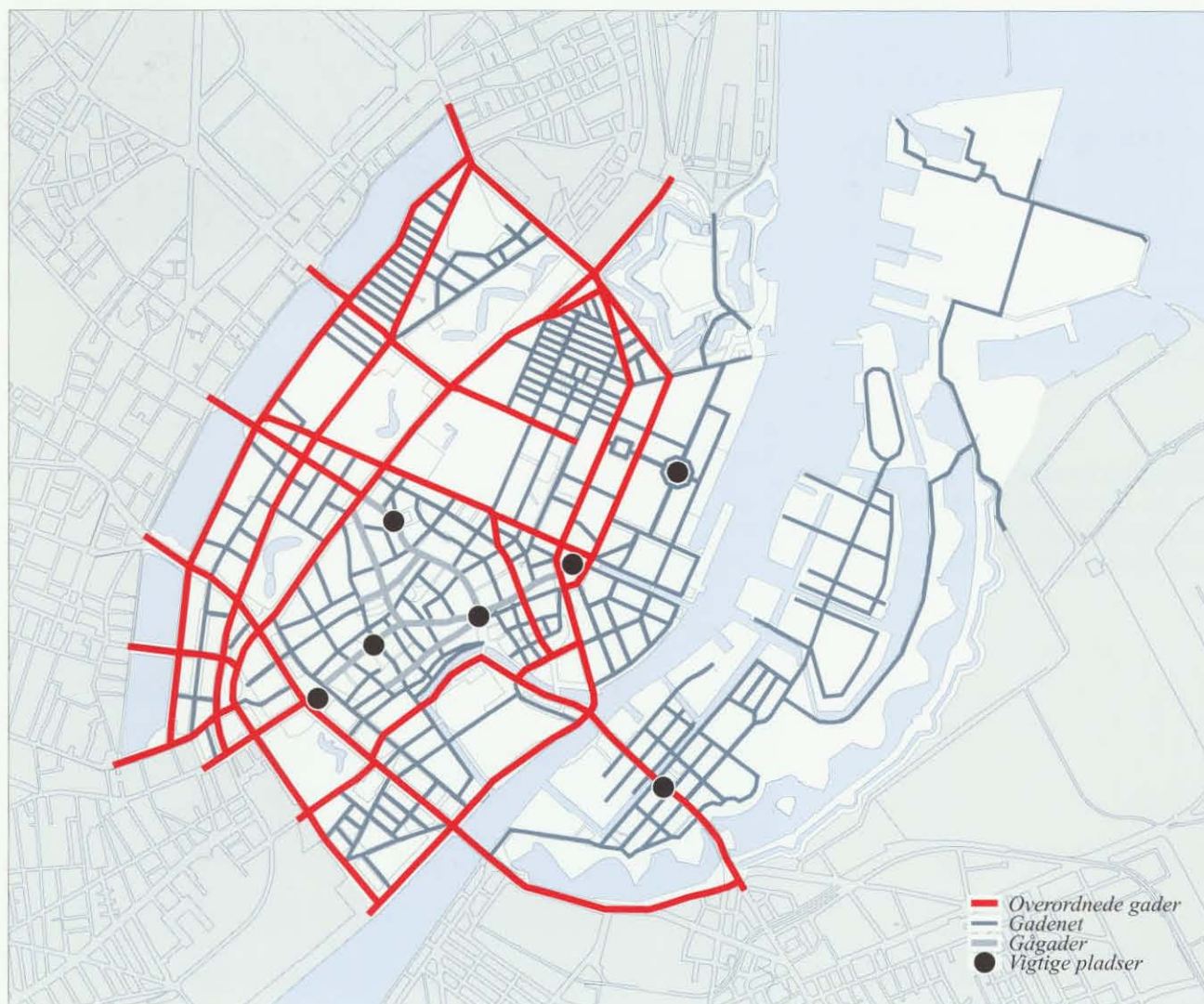
Gothersgade, der strækker sig fra Sortedams Sø til Kongens Nytorv, har et helt snorlige forløb. Mod sydøst bliver linien forlænget af Kongens Nytorvs randbebyggelse og af Nyhavn frem til havneløbet. Denne linie skærer et skarpt spor mellem de to bebyggelsemønstre - middelalderbyen og Frederiksstaden, og er af stor betydning for oplevelsen af den befæstede bys selvgroede og planlagte del.

Middelalderbyens labyrintiske system af gader og pladser står i skarp kontrast til de omgivende voldkvarterer og Ny-København, som er præget af orden og regelmæssighed. Den tætte gadestruktur i middelalderbyen skaber et sammenhængende centrum, medens Ny-Københavns gadegridnet er rettet mod nord. Gaderummene her giver mulighed for lange, ubrudte kig ofte med en perspektivisk virkning. Voldgaderne, Farimagsgade og Søgaderne danner ringe, der forbinder udfaldsvejene. Broerne over Søerne og Inderhavnen har stor betydning som forbindelsesled til Christianshavn, Amager og forstæderne. Her hægtes Indre Bys trafiksystemer sammen med de omgivende systemer, og der opstår markante udsigts- og koncentrationspunkter.

Gadenettet

Gadenettet på Christianshavn er udlagt i skakbrætmonster, opbygget om de to akser Torvegade og Christianshavns Kanal. I krydset mellem de to akser ligger bydelens torv. Langs volden ligger Christianshavns Voldgade. Bydelen er siden dette oprindelig anlæg udvidet både mod nord og mod syd. Langebrogades skrå forløb og Aladdin-kvarterets langstrakte gader er således nyere tilføjelser til gadenettet. De mange broer, der forbinder bydelen, skaber markante koncentrationspunkter med kontakt til vandet. På Holmen er trafiksystemet styret af flådebasens behov for rationel trafik med en nord-syd gående hovedvej, der forbinder de overordnede stikveje.

Byens gadenet, dominerende træk mål 1:3.000.

Det krogede gadeforløb i Middelalderbyen giver mulighed for spændende kig; her ses Læderstrædets udmundning i Højbro Plads med Rådhusårnet som fikspunkt i baggrunden.

Christianshavns Kanal set mod nordøst. Overgaden oven Vandet og Overgaden neden Vandet har en særlig stemning.

Gothersgades har et langt og lige forløb, og skaber et skarpt skel mellem middelalderbyen og Frederiksstaden. Set mod nordvest.

Langebro og Knippelsbro binder Christianshavn og Indre By sammen. Langebro set mod Indre By.

Torvegade, her set mod sydøst, er på en gang lokal handelsgade og gennemfartsvej.

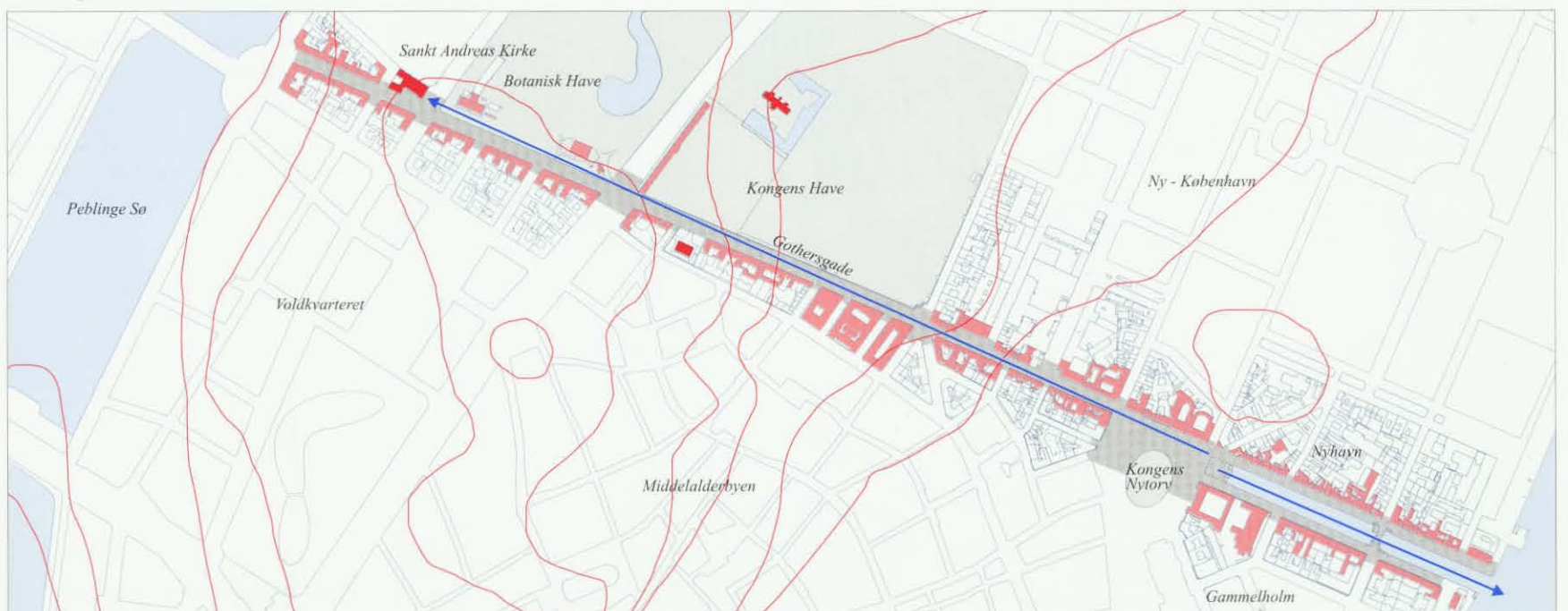

Voldgaderne, her Øster Voldgade set mod nordøst, følger voldanlægget rundt om Indre By.

Langs med Christianshavns Vold bugter Christianshavns Voldgade sig, og følger voldens form. Set mod nordøst med Torvegade i baggrunden

Gothersgadelinien, mål 1:10.000.

Fikspunkterne

Indre By og Christianshavn har en koncentreret samling af fikspunkter. Alene mængden skiller denne del af hovedstaden fra resten. Fikspunkterne fungerer som vartegn for byen og opleves på stor afstand fra land og fra vandet. Ikke uden grund kaldes København "Tårnernes by". De historiske fikspunkter er ofte tårne, spir og kupler på kirker og slotte, medens mere moderne fikspunkter kan være tårne, spir og kupler på forretnings- og beboelsesejendomme, skorstene og siloer eller høje bygninger i sig selv. Betydningen i luftrummet og i gadebilledet måles ikke med den historiske målestok.

Kirketårnene og -spirene i middelalderbyen danner et system af identitetsskabende fikspunkter, der letter orienteringen i den labyrintiske bydel. Herudover kan de ses fra de omgivende kvarterer, fra havnen, hvor de fungerer som sømærker, fra Amager og Bellahøj - steder, hvor de tegner byens profil. I de omgivende kvarterer suppleres der med en række tårne, f.eks. Christiansborg, Rådhuset, Paladshotellet og Marmorkirken.

Fikspunkterne har ofte stor symbolsk betydning, de fungerer som antenne, idet de opsamler synslinier fra omgivelserne og retter opmærksomheden mod den underliggende bygning. I barokken, hvor fikspunkter kombineres med en aksial struktur, understreges denne virkning, f.eks. Marmorkirkens kuppel, der danner fikspunkt for akse, der binder Holmen, Frederiksstad og den bagvedliggende del af Ny-København sammen, eller Christians Kirke som fikspunkt for Strandgade. Fikspunkterne binder ligeledes bydelen sammen. Set fra Kløvermarken på Amager eller fra vandet falder Indre Bys og Christianshavns fikspunkter sammen.

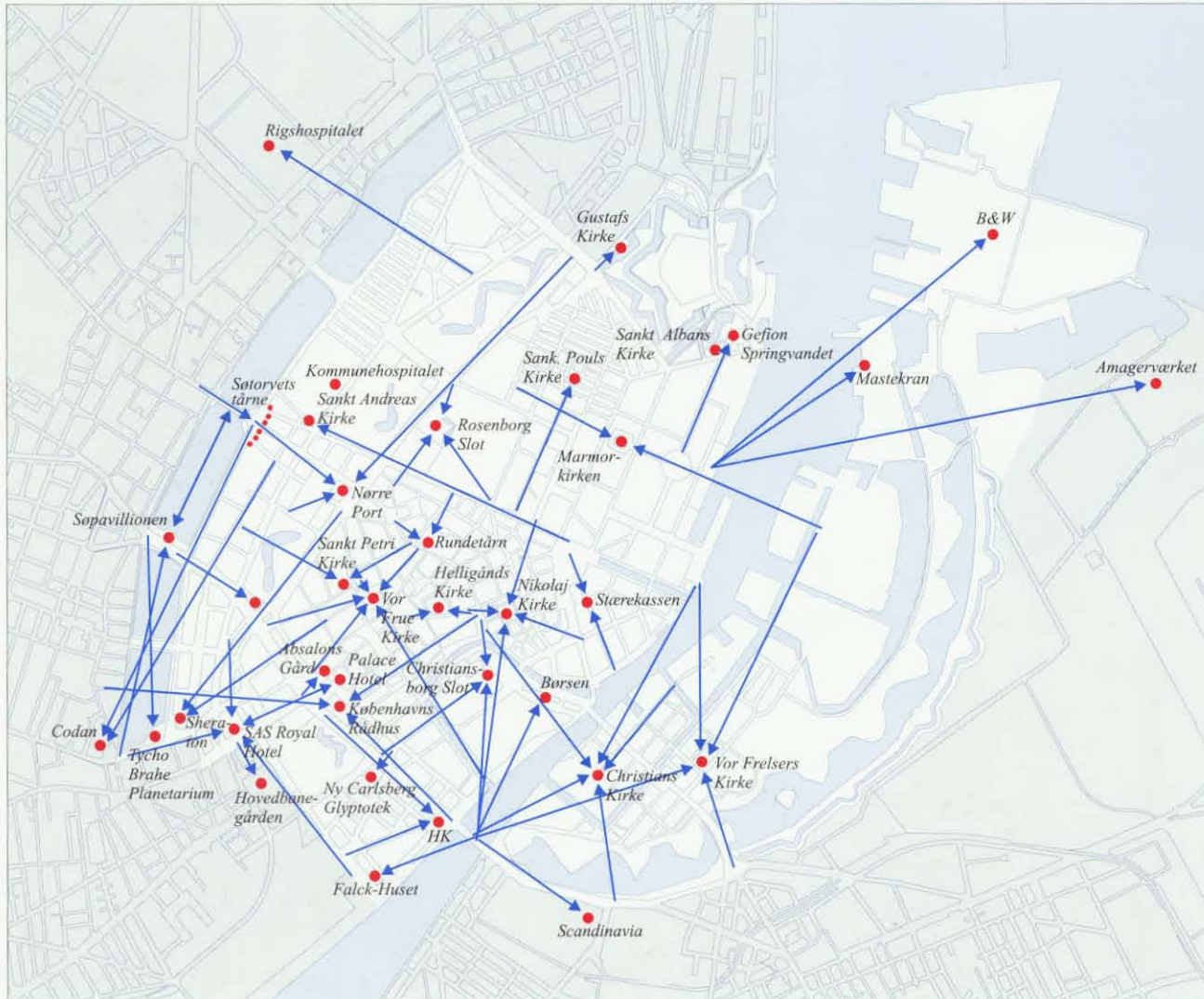

I middelalderbyen er kirketårne- og spir markante fikspunkter, der letter orienteringen.

Fikspunkterne

Udover de magtfulde, symbolbærende fikspunkter, der skulle tjene kirke, kongemagt og senere mere demokratiske institutioner til ære, har mange mindre ejendomme hjørnetårne eller -spir, beregnet på at fremhæve bygningens betydning i de nære omgivelser. Herved opstår en del mere lokale fikspunkter, der definerer byens rum. På det seneste er der i periferien af Indre By og i de omgivende bydele tilkommet flere meget høje bygninger. De overskygger i visse tilfælde de gamle tårne, men danner i sig selv nye konstellationer. De opleves ofte som et fremmed udtryk i luftrummet og viser hen mod en fragmenteret storby, hvor enkeltbygninger placeres individuelt uden hensyn til omgivelserne.

Fra Højbro Plads er der et smukt, indrammet kig mod Christiansborg Slot.

Byens fikspunkter, dominerende træk mål 1:30.000.

Hotel Scandinavia indgår på en lidt brutal måde i bybilledet ved Frederiksholms Kanal.

Vor Frelzers Kirkes spir er det mest markante fikspunkt på Christianshavn, og opleves bl.a. fra de åbne, grønne arealer langs volden og stadsgraven.

Kontrasten mellem middelalderbyens relativ lave bebyggelse og det høje Rådhusstårnet er stor. Her set fra "Sirædet".

Fra Gammelholm opleves Christiansborgs monumentale bygningsudtryk. Her set ad Holbergsgade - Holmens Kanal. Tårnet ses i gadens akse.

Et smukt kig mod middelalderbyen fra Frederiksholmskanal. Her ses Vor Frue Kirkes tårn og Sankt Petri Kirkes spir.

Rundetårn ligger, hvor Købmagergade ændrer retning, og danner dermed et overgangsled.

Christians Kirke ligger for enden af Strandgade på Christianshavn. Der er en fin kontrast mellem de stilfærdige borgerhuse og kirkens monumentalitet.

Mange fikspunkter kan opleves fra byens åbne områder. Marmorkirken set fra Kongens Have.

Byen og vandet

Vandet, kajerne og bebyggelsen danner et bylandskab, der afspejler århundreders foretagsomhed. Havnen har gennem sin historie været en afgørende del af byens liv og af stor betydning for Københavns blomstring og udvikling som landets hovedstad. Inderhavnen strækker sig fra Langebro i syd til Toldboden i nord. Havneløbet er smalt og har næsten karakter som en flod med sine broer - Knippelsbro og Langebro. Sejlløbets lette drej lukker Inderhavnen rum og et netværk af kanaler fungerer som strenge, der binder by og havn sammen.

Ser man byen fra vandet, opleves bebyggelsesmønstrenes samspil med vandet. Mellem havneløbet og det slyngede gadenet i middelalderbyen og de rektangulære gademønstre i Frederiksstaden, på Christianshavn og Holmen ligger en vekslende bræmme af havnearealer med oplagspladser og havnebassiner placeret vinkelret på havneløbet. Den dominerende bebyggelse er pakhuse, opført med gavlene orienteret mod havneløbet. Denne disponering af havnearealerne skyldes måske, at Københavns Havn blev bygget op omkring naturlige render, hvor der af og til kunne være stærk strøm. I tværliggende kanaler og bassiner lå skibene beskyttede. Princippet blev ikke anvendt på Frederiksstadens havnefront; løbet er bredt her og strømmen har sandsynligvis været mindre. Enkelte steder er karrébebyggelsen opført med direkte kontakt til havneløbet, som det ses for Gammelholms bebyggelse ved Havnegade og bebyggelsen på Christians Brygge ved Langebro, men også her blev den erhvervsmæssige udnyttelse af kajerne fastholdt.

Går man langs med vandet oplever man kajer, pladser og promenader. Overgangen mellem land og vand er præget af nøgternt udformede kajgader, skabt til lastning og losning af gods. Denne praktiske udformning af havnefronten har dog ikke hindret, at der findes fine eksempler på, at samspillet mellem havn og by skulle tjene andet end rent havnetekniske formål.

Nordre Toldbod, opført 1869, er en åben plads, hvor en panoramaudsigt over havnen danner pladsens tre vægge. Ind mod byen ligger porte og kolonnader som afslutning på Frederiksstaden. Ud mod vandet har pladsen fint formede trappeanlæg og pavilloner. Amaliehaven fra 1880'erne afslutter Frederiksstadens tværgående hovedakse med Marmorkirken og Amalienborg. På Christianshavn danner Asiatic Plads et fornemt møde med vandet.

Nordre Toldbod, her set mod nordøst. Pladsen er renoveret af Københavns Havn med bistand af arkitekt Jens Fredslund.

Byen og havnen

Udsigt fra Larsens Plads mod Kvæsthusbroen i sydvest. Umiddelbart efter de store pakhuse skimtes Amaliehaven.

Byen og vandet, dominerende træk, mål 1:30.000.

Slotsholmen set mod nord, fra venstre ses Christian IV's Bryghus, Tøjhuset og Det Kongelige Bibliotek.

Havnen set mod nordøst fra Knippelsbro. Til venstre Indre Bys karakterfulde havnefront, på Christianshavnsiden ses Eigtveds Pakhus og Gammel Dok.

Knippelsbro, set fra sydvest. Broen med de fine funktionalistiske tårne er tegnet af arkitekt Kaj Gottlob og indviet i 1937. Til højre ses Udenrigsministeriet.

Langebro, her set mod nordøst, blev indviet i 1954. Til højre ses "Lille Christiansborg" en typisk historicistisk bygning fra århundredeskiftet tegnet af Knud Arne Petersen.

Inderhavnen ved Nordre Toldbod. Det brede havneløb mellem Dokøen (til venstre) og Frederiksstaden (til højre) snævres ind ved Kvæsthusbroen og giver havnen flodkarakter frem til Langebro.

Den grønne ring

Den grønne ring om Indre By og Christianshavn dannes af de bevarede dele af fæstningsanlægget om byen, bestående af Tivoli, Ørstedsparken, Botanisk Have, Østre Anlæg, Kastellet og Christianshavns Vold. Fæstningsanlægget er så stort og så præget af kontrolleret natur, at man kan betragte de sammenhængende dele af strækningen som menneskeskabte topografiske træk. Det oprindelige geometriske udtryk er med årenes parkpleje blevet blødgjort, og den rekreative brug har overtaget på bekostning af det historiske fortidsminde.

Tivoli

Tivoli blev åbnet på fæstningsglaciset i 1843, medens demarkationslinien stadig var gældende, her måtte kun bygges i træ. Tivoli er det mest byprægede areal af voldanlægget og fremtræder som en blanding af park og bebygget område. Selv om Tivolisøen og området omkring den er en kultiveret rest af voldanlægget, opfattes haven som en by i byen med sin egen indre logik, knyttet til ønsket om at skabe en afsondret eventyrverden.

Ørstedsparken

Ørstedsparken blev anlagt i årene 1877-79. Parken er samlet om den store sø, der er en bearbejdet rest af voldgraven. Søen er hovedelementet i parken og optager næsten halvdelen af parkens areal. Den danner gulv i parkens rum, og de skrånende sider danner sammen med randbeplantningen vægge. Parken har smukke indgangsportaler og er med et nyt trappeanlæg forbundet med Israels Plads.

Botanisk Have

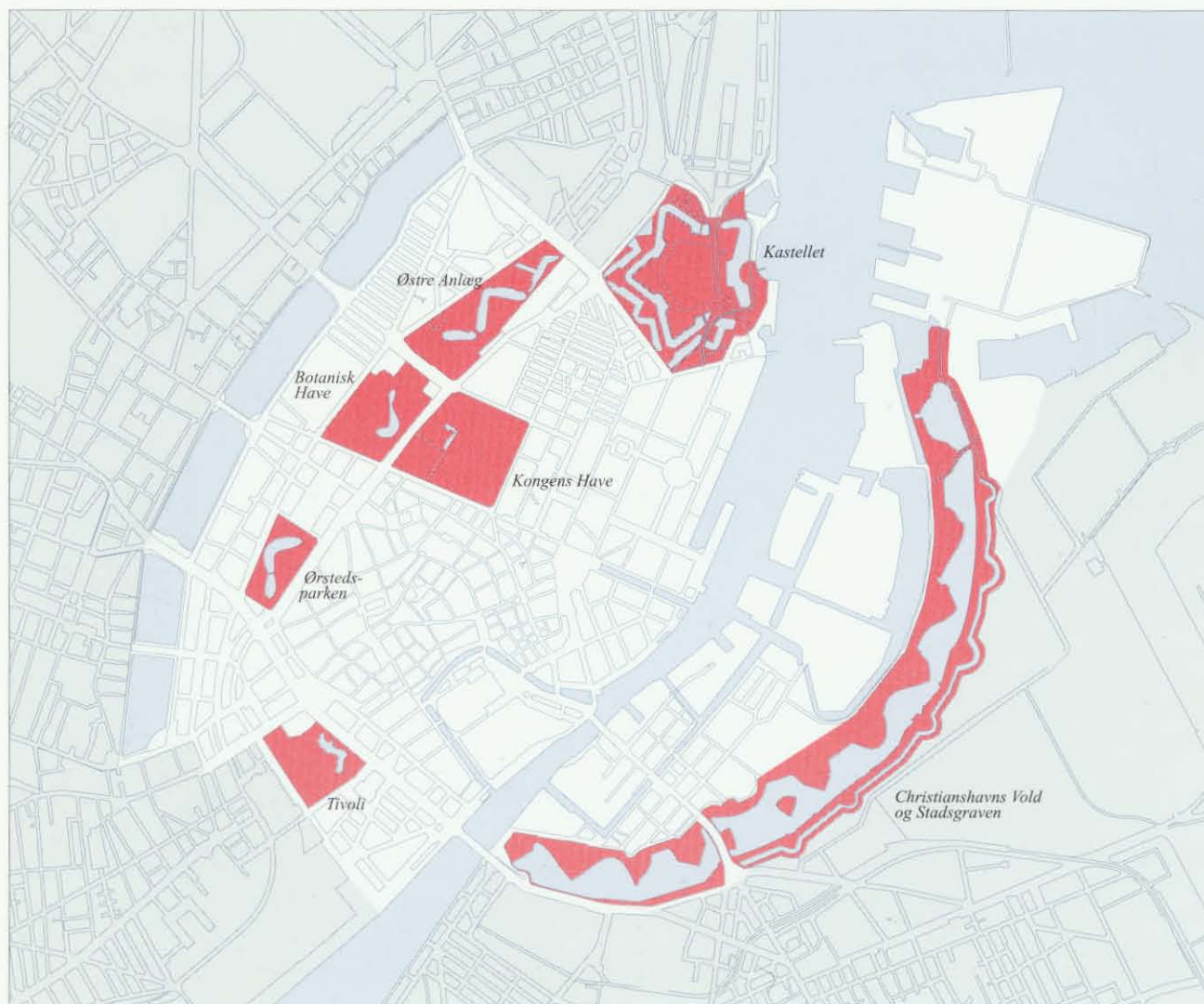
Botanisk Have blev åbnet i 1874. Funktionerne botanisk have og rekreativ park er her kombineret. Det specielle ved parken er i høj grad den varierede botaniske beplantning. Det store væksthuse indgår i det grønne anlæg sammen med søen, der også her er en rest af voldgraven. Observatoriet oppe på volden spiller fint sammen med haven, medens de øvrige bygninger er placeret mere ufølsomt.

Den grønne ring

Et kig til Tivolis romantiske haveanlæg, her set mod nord med Rådhusårnet i baggrunden.

Udsigt mod nord over Kastellet, i baggrunden ses Kastellets mølle.

Den grønne ring, dominerende træk, mål 1:30.000.

Københavns befæstning omkring 1535. Københavns befæstning omkring 1660.

Københavns befæstning omkring 1750. Københavns befæstning omkring 1850.

Østre anlæg set mod syd. Statens Museum for Kunst dukker frem mellem træerne.

Et smukt kig mod syd over søen i Botanisk Have. I baggrunden ses Vor Frue Kirkes tårn og Sankt Petri Kirkes spir.

Østre Anlæg

Østre Anlæg blev påbegyndt i 1871 i engelsk havestil. Den endelige udformning tog dog lang tid, idet flere bygninger fik plads i parken. I 1896 blev Statens Museum for Kunst bygget på hjørnet af Sølvgade og Øster Voldgade, i 1911 blev Den Hirschsprungske Samling placeret i parken og med anlæggelsen af boulevardbanen i 1912 forsvandt resten af den egentlige Østervold. En stor del af den oprindelige voldgravs forløb er bevaret i Østre Anlæg. Den sig-sag formede vandflade, omgivet af de høje volde, skaber et afvekslende rumforløb gennem parken.

Kastellet

Kastellet blev anlagt i 1662-63 under ledelse af den hollandske ingeniør Henrik Rüse som et stort bastionært jordværk med dobbelte grave. Kastellet er i dag stadig militært anlæg, men åbent for publikum. Betragtet som militærhistorisk fortidsminde har Kastellet i tidens løb været udsat for forskellige overgreb, et af de væsentligste var gennemførelsen af et jernbanespor hen over de to østlige bastioner. En langsigtet reableringsplan, som bl.a. har medført at jernbanesporret er fjernet, nærmer sig afslutningen. Kastellet som rekreativt område har store kvaliteter i samspillet mellem bebyggelse, voldanlæg, omgivende voldgrave og udsigten over Sundet.

Christianshavns Vold

Christianshavns Vold strækker sig fra Langebro i syd til Refshaleøen i nord og er således den største og mest åbne del af det forhenværende voldanlæg. Vandets flade er dominerende, men bastionerne skyder sig individuelt frem og opdeler vandfladen i mindre rum. Anlægget virker tilgroet og får specielt på den nordlige del karakter af landskabeligt træk, hvorved oplevelsen af volde og grave forflygtiges

Ved Stadsgraven er det mulighed for lange kig. Set mod syd fra Torvegade.

Slotsholmen

Slotsholmen blev anlagt på en holm, Strandholmen, der gav læ ud for den naturlige havn. Den blev senere udvidet ved opfyldning af Skarnholmene, der lå hvor nu slottets ridehus og Thorvaldsens Museum ligger. Senest er Slotsholmen udvidet med opfyldning i Bibliotekshaven og på Christians Brygge.

Absalon byggede borg ved Havn i 1167, og i mange århundreder har Slotsholmen været landets administrative centrum. Forbindelsen til byen blev etableret i 1300-tallet med en bro, hvor Højbro ligger i dag. Den store udbygningsperiode for Slotsholmen foregik i Christian IV's periode. Orlogshavnen med Proviangården og Tøjhuset bygges i perioden op til 1620, og samtidig var Børsen under bygning. Frederiksholms Kanal anlægges i 1682 og med opførelsen af Prinsens Palæ, nu Nationalmuseet, knyttes den nye bydel Frederiksholm-kvarteret til Slotsholmen. Christiansborg Slot er sammensat af tre bygningsværker. Fra det første Christiansborg, opført 1733-45 af E.D. Häusser og N. Eigtved, står ridebaneanlægget med teater, ridehus, pavilloner og Marmorbroen. Fra det andet Christiansborg, opført i begyndelsen af 1800-tallet af C.F. Hansen, står forbindelsesbygningerne og Slotskirken. Selve slotsbygningen, det nuværende Christiansborg er opført af Thorvald Jørgensen 1907-1928.

Slotsholmens funktion som administrativt centrum, den historiske tyngde og områdets samfundsmæssige betydning afspejles i den fysiske udformning, hvor allerede højdeforskellen i kajkanterne i forholdet byen - slottet angiver magtens centrum. De mange, større og mindre monu-

mentale bygningsanlæg fungerer i sammenhæng. De er arkitektonisk styret af to akser, den vigtigste gennem Christiansborg, over ridebanen og Marmorbroen og langs Prinsens Palæ. Den anden gennem Rigsarkivet, bibliotekshaven til Det Kongelige Bibliotek. Akserne er karakteristiske ved at gå gennem bygningerne; oplevelsen af akseforløbet indrammes således af portgennemgangenes buer. På samme måde defineres de mange pladsmønstre på Slotsholmen af mellembygninger med buede portaler. Børsens placering breder i vifteform bebyggelsen ud og giver plads til ministerialbygningerne.

Slotsholmen

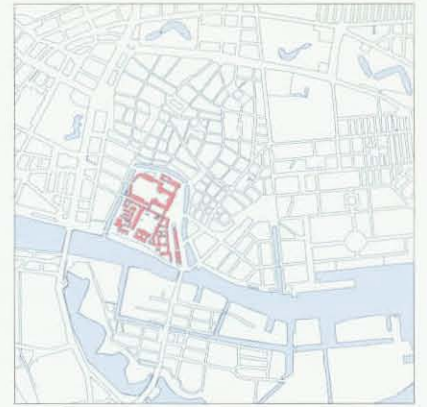

Slotsholmens bebyggelsesmønster er komplekst med mange monumentale bygninger. Set mod nordvest

Christiansborgs ridebane set mod sydvest gennem en af anlæggets smukke arkader.

Slotsholmen 1325.

Slotsholmen 1600.

Slotsholmen 1700.

Slotsholmen i dag.

Illustrationerne herover viser Slotsholmens udvikling fra 1325 til i dag. Tegningerne er udarbejdet på basis af ældre kortgrundlag, hvor vest er opad.

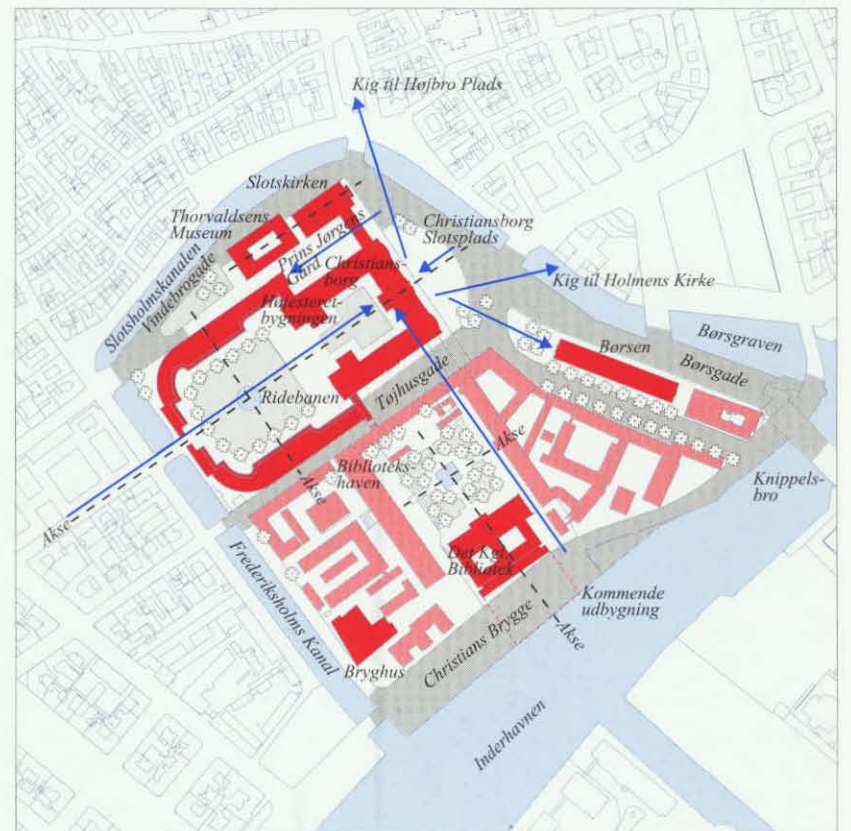
Det Kongelige Biblioteks idylliske have, set mod vest. Her var der før udrustingshavn for flådens fartøjer.

Kig mod nordvest gennem porten ved Det Kongelige Bibliotek, i baggrunden ses Christiansborg.

Børsgraven set mod vest. Bybilledet er et af Københavns mest markante og magtfulde. I forgrunden Børsen, bagved ses Christiansborg og Slotskirken og i baggrunden anes spirene på Sankt Petri Kirke og Vor Frue Kirke.

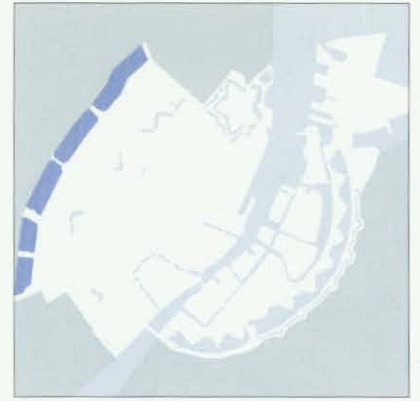
Slotsholmen, dominerende træk mål 1:7.500.

Søerne

Søerne udgør et gennemgående, bueformet vandareal, opstået ved opstemning af en mindre vandstrøm, der gennemløb et fugtigt engareal med småsøer. Opstemningerne, der skete for at skaffe drikkevand til byen og for at sikre vand i voldgraven, ændrede strømmens løb. Sankt Jørgens Sø var den største og dybeste, men efter en regulering i 1725-27 fremstod Søerne med det nuværende ensartede udseende. For at hindre, at jorden blev skyllet væk fra de stejle skrænter, og for at forbedre den rekreative brug foretog Stadsarkitektens Direktorat sidst i 1920'erne, et større reguleringsarbejde. Der blev lagt en forsænket promenade langs søerne, udearealerne ved Søjavillonen blev forøget, og langs Østerbrogade blev der etableret en forsænket opholdsterrasse.

Broer og dæmninger over Søerne kendes langt tilbage i tiden. Forgæveren for den nuværende Dronning Louises Bro kendes fra de ældste vejanlæg. Den nuværende bro er fra 1887, den er tegnet af Vilhelm Dahlerup, og beregnet til arkitektonisk at spille op til Sørtorvets pariserbygninger. Fredens Bro kom til i 1878 som en nyskabelse for at dække det stigende behov for passage, der fulgte med Nørrebros udbygning. Fredens Bro er i dag afløst af en dæmning. Fra broerne og dæmningerne er der storslåede udsigter på langs ad Søerne, og fra dæmningen Fredensbro aftegner H.C. Ørsted Værket i syd og Svanemølleværket i nord byens udstrækning.

Søerne

Søbredderne har en aktiv og en rekreativ side. Langs østsiden løber Søjaderne med en voldsom gennemgående trafik. Vestsiden, Dossieringerne og Svineryggen udgør et sammenhængende gangforløb, indrettet til promenade, med stier både langs søen og langs bebyggelsens haver. Søerne danner byens største, bymæssige rum og udgør en stram arkitektonisk helhed. De er et af de få steder, hvor man kan opleve et større snit i byen. De meget markante randbebyggelser understreger rumfornemmelsen.

Den høje bebyggelse langs søgaderne skaber sammen med træerne langs søerne veldefinerede gaderum.

Søerne, her set mod nordøst, danner et bueslag omkring byen og det største sammenhængende byrum.

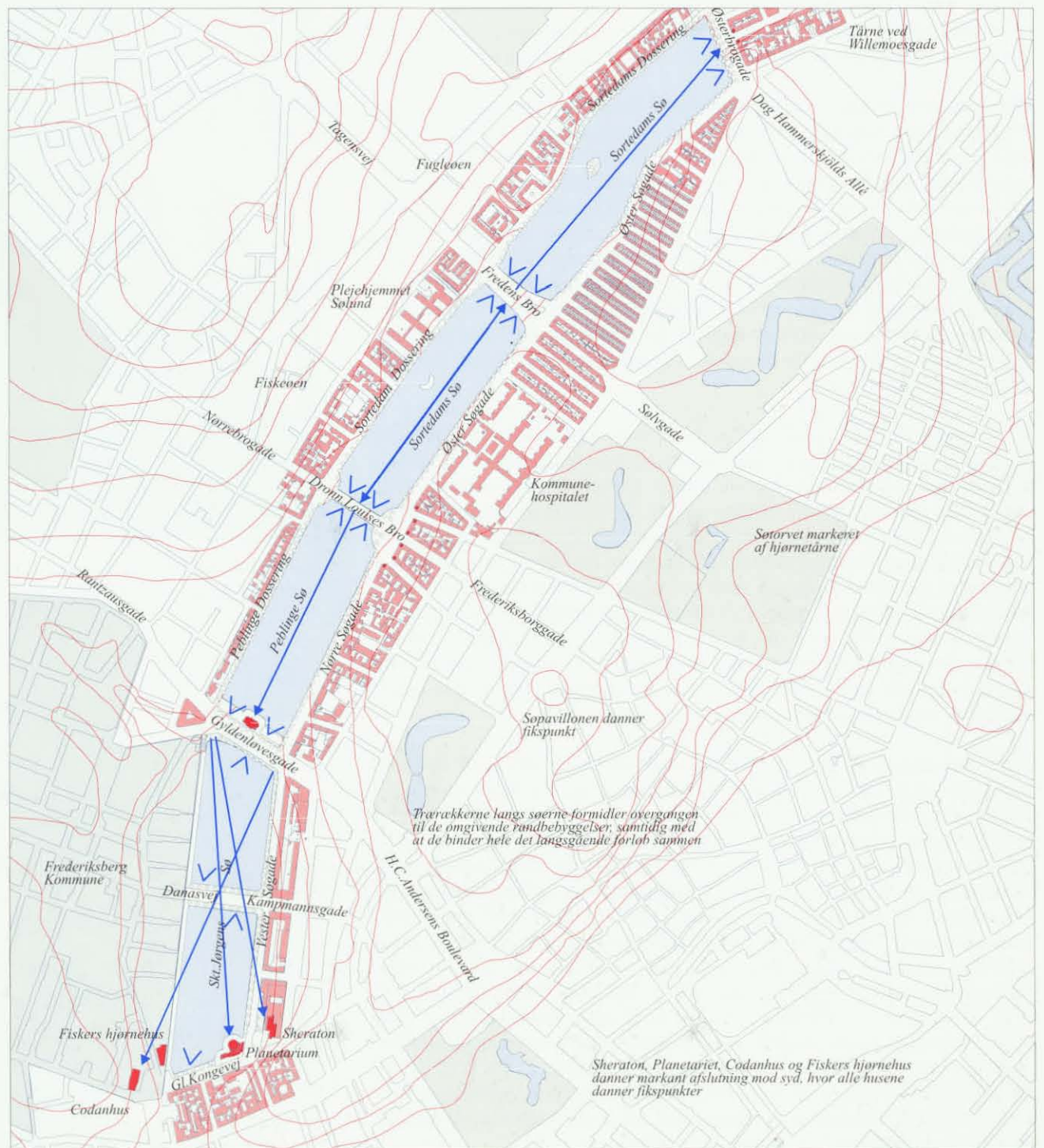
Palæbebyggelsen ved Søtorvet er en af søfrontens mest markante bebyggelser. En flot adgang til Indre By.

Kig over den østlige del af Sortedams Sø mod de to fine hjørnetårne ved Willemoesgade.

Peblinge Sø set mod Sopavillonen.

Søerne, dominerende træk mål 1:15.000.

Bebyggelsesmønstre

Middelalderbyen

Betegnelsen Middelalderbyen opfattes i dag som området indenfor de gamle volde afgrænset mod havnen af Slotsholmen, Gammelholm og mod Frederiksstaden af Gothersgade. Dette dækker mere end den oprindelige gamle by, idet kvartererne Frederiksholm og "Mayonnaisekvarteret" er tilføjelser til denne. Frederiksholm blev anlagt på opfyld efter at den gamle vold blev rettet ud i 1667. At området stod under 1 m vand var ingen hindring. Henrik Rüse tegnede udstykningsplanen og byggegrundene blev foræret bort, mod at de fremtidige ejere fyldte op og byggede. "Mayonnaisekvarteret", kvarteret nord for Holmens Kirke, ligger ligeledes på opfyld. Her lå før Kongens Boder, en forgænger for Nyboder, men efter deres brand i 1795 udlagdes det nuværende kvarter. Begge kvarterer skiller sig ud fra Middelalderbyen ved deres regelrette gadenet, anlagt efter tidens idealer om orden og regelmæssighed.

Den oprindelige middelalderby afgrænsedes af det gamle voldanlæg, hvoraf Jarmers Tårn er et synligt minde; det lille trekantede torv ved Fiolstrædes udmundning viser, hvor volden drejede, og hvor de igangværende udgravninger ved Magasin afdækker det østlige fæstningstårn "Byens Tårn". Området blev ikke fuldt udbygget i middelalderen; det skete først i de følgende århundreder, hvorfor betegnelsen middelalderbyen er en tilsnigelse, dækkende nutidens noget elastiske tidsbegreber.

Middelalderbyen har eksisteret som by i 800-900 år. Byens huse er blevet bygget om, forhøjet, slidt op, revet ned og brændt. Fra de tidlige perioder er der kun få huse tilbage, fra de senere findes spredte samlinger af huse i enkelte gadestrøg, medens hovedstammen af byens huse stammer fra 1700- og 1800-tallet, hvor den stilfærdige klassicisme var dominerende. Senere tider har fyldt opståede huller ud, og i mindre saneringsområder præsenterer en nyere arkitektur sig. Trods denne blanding opfattes Middelalderbyen som et homogent kvarter. Grænserne mod de omgivende områder er klart aflæselige. Her er mange små grunde med huse, hvor næsten ens bygningshøjder, ofte gennemgående gesimsbånd, ens materialer og de klassiske proportionsregler skaber det homogene udtryk.

At vi stadig opfatter denne del af byen som middelalderlig, skyldes primært gadenettet og pladserne. De oprindelige middelalderlige gade-strukturer er et væsentligt element i byen. Hovedadgangsvejen fra vest var Vestergade, fra nord var det Nørregade. De mødtes på Gammel Torv, og derfra gik færdselen videre over Amagertorv til stranden og havnen her. Gadeflugterne ligger stadig i så svungne forløb, at man kan fornemme, at det er færdselen og terrænet, der tilsammen har bestemt forløbet. Snaregade/Magstræde er eksempel på et længere, slynget gade-forløb. Gaden er smal og tæt, bygningerne er bygget i højden i flere omgange; nogle af husene vendt mod vandet har pakhuskarakter, og gaden fremviser nu en fint sammensat facaderække. Det er den store variation, der giver stedet personlighed og atmosfære.

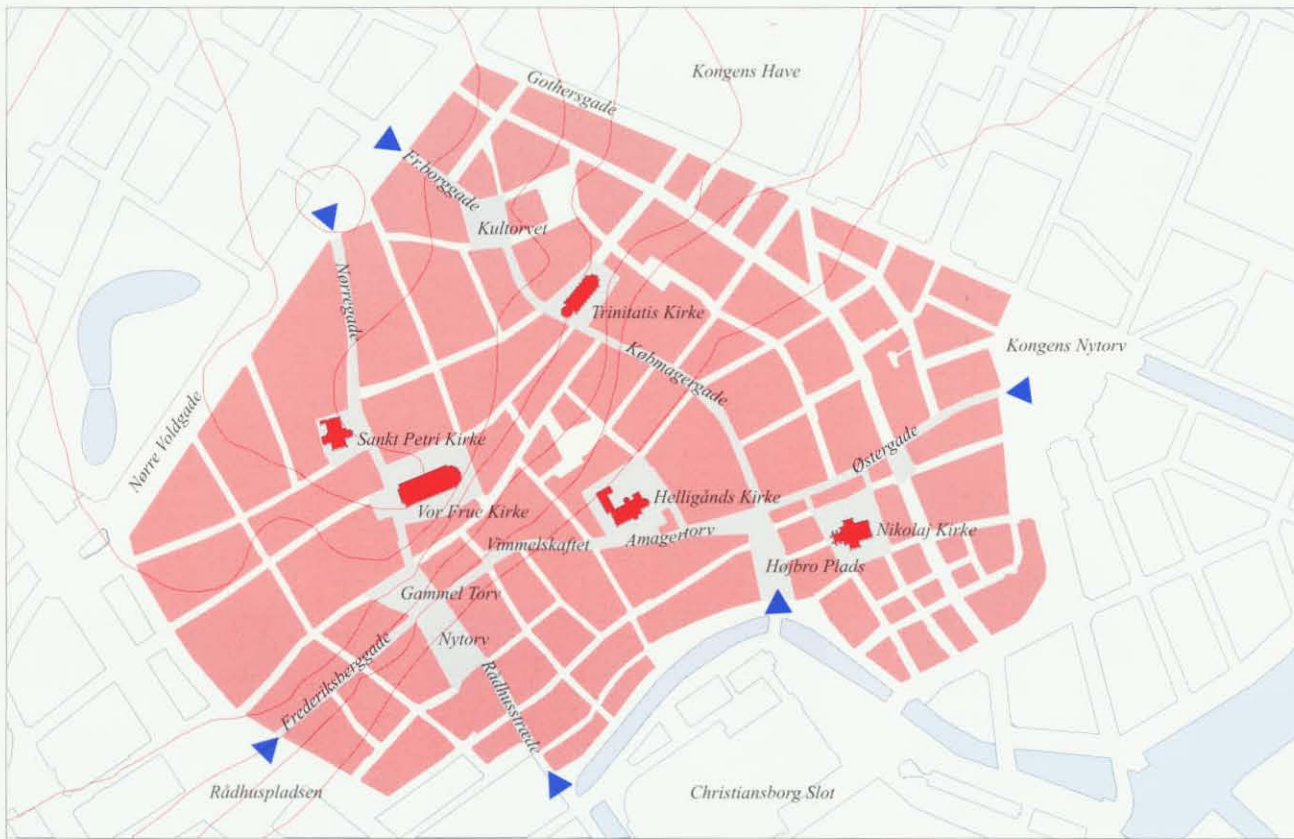
Det middelalderlige, lidt labyrinthiske mønster findes også ved Valkendorfs-gade og Pilestræde. Stræderne Klareboderne, Kronprinsensgade, Silkegade og Antonigade, adgangsveje fra Købmagergade mod Gothersgade, er typiske københavnerstræder, opstået ved udstykning af tidligere haveanlæg - en fortætning af byen. Området ud mod Gothersgade er en blanding af den komplekse bygningsstruktur i Gammel Mønt og Grønnegade og det meget stive gadenet, der blev et resultat af saneringen omkring år 1900. Pladsdannelserne i Middelalderbyen virker som tilfældigt opståede, tomme huller i bygningsmassen eller blot udvidelser i gadeforløbet som f.eks. Amagertorv. Vor Frue Kirkeplads og Nikolaj Kirkeplads er middelalderlige kirkegårde med kirken placeret som centralt monument på pladsen. Hvor middelalderbyen i den offentlige mening i perioden omkring og lige efter 2. Verdenskrig var at betragte som et utidssvarende og forslummet bykvarter, der burde saneres straks, ser man i dag Middelalderbyen både som den store åbne historiebog og som en værdifuld og fashionabel kulturressource.

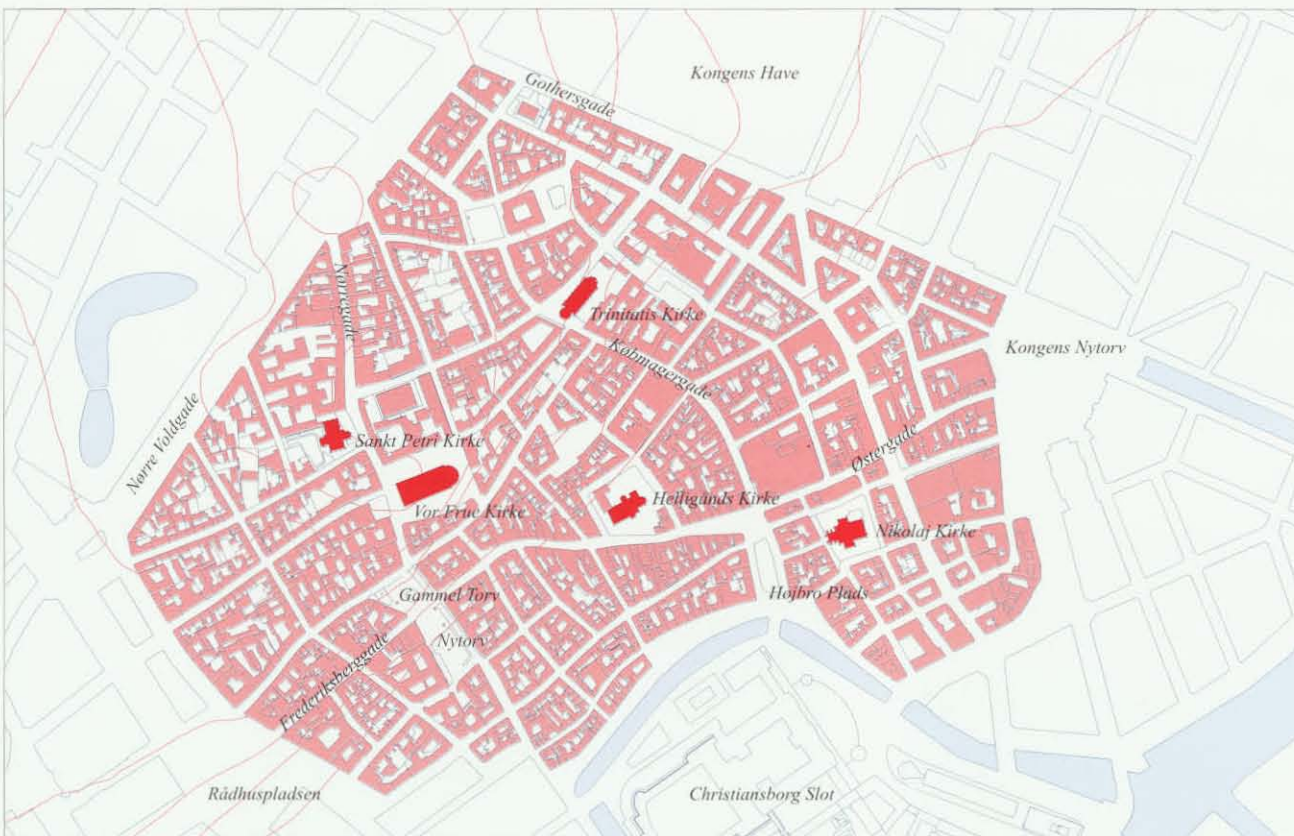
Byens tårne tilfører identitet til middelalderbyen og viser vej. Nikolaj Kirke er et monument af stor arkitektonisk tyngde.

Gadenettet år ca. 1500.

Middelalderbyen. Overordnede gade-
forløb og pladser. Mål 1:10.000.

Middelalderbyen, bebyggelsesstruktur
og gadenet, mål 1:10.000.

Kvarteret ved Gammel Mønt har bevaret den tætte bebyggelseskarakter med smalle huskropper og labyrintiske gårde.

Christian IX's Gade set mod Kongens Have. Store saneringer omkring århundredskiftet medførte, at gadenettet i kvarteret blev udformet med en regulært og retlinet struktur.

Krystalgade set mod nordøst. Rundetårn lukker vejrummet.

Snaregade er et typisk eksempel på de mange lange og slyngede gader fra middelalderen. Set mod sydvest.

Nikolaj Kirke er omgivet af homogene ildebrandshuse fra ca.1800. Husene er malet i lette farver og fremtræder med afskårne hjørner.

Helligåndshuset stammer fra 1400-tallet. Bygningen er sammenbygget med Helligåndskirken.

Københavns Universitet set mod nordvest. Frue Plads er omgivet af monumentalbygninger.

Slutterigade set mod sydvest. C.F. Hansens arkitektur signalerer tugt og orden.

Admiralgade set mod nordvest med Nikolaj Kirkes tårn som vægtigt fikspunkt.

Gammelholm

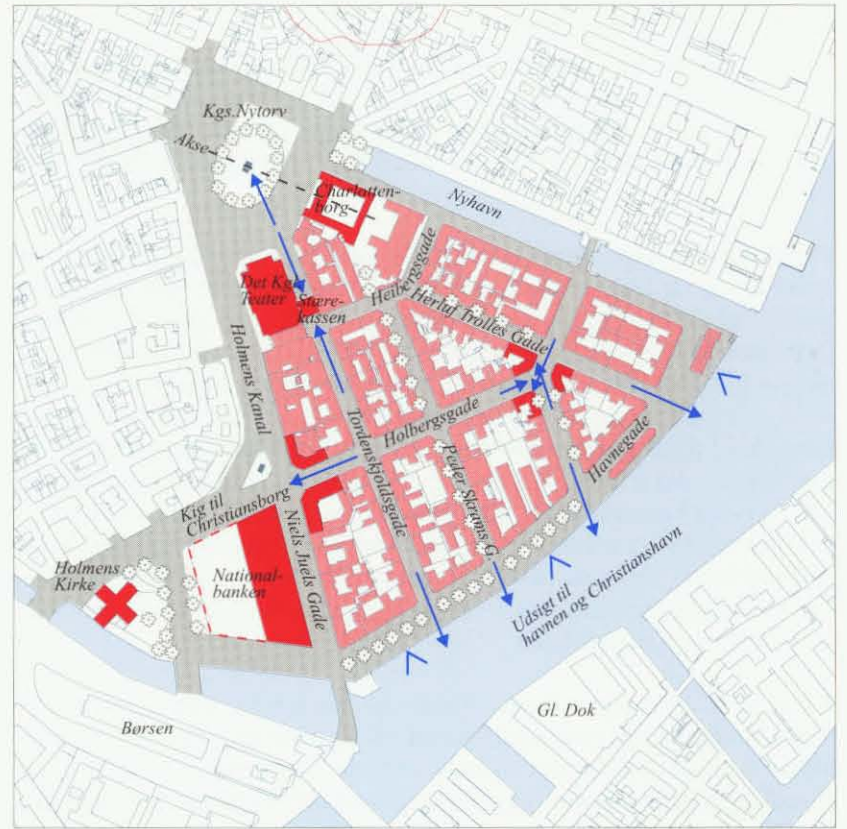
Flådens værft på den oprindelige Bremerholm fik navnet Gammelholm, da Nyholm blev påbegyndt i 1690. Der gik dog mere end 170 år før overflytningen af flådens tekniske anlæg var fuldført, og området kunne bebygges på ny.

Som en lagkagesnitte ligger kvarteret med Kongens Nytorv som pyn-ten i midten. De byarkitektoniske akser i området var fastlagt, længe før den nye bebyggelse kom til. Nyhavn blev udgravet i 1671-73 i arkitektonisk samspil med det regelrette gadenet, der var planlagt for Frederiksstad. Midt på Gammelholm strakte sig reberbanen, nævnt første gang 1555, og hvoraf Billedhuggerkolen er en rest. Reberbanen udstak forløbet af den senere Peder Skrams Gade. Mod vest afgrænsedes området af Holmens Kanal. Den løb, ikke i den nuværende gade, men øst om Holmens Kirke i et slynget forløb op bagom Det kongelige Teater. Holmens Kanal blev kastet til i 1864, hvorved det brede vejforløb opstod. Fra Kongens Nytorv ligger hovedaksen i kvarteret mellem Det kongelige Teater og Harsdorffs hus. En akse der indrammes af buen under Nye Scene. Også fra den anden side af vandet, fra Christianshavn, er netop denne sigtelinie - under buen og mod Kongens Nytorv - af stor arkitektonisk styrke.

Gammelholm fik sit nuværende udseende i perioden 1860-77. Loven om områdets bebyggelse kom i 1859, men allerede før den tid var der fremlagt forslag til bebyggelsesplaner for området. Det blev arkitekten Ferdinand Meldahl der kom til at forestå bebyggelsesplanen. Hvor de tidligere bebyggelsesplaner havde bibeholdt den botaniske have bag Charlottenborg som park og f.eks. Conrad Seidelin havde foreslået Mastegraven som park og havnepromenade, blev Meldahl bundet af statens ønske om så stort afkast som muligt og måtte derfor fremlægge en plan, der betød en kraftig overbebyggelse af området.

Sammenligner man den eksisterende bebyggelse med etablermenterne på det gamle værft, er det tydeligt, at man har valgt at lægge gaderne der, hvor vandgrave, beddinger og kanaler har krævet opfyldning. Gadeanlæg krævede ikke en kostbar pilotering. Med de historisk givne gadevinkler og funderingsforhold har Meldahl udlagt en gadeplan, der i så høj grad som muligt skaber et regelret gadesystem. Bebyggelsen blev planlagt for det bedre borgerskab og lever i sin facadeudformning op til nærheden til Kongens Nytorv og monumentalbygningerne her. Bag facaderne var gårdene fyldt ud med side- og baghuse. Den hårde udnyttelse vakte forargelse allerede i samtiden og var så meget desto grellere, idet det var en planlagt overbebyggelse og ikke en opfyldning af gårdanlæg over tid, som det var sket i den indre by. Sanering og gårdrydninger har i dag fjernet denne overbebyggelse, og Gammelholm lever også i dag op til fortidens ideal om boliger for borgerskabet og de solide firmaer.

Gammelholms havnefront set fra Knippelsbro.

Gammelholm, bebyggelsesmønster, mål 1:7.500.

Holbergsgade markeres mod vest af markante hjørnejendomme - tidligere hovedsæder for forsikringselskabet Hafnia og ØK.

Fra Kongens Nytorv er der et kig ad Tordenskjoldsgade mod havnen. Stærkassen danner port.

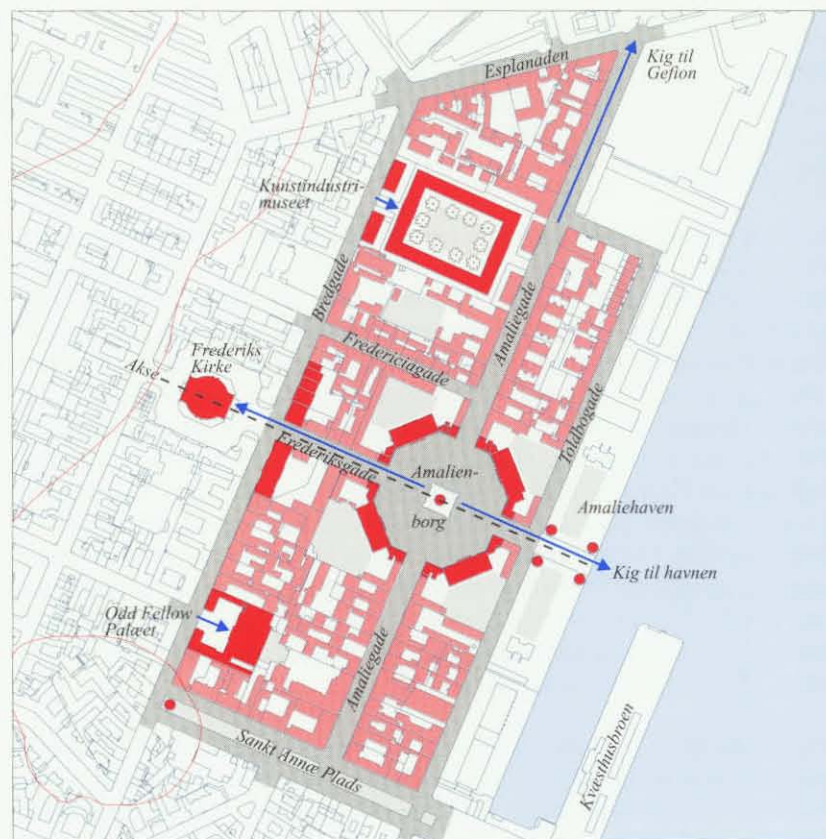
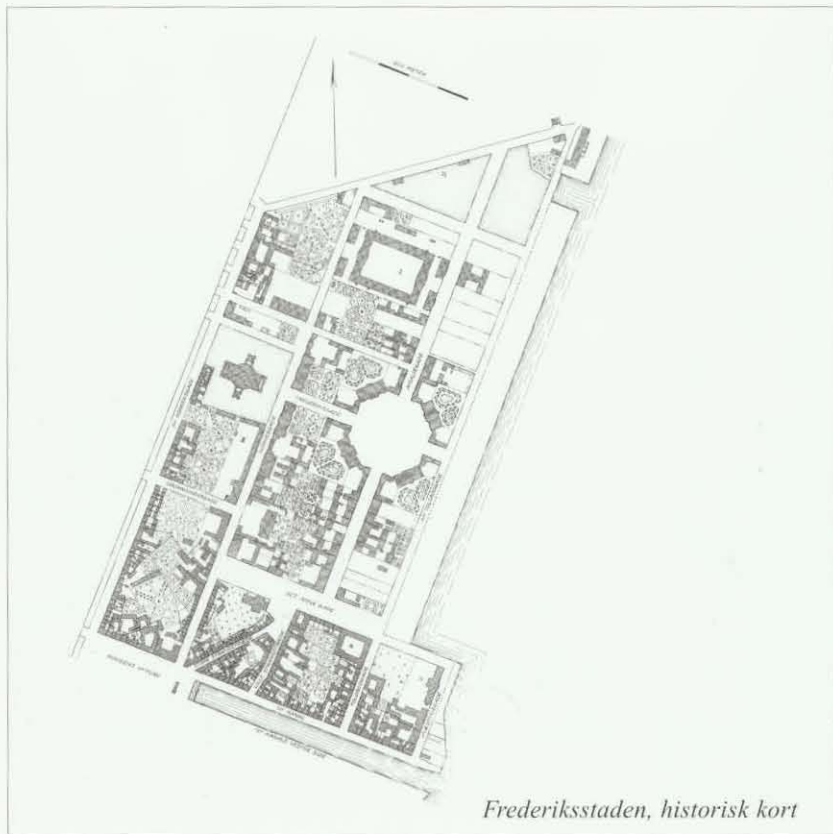
Frederiksstaden

I 1749 fejrede det oldenborgske kongehus sit 300 års jubilæum med store festligheder og med beslutningen om at bygge en ny by, kaldet Frederiksstaden. Frederiksstaden kom til at dække området langs med og mellem gaderne Bredgade, Esplanaden, Toldbodgade og Sankt Annæ Plads.

Frederiksstaden blev planlagt af hofbygmester Niels Eigtved, der også overvågede, at byggeriet skete efter de bestemmelser, han selv havde givet. Det blev en byplan efter barokkens grandiose linier og med ringe forbindelse til de omgivende kvarterer. Hovedanslaget blev de fire adelspalæer placeret om en ottekantet plads, nuværende Amalienborg. Aksen i anlægget rettedes mod en planlagt kirke, der dog først blev opført mere end 100 år senere, Frederiks Kirke, eller Marmorkirken som den også kaldes. Mod havnen lå dengang og langt op i tiden tømmerspladser. Der var dog i planen tænkt på en åbning mod vandet, og på den anden side af havneløbet ses denne tværakse forlænget i Holmens anlæg. Kvarteret lukkede sig mod resten af bebyggelsen i Ny-København, kun Frederiksgade var tænkt som tværgade, og den var ikke tænkt ført igennem til Store Kongensgade.

For at opfylde kongens forestillinger om den nye by, blev der ved Niels Eigtved udarbejdet typetegninger til bebyggelse af kvarteret. Man ønskede statelige, palæagtige byhuse, anbragt i gadelinien. Kongen havde forestillet sig, at det blev handelens mænd, der byggede her, men med hoffets overtagelse af Amalienborg i 1794, blev det hoffets embedsmænd og adelen, der kom til at dominere kvarteret. I nutiden har pengesterke firmaer og organisationer overtaget bygningerne. Kvarteret havde ikke været bymæssigt bebygget før, her havde været lystslot, park- og haveanlæg og eksercerplads. Det blev udlagt med store grunde, planlagt med palæagtigt forhus, stalde og baghuse og store haveanlæg. I modsætning hertil ses de tidligere kvarterer, bebyggelsen langs Kongens Nytorv og Strandstræde-karreerne, med meget små grunde og Store Strandstrædes skrå forløb, der er en reminiscens af et gammelt vejforløb ud af byen.

Frederiksstaden er et grandioست eksempel på en barok byplan, opført med barokkens knæfald for fornem bygningskunst og samtidig med barokkens ophøjede ligegyldighed overfor den eksisterende by. Først i nutiden, med anlægget af Amaliehaven har det aksefaste anlæg fået tilknytning til vandet.

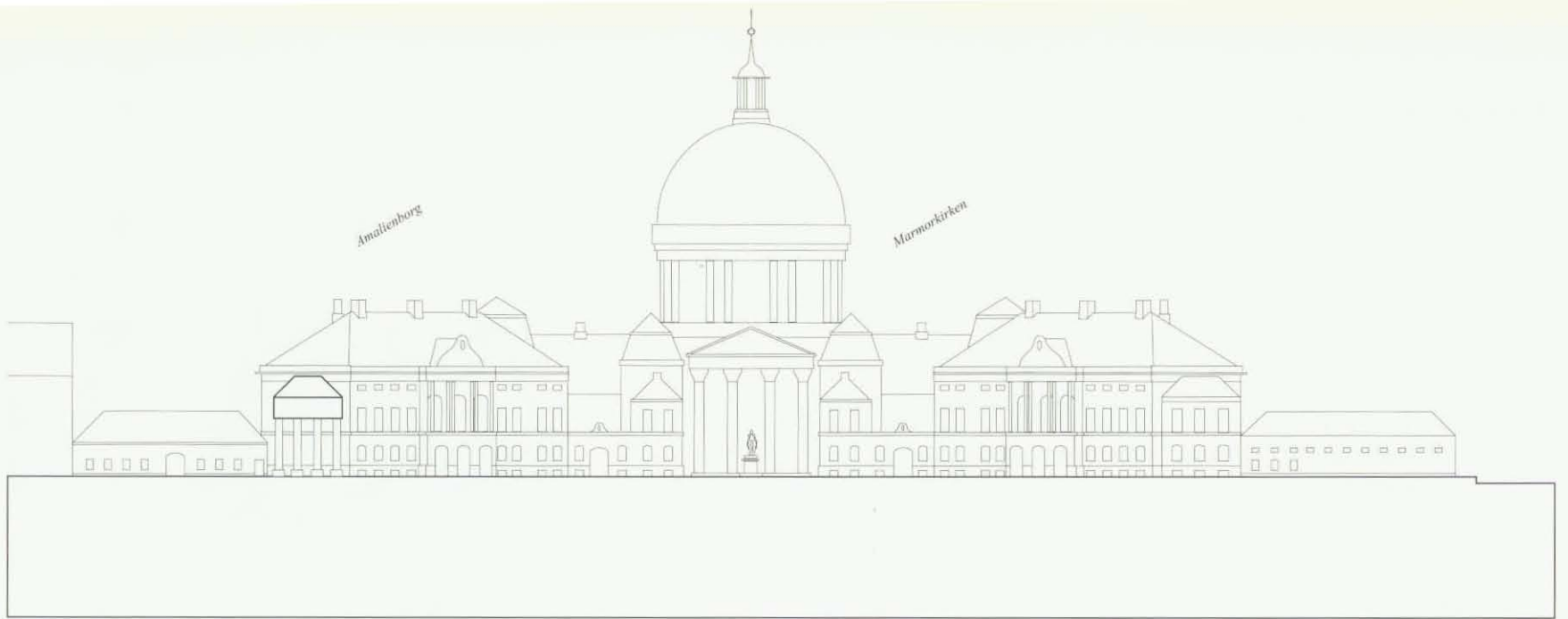

Frederiksstaden, bebyggelsesmønster, mål 1:7.500.

Bredgade set mod nordøst. Det lange, lige kig fortæller om enevældens magtfulde planlægning.

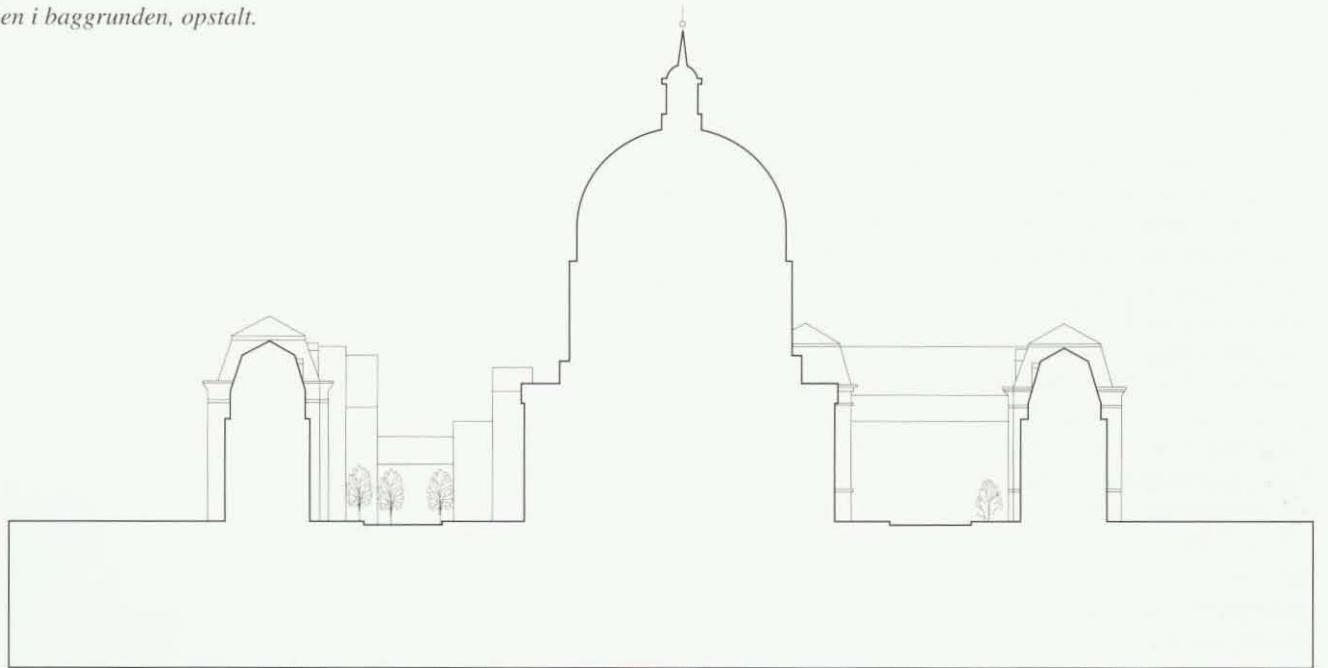

Amalienborg Slotsplads med Marmorkirken i baggrunden, opstalt.

Marmorkirken lukker Frederiksgades gaderum.

Marmorkirken, principsnit.

Amalienborg Slotsplads, set mod nord-vest. I baggrunden Marmorkirken.

"De engelske rækkehuse", Toldbodgade 71-89.

Nyboder og byggeforenings- bebyggelsen ved Krusemyntegade

Kongens boder, en rækkehusbebyggelse på små matrikler, bygget i 1613 af Christian IV, bestående af 130 småhuse ved Holmens Kanal, var beregnet på ansatte ved flådens værft på Gammelholm. Da der blev behov for at bygge flere boliger til flådens mandskab, var det naturligt, at disse blev kaldt Nyboder.

Bebyggelsen Nyboder skulle udgøre den nordlige del af kongens nye by, Ny-København. Der var i 1625-27 udarbejdet en diagonal byplan, hvor gadenettet udgik i stjerneform fra en cirkulær mønstringsplads. Nyboder blev den første, og eneste, bymæssige bebyggelse, der blev opført efter denne byplan. I dag er den senere Borgergade og den lille gadestump, Gammel Vagt, de eneste rester af denne renæssanceplan.

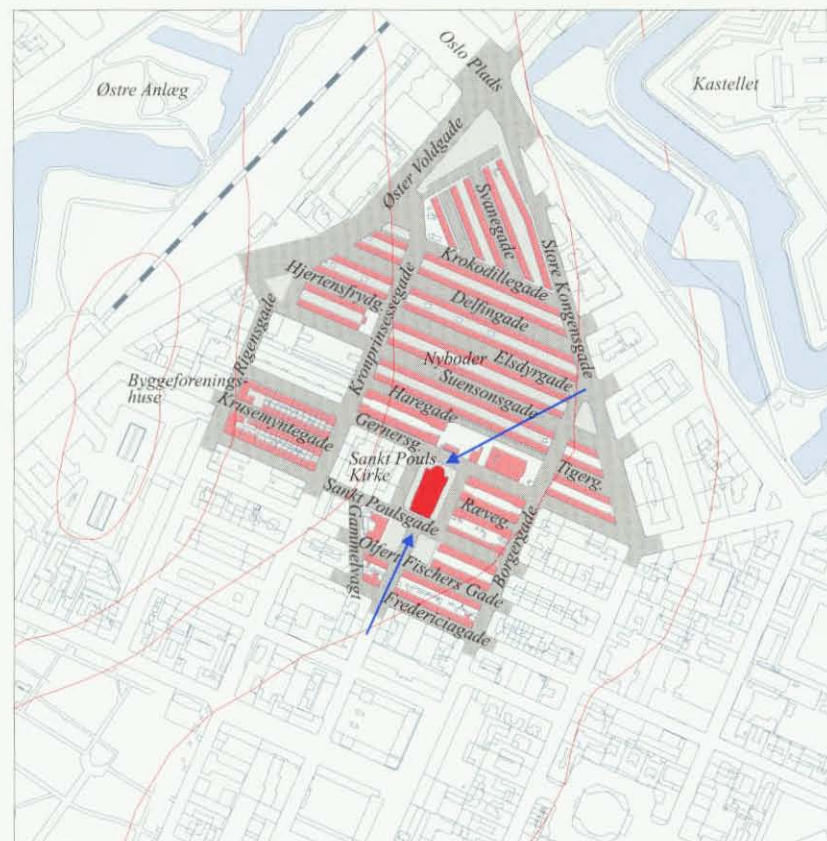
Den første del af Nyboder opføres i årene 1631-39. Af denne første bebyggelse er nu kun en enkelt længe bevaret. Nyboder blev udbygget i flere omgange, de sidste rækker opføres i 1780'erne. I 1854 overgår et areal mellem Store Kongensgade og Borgergade til privat bebyggelse. I perioden frem til 1873 beskæres Nyboder kraftigt, og også senere kræver saneringer og gadeudvidelser nedrivninger.

Som erstatning opføres i Gernersgade, på begge sider af Krusemyntegade og langs nordsiden af Sankt Pauls Gade rækker af byggeforeningshuse. De opføres af Arbejdernes Byggeforening i 1870-72 med Frederik Bøttger som arkitekt. Boligpolitisk og arkitektonisk ligger byggeforeningshusene på linie med Nyboder. Det var ønsket om at skabe sunde og gode boliger for de mindrebemidlede der skabte Arbejdernes Byggeforening. Den opførte rækkehusbebyggelse mange steder i byen, mest kendt er Kartoffelrækkerne ved Sørerne.

Nyboder kom til at udgøre et selvstændigt samfund med egen jurisdiktion, vagtbygning, brandstation og egne skoler og hospital. Christian IV påbegyndte desuden en rundkirke, St. Annæ Rotunda, på et areal lidt syd for Nyboder, ud mod volden, men denne kirke blev ikke fuldført, og efter kongens død blev den nedrevet. Nyboderbebyggelsen er et markant eksempel på en fremsynet boligpolitik, som først med opførelsen af Lægeforeningens Boliger bliver videreført i København.

I den tætbebyggede Indre By udgør Nyboder et klart opfatteligt bebyggelsesmønster. Området er eksempel på en af de længehusbebyggelser, der er opstået som resultat af flådens og hærens rationelle løsning på mandskabets boligproblemer. De parallelle boligblokke i 1-2 etager er alle bygget to og to, samlet om hvert deres lukkede have- eller gårdareal. Adgangsvejene ligger således i hvert andet mellemrum. Dette princip skaber en fin rytme på tværs af bebyggelsen. Den lave okkerfarvede stokbebyggelse står i et spændende modsætningsforhold til den omgivende, høje murstensbebyggelse.

Delfingade set mod nordvest.

Nyboder, bebyggelsesmønster, mål 1:7.500.

Den idylliske Krusemyntegade set mod nordvest med Jerusalemskirkens tårn i baggrunden.

Krusemyntegade set mod sydøst med Kronprinsessegade i baggrunden.

Nyboder set mod vest fra Kronprinsessegade, en smuk og velformet række gavle

Nørrevoldkvarteret

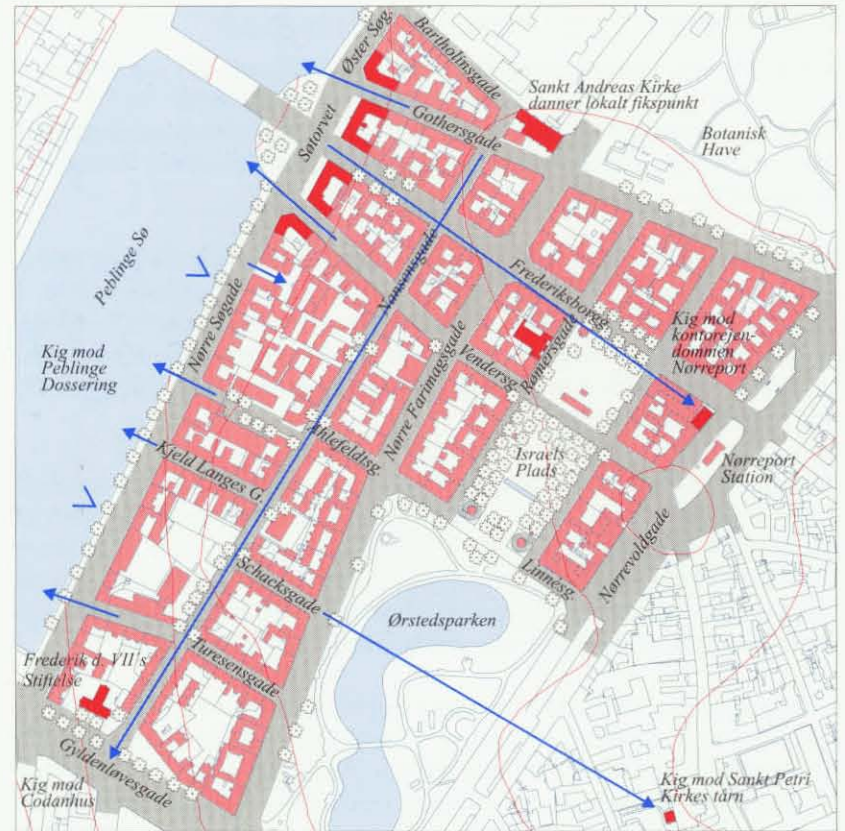
Da demarkationsområdet udenfor Søerne blev frigivet til bebyggelse, opretholdt man et demarkationsterræn på området mellem Søerne og volden. Dette område blev derfor bebygget senere end brokvartererne. Tanken om København som fæstning blev opgivet i 1856, og i 1858 nedsattes en sløjfningskommission, der skulle udarbejde planer for den fremtidige bebyggelse. Ganske mange var på banen med forslag til bebyggelsesplaner for området. De fleste forestillede sig området fuldt udbygget, mens andre, f.eks. arkitekten Ferdinand Meldahl argumenterede for at opretholde en del af voldanlægget som parker. Meldahls linie vandt tilslutning, og det blev ham, der kom til at udarbejde de endelige planer.

Staten kalkulerede med fortjenesten ved salget af voldterrænet. Omkostningen ved at udlægge dele af volden som parkområde ses derfor i den meget tætte bebyggelsesplan for Nørrevoldkvarteret. Området var om ikke ubebygget, så dog kun sparsomt bebygget. Alligevel var der væsentlige bindinger i opgaven. Der skulle etableres en hovedfærdselsåre mod nordvest, et grønttorv, hvor der endelig var plads nok til de mange tilrejsende handlende, og en vejforbindelse på tværs af området. Meldahls løsning var rationel, økonomisk og samtidig - helt i overensstemmelse med hans europæiske idealer - grandios og overdådig, med lån fra de europæiske hovedstæder. Kvarteret er anlagt, så facadebebyggelserne kan komme til deres ret. Den rationelle plan har resulteret i en karrebebyggelse udlagt i et traditionelt gridnet med Søtorvets pariser-ejendomme med deres elegante placering som en markant undtagelse.

Farimagsgade var et oprindeligt slynget vejforløb. Den blev lagt om og placeret langs parken, mens en del af dens oprindelige forløb blev til Nansensgade. Den vanskelige forbindelse fra Indre By til Nørrebro blev løst med et tredelt vejanlæg, der samledes i Søtorvet. Gennem kvarteret løber Nansensgade, den var at betragte som en baggade med en voldsom overbebyggelse af små lejligheder. I gårdene var der erhvervsbebyggelser og side- og baghuse, ofte så tæt at beboerne kunne række hinanden hånden. Tidens valgsprog - hvad øjet ikke ser, har hjertet ikke ondt af - blev fuldt illustreret her.

Kvarteret blev udbygget over en kort årrække efter 1870. Som det er tilfældet med Gammelholm, tegnede Meldahl planen, mens det var forskellige arkitekter der tegnede husene. I mange tilfælde brugtes ikke arkitekt, idet håndværkerne selv kunne klare opgaven. Den korte udbygningsperiode har givet kvarteret et harmonisk, sammenhængende udtryk. Kvarteret er stadig i dag et boligområde. Dette er ingen selvfølge. I 1960'erne var der planlagt nedrivning af Nansensgade og omdannelse til erhvervsområde, og kun en ihærdig kampagne fra kvarterets beboere ændrede denne beslutning. Saneringer og gårdrydninger har lettet på overbebyggelsen, så kvarteret i dag er et attraktivt sted at bo.

Grevinde Danner Stiftelsen set fra hjørnet af Gyldenløvesgade og Nansensgade.

Voldkvarteret mellem Nørre Voldgade og Peblinge Sø, bebyggelsesmønster mål 1:7.500.

Nørre Farimagsgade set mod nordøst med H.C. Ørstedsparken til højre og en runddannende gadefacade til venstre.

Gothersgade set mod øst med Sankt Andreas Kirkes tårn som lokalt fikspunkt.

Søtorvet set mod syd med de markante pariserinspirerede ejendomme fint placeret omkring torvet.

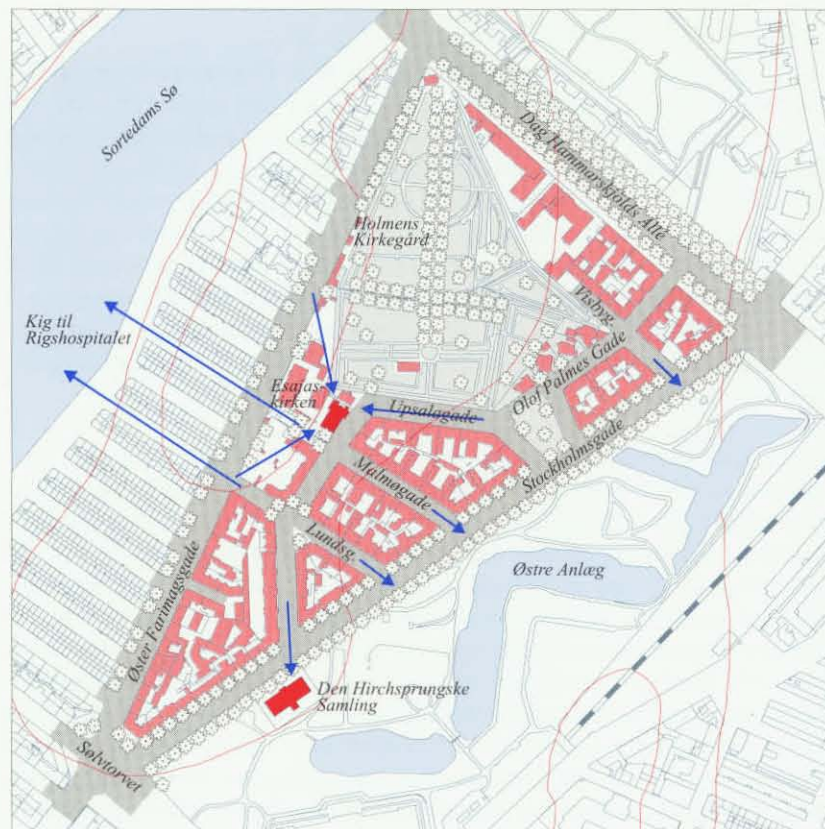
Kvarteret ved Stockholmsgade

Kvarteret ved Stockholmsgade udgør den trekant, der afgrænses af Stockholmsgade, Øster Farimagsgade og Dag Hammarskjölds Allé. Såvel forlængelsen af Sølvgade, Sølvtorvet som Stockholmsgade er plantræk fra den vedtagne Bebyggelsesplan for Københavns Fæstningsterræn 1872.

Mod nord ligger Holmens Kirkegård. Den blev etableret som fattigkirkegård allerede i 1666 specielt med henblik på ubemidlede matroser og deres familier. De spektakulære begravelsesceremonier efter Slaget på Rheden i 1801 ændrede opfattelsen af kirkegården, og siden blev det mondænt at blive begravet her. Kirkegården er et stramt opbygget anlæg med en central allé.

Kirkegården forventedes nedlagt flere gange, således også da man udlagde gadenettet til kvarteret. Man forestillede sig et stjerneformet vej-anlæg med en plads ca. midt på kirkegården. Højre side af Hjalmar Brantings Plads var således planlagt videreført til kirkegårdens hovedindgang. At kvarteret i dag ser ud til at være lidt lemfældigt planlagt, skyldes derfor, at det er en torso af en aldrig gennemført plan.

Udbygningen af voldområdet skete i etaper. Kvarteret ved Stockholmsgade blev udbygget i 1880'erne og 90'erne. Hjalmar Brantings Plads er den sidste rest af det fremskudte forsvarsværk. Nord for pladsen ligger en lille række villaer på et trekantet areal. Man lagde villaer her, for kommunen, der har tilbagekøbsret, ville have nemmere ved at håndtere en nedrivningssag på enkelthuse, når arealet kunne sammenlægges med kirkegården og bebygges på ny. Intensionen var et kvarter til den mere velstående del af befolkningen. Og sådan blev det. Store, velbyggede etageejendomme iblandt institutioner, bl.a. Farmaceutisk Lærestalt.

Kvarteret ved Stockholmsgade, bebyggelsesmønster mål 1:7.500.

Illustrationen viser en vedtagen gadeplan, hvoraf dog kun en mindre del er gennemført. Holmens Kirkegård vist med grå tone.

Upsalagade set mod nordøst. I baggrunden ses Esajas Kirke.

Øster Farimagsgade set mod sydvest.

Hjalmar Brantings Plads rummer rester af det oprindelige voldanlæg. Til højre ses den første af en række store villaer langs Olof Palmes Gade.

Stockholmsgades bebyggelse har paleokarakter. Alléen skaber et smukt grønt træk fra Sølvtorvet til Dag Hammarskjölds Allé, og formidler overgangen til Østre Anlæg.

Kvarteret ved Nyropsgade

Kvarteret ved Nyropsgade er placeret på det ydre glacis, hvor før Københavns anden banegård med dens store sporareal lå i perioden fra 1864 til 1912. Den østlige del af området ligger på voldterrænet, som i dag er helt udjævnet, og kun vandværkets lave placering minder i dag om fæstningsværket.

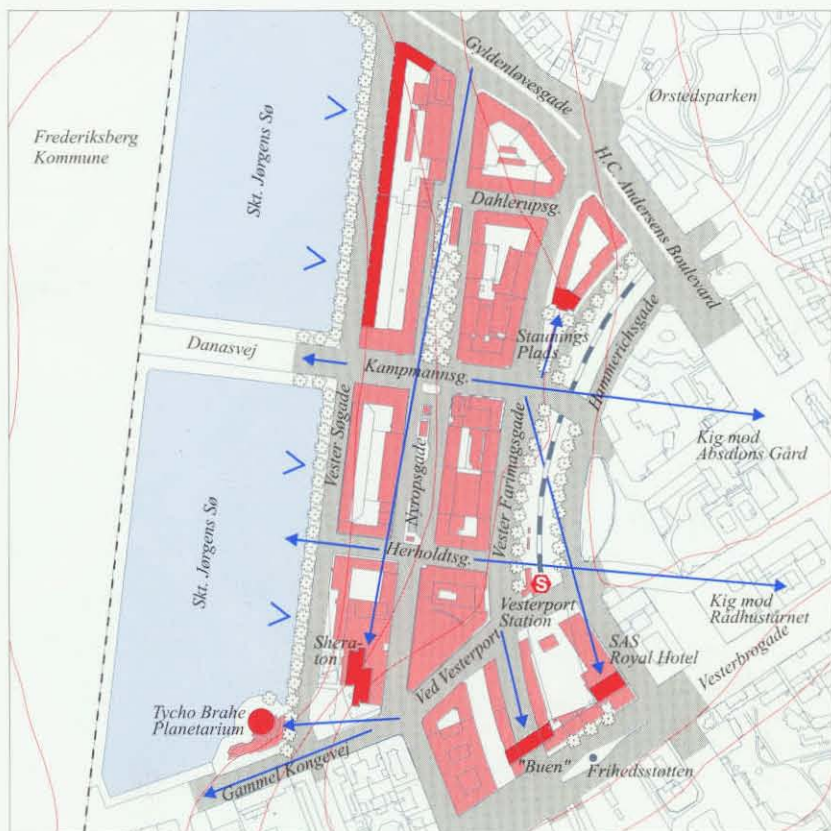
Der blev i 1912 efter en konkurrence vedtaget en bebyggelsesplan for området. Med den forskydning af byens centrum, der tegnede sig med Rådhuspladsen og den nye hovedbanegård, sigtede man mod bebyggelser, der kunne intonere den moderne storby.

De økonomisk afmattede perioder i mellem- og efterkrigstiden betød en meget lang udbygningsperiode, hvor dele af området i årtier lå hen i klondikeligende tilstand. Ikke desto mindre blev intentionerne opnået, kvarteret indeholder en koncentration af trafik, modernistiske kontorejendomme, hoteller og forlystelsesetablissemeter.

Boulevardbanen blev anlagt i perioden 1911-17, og dens buede forløb angav retningslinierne i bebyggelserne. Banegravens buede rum, markeret ved en træække, er retningsviser og kontorejendommen Buens variation over emnet er et fint byarkitektonisk træk.

Mod Sankt Jørgens Sø, hvor før vandfiltergravene lå, er udlagt langstrakte karréstrukturer, der samler sig om Nyropsgades brede forløb. Dette kvarter fremviser den sene funktionalismes karakteristika, gadeforløbenes monotoni med de oplevelsesfattige rum og de unuancerede facader. Det er ikke et kvarter, der inviterer til en slentretur. Her er dog også gode enkeltbygninger, som f.eks. Vestersøhus med den lange facade mod søen.

Kvarteret ved Nyropsgade, bebyggelsesmønster mål 1:7.500.

Vestersøhus (1935-39) er tegnet af arkitekterne Kay Fisker og C. F. Møller. Bygningen var epokegørende på opførelsestidspunktet, bl.a. ved en delvis indbygning af altaner.

Den lille Stauings Plads ved Vester Farimagsgade er et tiltrængt friareal i det højt og tæt bebyggede kvarter.

Nyropsgades store modernistiske kontorejendomme er typiske for kvarteret.

Placeringen ved Sankt Jørgens Sø gør Planetariet til et synligt monument i det københavnske bybillede. Opført af Uraniafonden 1988-89 ved arkitekt Knud Munk.

Vester Farimagsgade set mod syd. De store hjørnejendomme skaber en flot indgang til Vester Farimagsgade. Vejens buede forløb er betinget af banegravens tracé.

Rysenstein-kvarteret

Rysenstein-kvarteret ligger på opfyld. Så sent som i 1870 lå Tivoli afgrænset af en række tømmergrave, medens resten var klart vand. Stadsingeniør Charles Ambt tegnede adskillige planer for bebyggelse af området før den endelige, der blev vedtaget i 1899. Den trekantformede plan, hvor gaderne mødes i en plads, var inspireret af den østrigske planlægger Camillo Sittes ideer om en mere organisk byplanlægning i modsætning til barokkens. Ambts plan minder om den plan, der aldrig kom til udførelse i Stockholmsgadekvarteret.

Allerede før Ambts plan lå der dog bindinger på kvarteret. Sløjfningskommissionens plan indeholdt forlægget til boulevarden, og langs Tivolis sydside var opført Rudolphs Berghs Hospital og Vestre Elektricitetsværk.

Ambitionsniveauet for kvarteret blev angivet ved opførelsen af Glyptoteket. Det blev opført i etaper fra 1891 til 1906, men allerede før, i 1888, var det besluttet at anlægge Dantes Plads, der med sit akseforløb fra Glyptotekets pragtfacade til Christiansborg Slot knytter barokkens forkærlighed til det monumentale til Sittes idealer.

Kvarteret indeholder en blanding af store institutionsbyggerier og solide boligblokke. Og selv om mange stilarter er repræsenteret, bliver kvarteret holdt sammen af ens bygningshøjder, af materialevalget og af en smuk håndværksmæssig udførelse.

På grund af en fejlmåling fik boulevarden ikke det tænkte, mere sydlige skrætliggende forløb, så mellem Vestervoldgade og H.C. Andersens Boulevard ligger en række smalle karreer, holdt sammen af Rådhuset i den ene ende og ejendommen Lille Christiansborg i den anden. Hvor boulevarden var tænkt som en samlende promenade, er det i dag trafikken der skiller byplanen.

Ejendommen Lille Christiansborg er en af havnefrontens mest markante ejendomme.

Glyptoteket set mod syd. Glyptoteket danner sammen med Dantes Plads et samlet, monumentalt anlæg.

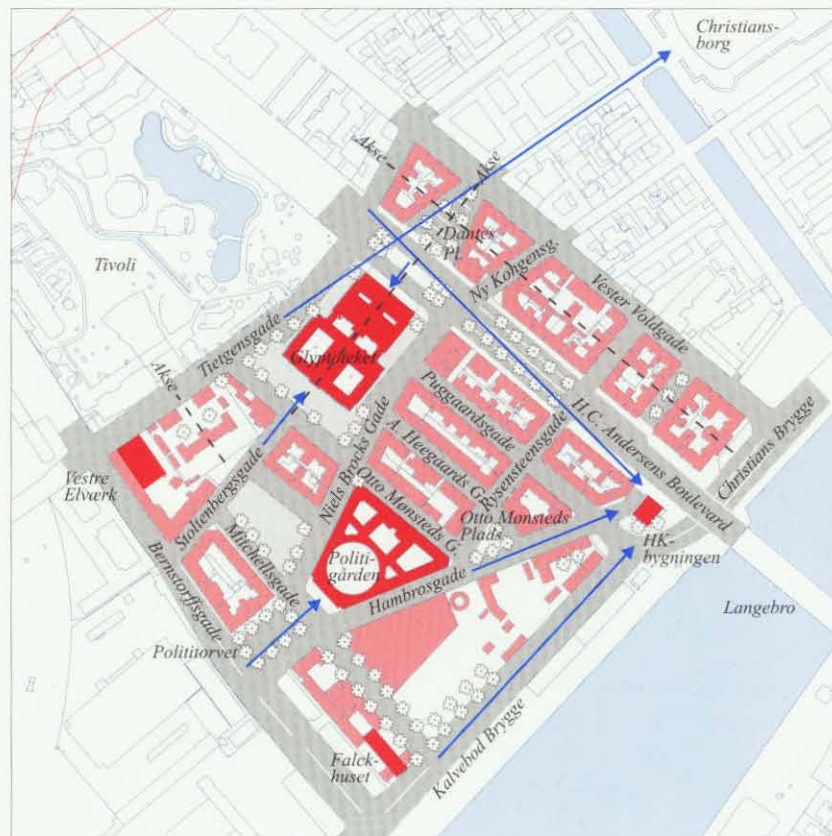

Den runde søjlegård i Københavns Politigård er et formelt byrum af stor arkitektonisk skønhed.

Københavns Politigård set mod øst. Facaden udstråler magt og orden.

Rysenstein-kvarteret, bebyggelsesmønster mål 1:7.500.

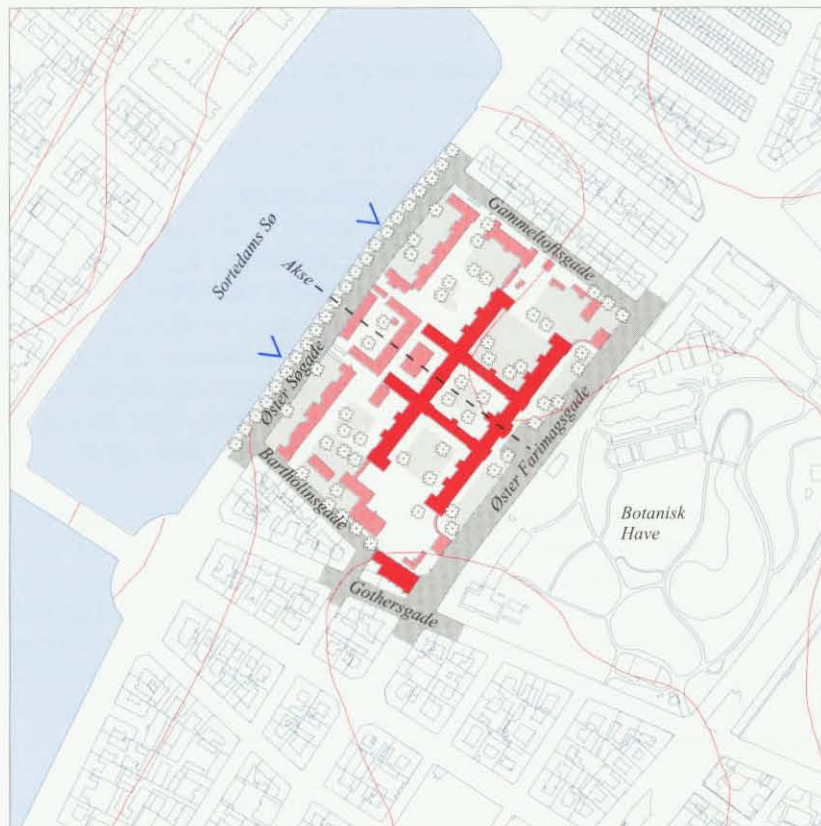
Kommunehospitalet

Kommunehospitalet blev den første bebyggelse på glaciets udenfor voldene og er med sin størrelse og monumentalitet et bebyggelsesmønster i sig selv.

Koleraens hærgen i 1853 og nye ideer om den rene lufts gunstige indflydelse på sundheden blev baggrunden for, at man besluttede at anlægge et hospital uden for byen. Det blev arkitekten Christian Hansen, der vandt konkurrencen om opførelsen af hospitalet, der blev bygget i perioden 1859-63. Han valgte byzantinsk stil med kuppel, rundbuede vinduer og stribet murværk. Stilarten viser tilbage i tiden, men anlægget var på linie med det nyeste europæiske hospitalsbyggeri. Hospitalet er symmetrisk opbygget omkring hovedindgangen, der ligger under kupelen, hvori hospitalets kirkesal findes. Det oprindelige bygningsanlæg er h-formet, med store lysgårde. Den 215 m lange facade mod Øster Farimagsgade afsluttes med to pavilloner forbundet med hovedbygningen af buede arkader.

Kommunehospitalet er et godt eksempel på forrige århundredes frem-synede institutionsbyggeri. Her lå mandsafdelingen mod nord og kvindesafdelingen mod syd. Sygestuerne var forbundet ved lange gange, og symmetrien til trods var sygestuerne lagt mod syd og gangene mod nord. Derved lagde arkitekten mere vægt på funktionerne end symmetrien. Operationsstuen lå under kirkesalen i den centrale akse. Gårdene og forarealet mod Øster Farimagsgade er anlagt som haver, men ikke desto mindre har anlægget med de mange tilbygninger og gårdenes portgennemgange en fin bymæssig karakter.

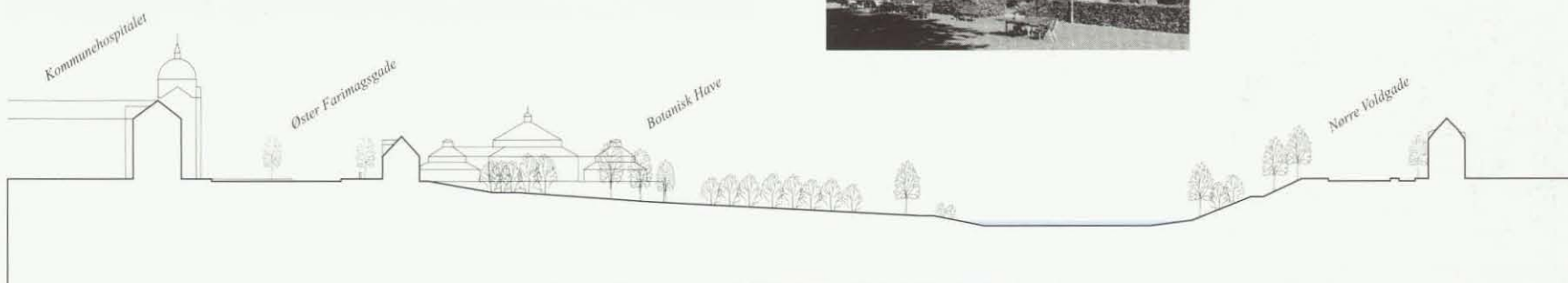
Kommunehospitalets hovedakse er placeret vinkelret på Sortedams Sø, og denne vinkling har efterfølgende haft betydning for placeringen af Kartoffelrækkerne og Sølvgades forlængelse. Anlægget vender facaden mod byen og ryggen til søen. På anlæggestidspunktet var søbredden et sivbevokset vildnis, og udsigten over vandfladen havde ikke samme attraktion, som den har i dag. Kan man i dag beklage hospitalets afvisende rygside, kan man til gengæld glæde sig over byens smukkeste farvesatte plankeværk.

Kommunehospitalet, bebyggelsesmønster mål 1:7.500.

Udsnit af gårdfacade, set mod nord.

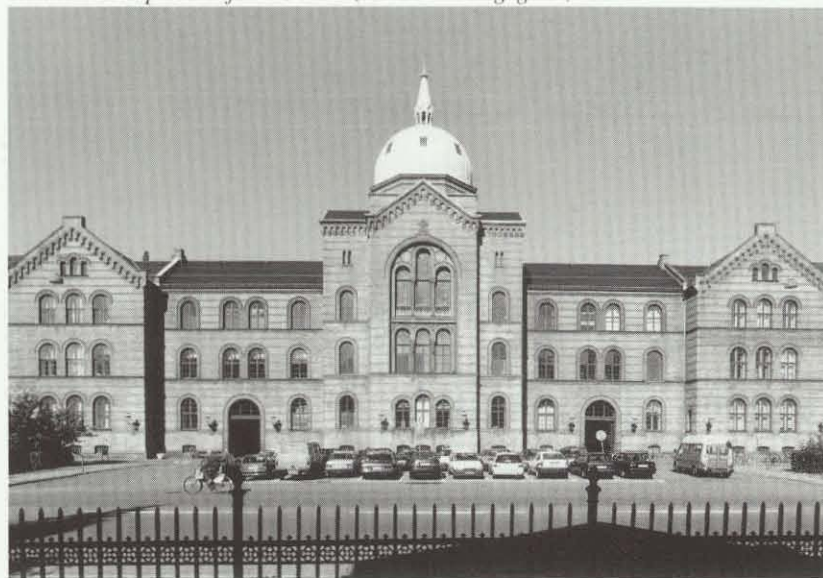

Principsnit ved Kommunehospitalet, Botanisk Have og Nørre Voldgade, mål 1:2000.

Kommunehospitalet rummer smukke og velplejede grønne rum mellem bygningslangerne.

Kommunehospitalets facade mod Øster Farimagsgade, set mod nordvest.

Kastellet

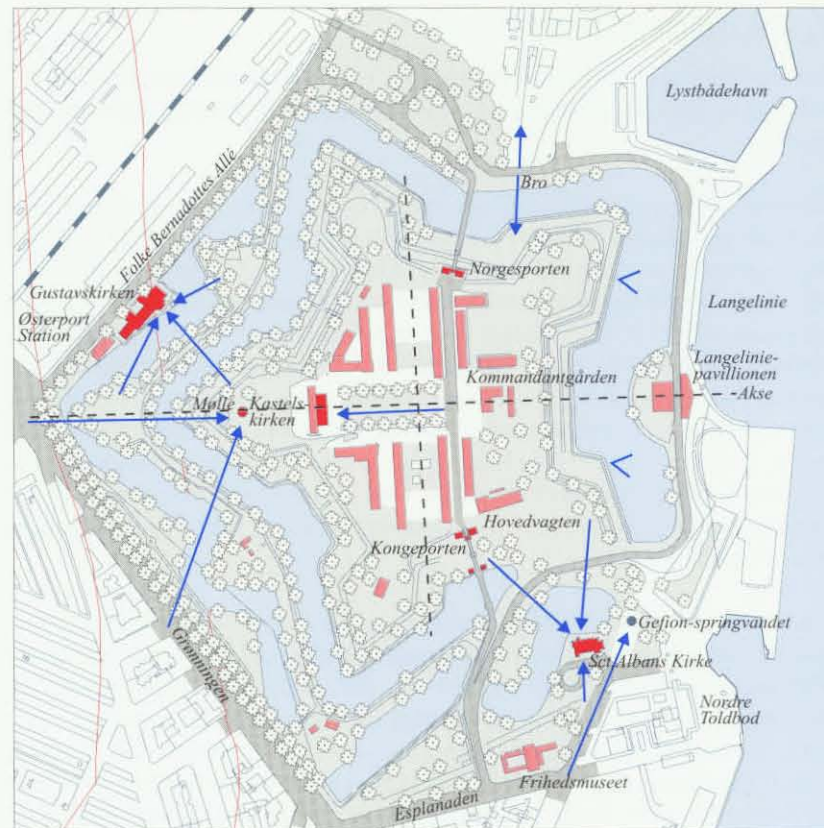
Kastellet er et femtakkert fæstningsanlæg med dobbelt voldgrav beliggende nord for Ny-København som afslutning på den befæstede vold omkring byen.

Den svenske belejring af København i 1658 havde vist et behov for en modernisering og ombygning af Christian IV's skanseanlæg, Sankt Annæ Skanse, der var bygget for at beskytte indsejlingen til Københavns havn. Kastellet fik sin nuværende skikkelse ved fæstningsingeniør Henrik Rüse i perioden 1662-65. De tre bastioner - Dronningens, Kongens og Prinsessens - blev genbrugt fra den gamle skanse, medens Grevens og Prinsens Bastion var nye. Hertil kom de meget omfattende udenværker, der specielt mod nord dækkede et stort areal. Mod Sundet er der en smal strimmel land mellem voldgraven og det åbne vand.

I forbindelse med Rüses anlæg af det, der dengang kaldtes "Citadellet Frederikshavn", idet man også forestillede sig at der skulle være havn her, blev der indenfor bastionerne anlagt en garnisonsby. Hovedgaden i dette byanlæg går nord - syd, med mandskabslængerne parallelt med denne. Midtfor hovedgaden er anlæggets centrale akse med kommandantbolig mod øst og Kastelskirken mod vest. Der var planer om at placere et kongeslot på kirkens plads, men planerne måtte forkastes, da københavnernes så det som et politisk signal vendt mod dem.

Allerede sidst i 1700-tallet frigives Esplanaden ved det yderste glacis til offentlig promenade og med anlægget af Frihavnen og jernbanens linieføring nedlægges de nordlige udenværker. Arealerne omkring Kastellet omformes i perioden omkring år 1900 til rekreativt brug, med Langelinie, Langeliniepavillon (nu nedrevet), Gefionspringvandet og andre statuer og mindesmærker i tidens ånd.

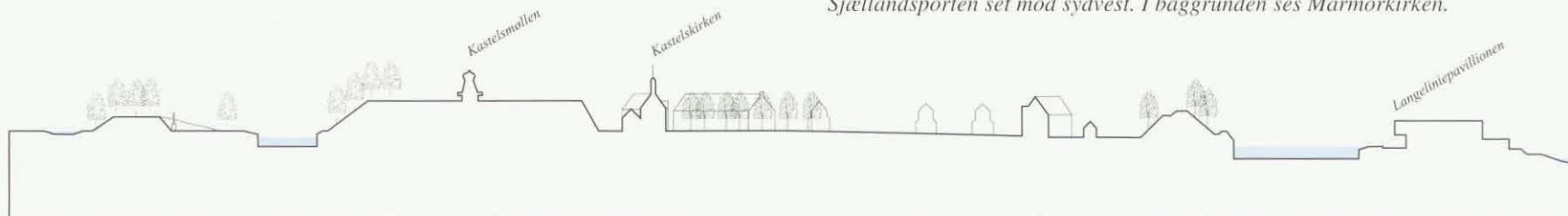
Kastellet er et af Københavns befæstnings mest markante og originale anlæg. Det er et helt selvstændigt anlæg, en fremmedartet formgivning med sit omfattende koncentriske, stjerneformede system af volde og grave og løsrevet både i forhold til voldanlægget og til de omgivende bystrukturer. Kastellet er gennem de seneste årtier blevet renoveret, jernbanelinien, der var lagt tværs over det, er fjernet og volde og grave retableret. I en by hvor militæret i århundreder har spillet hovedrollen, er det en rigdom at have et så fuldendt anlæg bevaret.

Kastellet, bebyggelsesmønster mål 1:7.500.

Sjællandsporten set mod sydvest. I baggrunden ses Marmorkirken.

Snit i Kastellet, mål 1:2000.

Fra rummene mellem bygningerne er der kig mod grønne voldpartier. Det velformede bygningsmiljø fremhæves af smuk brostensbelægning.

Volde, beplantning og bebyggelse skaber en smuk helhed.

Kartoffelrækkerne

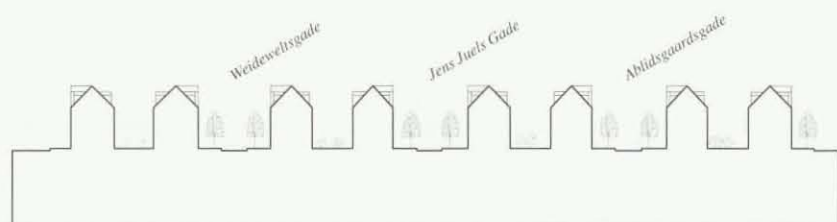
Kartoffelrækkerne er en byggeforeningsbebyggelse beliggende ved Sortedamsøen, bygget i årene 1873-89. Den består af 480 rækkehuse i to etager, placeret langs 11 gader.

Arbejdernes Byggeforsning, der stod for opførelsen, blev oprettet af Burmeister og Wains arbejdere i 1865. Det blev en del af arbejderklassens kamp for værdighed og selvstændighed, at de selv opførte deres boliger, og ikke var afhængige af borgerskabets veldædighed. Før Kartoffelrækkerne opførte foreningen byggeforeningshuse i Sverrigsgade på Amager, Schönbergsgade på Frederiksberg, Gernersgade og Krusemyntegade i Indre By og Olufsvvej på Østerbro.

Kartoffelrækkerne - kaldt sådan fordi her lå kartoffelmarker før - er den største og mest markante af byggeforeningens bebyggelser. Udformningen af dem, de lange længer i relativ lav højde, var på en videreførelse af tidligere tiders arbejderbebyggelser, f.eks. Nyboder. Længebebyggelsen blev med Kartoffelrækkerne og de næsten samtidige Lægeforeningens Boliger indbegrebet af arbejderboliger. Denne etikettering var en medvirkende årsag til, at arbejderbefolkningen i vores århundrede ikke ønskede at bo i rækkehuse, som det f.eks. var tilfældet med Bakkehusene.

Husene i Kartoffelrækkerne er i to etager, beregnet til én familie pr. etage. Husene ligger ryg mod ryg med lukkede gårde i midten. Foran er små forhaver, der sammen med de delvis lukkede veje skaber opholdsarealer her, og med den tætte beplantning giver et frodigt indtryk. De mange ens huse giver bebyggelsen en klar identitet. Der er tilstræbt en vis variation i det arkitektoniske udtryk, idet 8 huse i hver række er udført som gavlhuse, fire midt i rækken og to lige før hver ende. Stokkene føres omkring hjørnerne mod de store, tilgrænsende veje. Der skabes herved facade, der mod Øster Farimagsgade er indrettet med butikker.

Efter en forslumningsperiode er bebyggelsen gennem de seneste årtier blevet revurderet og er i dag et attraktivt boligområde for den kreative og intellektuelle del af middelklassen. Kartoffelrækkerne er samtidig en synlig fortælling om en vigtig periode i de københavnske arbejderes historie.

Kartoffelrækkerne, principsnit.

De mange korte boligveje mellem Øster Søgade og Øster Farimagsgade har et hyggeligt og grønt miljø.

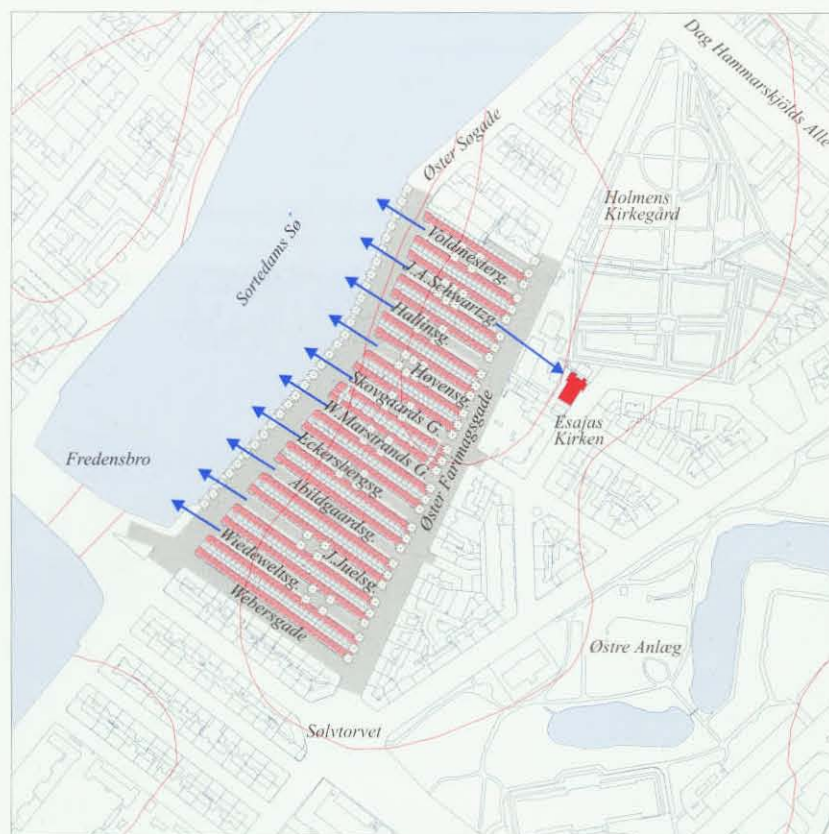

Øster Søgade set mod sydvest. Den lave bebyggelse skaber en stilfærdig byfront mod Sortedams Sø. Gadens forløb understreges af en smuk træerække.

Webersgade set mod nordvest. Gaden afgrænser Kartoffelrækkerne mod den høje karrébebyggelse ved Søtorvet. Webersgade er så stærkt trafikeret, at der har været nødvendigt at nedlægge forhaverne.

Kartoffelrækkerne, bebyggelsesmønster mål 1:7.500.

Det planlagte Christianshavn

Christianshavn blev planlagt og påbegyndt af Christian IV omkring 1619 som en beskyttelse af de flådemilitære anlæg på Slotsholmen og Gammelholm. Herudover forestillede han sig at der skulle opstå et selvstændigt købstadslignende bysamfund i ligelig konkurrence med København.

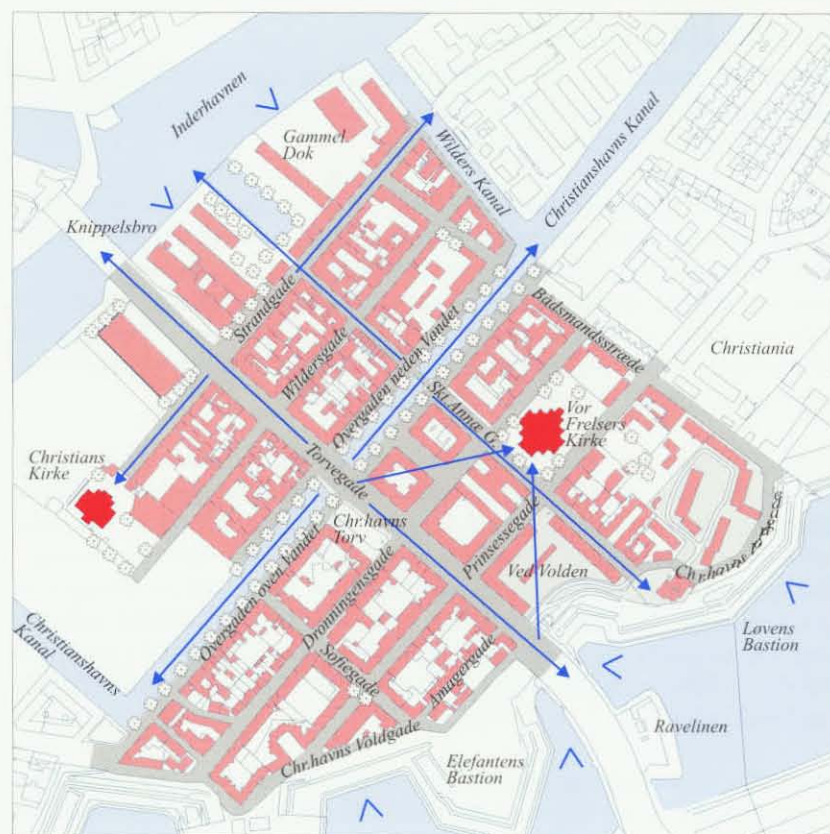
Plantegninger viser, at man først havde planlagt en fæstningsby udført efter radialprincippet. Den blev imidlertid opgivet til fordel for en stram karrésstruktur og kanalanlæg. Kongen igangsatte fæstningsbyggeriet, men overlod hele den civile del: opfyldning, vejanlæg, bolværker og byggeri til private. Den første befæstningsring omsluttede et mindre areal end den nuværende. Christian IV's voldanlæg aftegner sig i Store Søndervoldstrædes kantede forløb, den skrå linie fortsattes i matrikelskel i den næste karré, men denne linie er forsvundet med den seneste gårdrydning. Mod nord afgrænsedes byanlægget af Bådsmandsstræde.

Med anlægget af Ny-København og Kastellet kunne forsvarsanlægget på Christianshavn ikke mere dække den forlængede havnefront, hvorfor det var nødvendigt at udvide det eksisterende voldanlæg mod nord. Den voldsomme forøgelse medførte imidlertid ingen udvidelse af beboelseskvartererne, de koncentreredes om det planlagte byområde. Først i slutningen af 1800-tallet blev den nordlige del af Christianshavn fyldt op og det såkaldte Aladdin-kvarter (kvarteret omkring Bodenhoffs Plads) bygget.

Bebyggelsen på Christianshavn delte sig næsten automatisk i en forside og en bagside. Facadebebyggelsen mod København, med udsigt og adgang til havneområdet blev optaget af solidt og smukt byggede handels- og købmandsgårde, medens de mere ydmyge boliger for småkårsfolk blev lagt bagest på arealet i voldens skygge. Hvor bydelen i sit indre gadeforløb er et stramt kvadratnet, ændres strukturen i beboelseskvartererne mod volden, hvor de får samme kantede afgrænsning som voldens geometriske forløb.

Private handelsmænd opfyldte arealer, efterhånden som der var behov for det, således Bjørns Plads (nu Wilders, Krøyers og Grønlandske Handels Plads), der allerede i 1750 havde omtrent det nuværende omfang, Bodenhoffs Plads og Applebys Plads. Samtidig blev der fyldt op foran den oprindelige facadebebyggelse i Strandgade, så den nu ligger i lukket gadeforløb. Pakhusbebyggelsen på de opfyldte grunde blev lagt med gavlene mod vandet, betinget af funktionen som værftsområde og pakhuse. Også de oprindelige huse i Strandgade var gavlhuse, men er senere ændret. På denne måde aftegner der sig i dag to vidt forskellige planer, den historiske renæssancebyplan og stokbebyggelsen mellem Strandgade og havnen.

Udsigt over Christianshavn fra Christians Kirke. I forgrunden "Lagkagehuset" på Torvegade og bagved det smukke nyrenoverede tårn på Vor Frelser Kirke.

Christianshavn, bebyggelsesmønster mål 1:7.500.

Forestillingen om denne nye by knyttede sig til forbilleder fra hollandske kanalbyer. Dette idealbillede holdt sig længe. Således blev Christians Kirke, tegnet af Eigtvad, bygget med tværstillet kirkerum som de reformerte kirker, og Vor Frelser Kirke har mindelser om Amsterdams store barokkirker. Det var til gengæld ikke hensigten at knytte Christianshavn bymæssigt eller arkitektonisk til den gamle by. Først med barokkens forkærlighed for det lange perspektiv ses der planer, f.eks. Hoffmanns plan fra 1687, hvor bl.a. en ny kanal lægges i Nyhavns forlængelse.

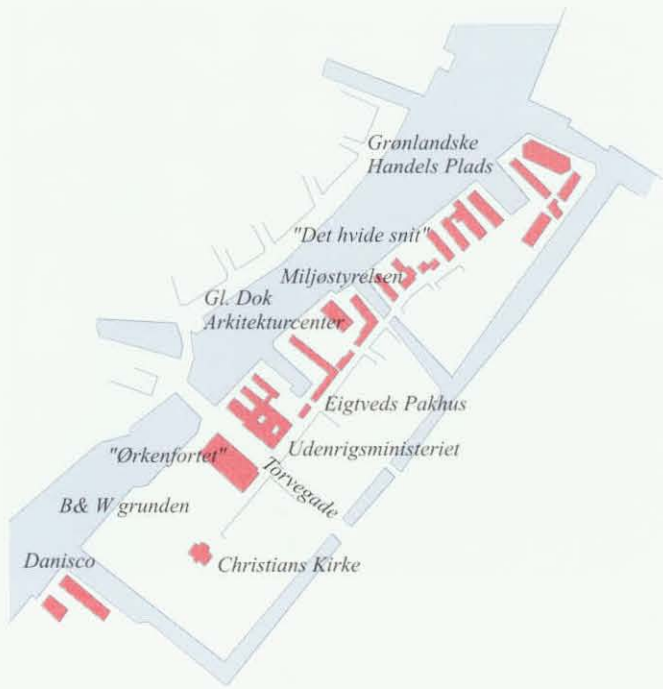
Christianshavn udviklede sig i løbet af 1800-tallet til en tæt pakket fattig bydel med hovedstadens dårligste boliger. Den var derfor et oplagt mål for den fornyelses- og oprydningstrang, der opstod i 1920'erne og -30'erne med funktionalismens gennembrud. Bevarelsen af Christianshavn har i perioder formet sig som en kamp fra hus til hus. I betragtning af, hvor stærkt billedet af Christianshavn står i bevidstheden som en velbevaret gammel bydel, er det påfaldende, hvor store områder af bydelen der er saneret og genbygget med moderne huse.

Prinsessegade set mod sydvest med eksempler på nyere boligbebyggelser.

Dronningensgade med både gammel og nyere bebyggelse, her set mod nordøst

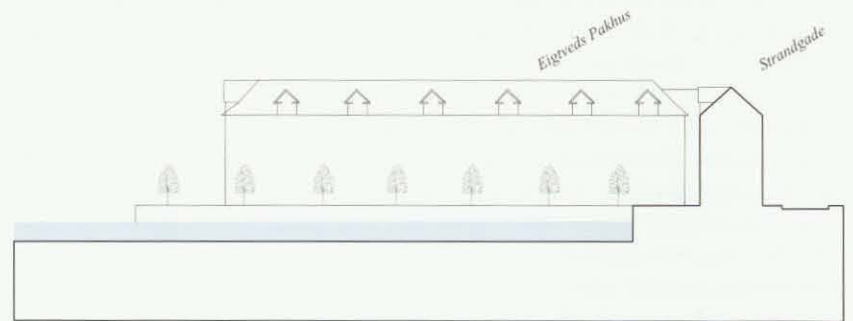

Christianshavns havnefront har et fliget forløb, præget af vinkelrette indskæringer i form af kanaler og dokanlæg. Bebyggelsen langs havnefronten følger de rette vinkler og er overvejende opført som tværliggende bygninger mellem Strandgade og havneløbe og udformet med markante gavle. Bebyggelsesformen er historisk betinget i den oprindelige anvendelse som værftsområder og handelspladser for bagvedliggende købmandsgårde. Bassiner og dokanlæg er blevet sløjfet for at give plads til ny bebyggelse, og ældre pakhuse er afløst af ny kontorhusbebyggelse og boligejendomme, men placeringsprincippet er blevet fastholdt. Bebyggelsen afgrænser fint proportionerede pladser og havnebassiner. Det konsekvente bebyggelsesprincip giver Christianshavns havnefront en særlig karakter, der ikke findes andre steder i havnen.

Havnefronten på Christianshavn er præget af markante gavlpartier. Her Gl. Dok og Eigtveds Pakhus.

Asiatisk Plads, principsnit.

Asiatisk Plads flankeres af Eigtveds Pakhus og Udenrigsministeriet.

Eigtveds Pakhus set over havnebassinet fra Udenrigsministeriet (til højre).

Dronningensgade set mod nordøst. Husrækken til venstre overvejende har de originale proportioner og rækken til højre er ombygget og i flere tilfælde forhøjet.

Holmen

Holmen omfattede flådens leje og værft, samt tilhørende industrielle værksteder, kaserneanlæg og administrationsbygninger. Holmen består af øerne Arsenaløen, Christiansholm, Frederiksholm, Dokøen og Nyholm, samt den senest tilkomne Margretheholm.

Øerne er blevet skabt ved opfyld, efterhånden som der er blevet behov for dem, begyndende med Nyholm sidst i 1600-tallet. Opfyldningen er hver gang sket ved indpæling. Der blev slået pæle i havbunden som angivelse af den ydre afgrænsning af øen. Opfyldningen skete således udefra og mod midten. Derfor ses de ældste bygninger på hver ø at ligge i yderkanterne af øen.

Den militære strategi er hovedrationalet i planløsningerne på Holmen. Flådens leje på Nyholm havde sammen med Kastellet kontrollen over indsejlingen til havnen. De andre øer ligger i læ af Christianshavns bastioner. Det militære anlæg på Holmen fungerede som et samfund i samfundet og havde derfor ikke behov for større forbindelse med byen, således er vejforbindelsen og den bymæssige tilknytning til Christianshavn ganske ubearbejdet. De væsentligste anlæg kom til i 1700-tallet, hvor barokstilen var fremherskende. Det er derfor blevet denne stilretnings stræben efter orden og regelmæssighed, der er blevet toneangivende for bebyggelse og vejforløb. Barokanlæggene på hver side af havneløbet knyttes sammen af akseforløbet fra Marmorkirken over slotspladsen og havnen til den tværgående allé på Frederiksholm.

Flåden har gennem de tre hundrede år, Holmen har eksisteret, holdt et højt niveau hvad angår vedligeholdelse og reovering af bygningsmassen. I dag, hvor flåden har overladt Holmen til civil brug, er det derfor en enestående arkitektonisk gave til byen.

Magasin på Arsenaløen, set mod øst.

Frederiksholm afgrænses mod øst af kanonbådsskure.

Trangraven set mod Nyhavn.

Alléerne skaber sammen med bygningsanlæggene markante akser på Holmen.

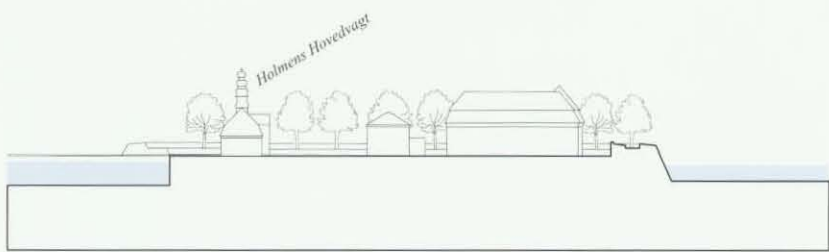

Langs kanonbådsskurenes gavle løber en smal sti.

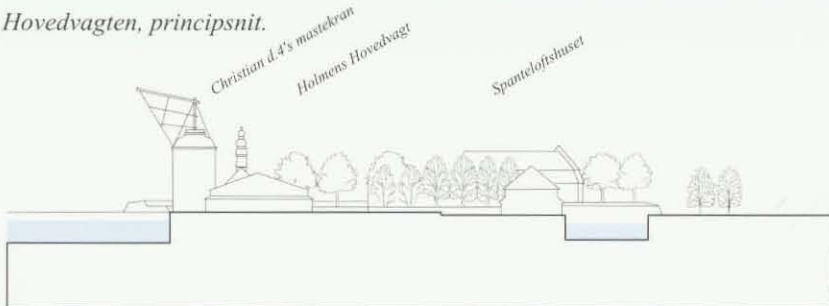

Hovedmagasinet, der nu rummer arkitektskolen, set mod nord.

Til højre: Holmen, bebyggelsesmønster mål 1:10.000.

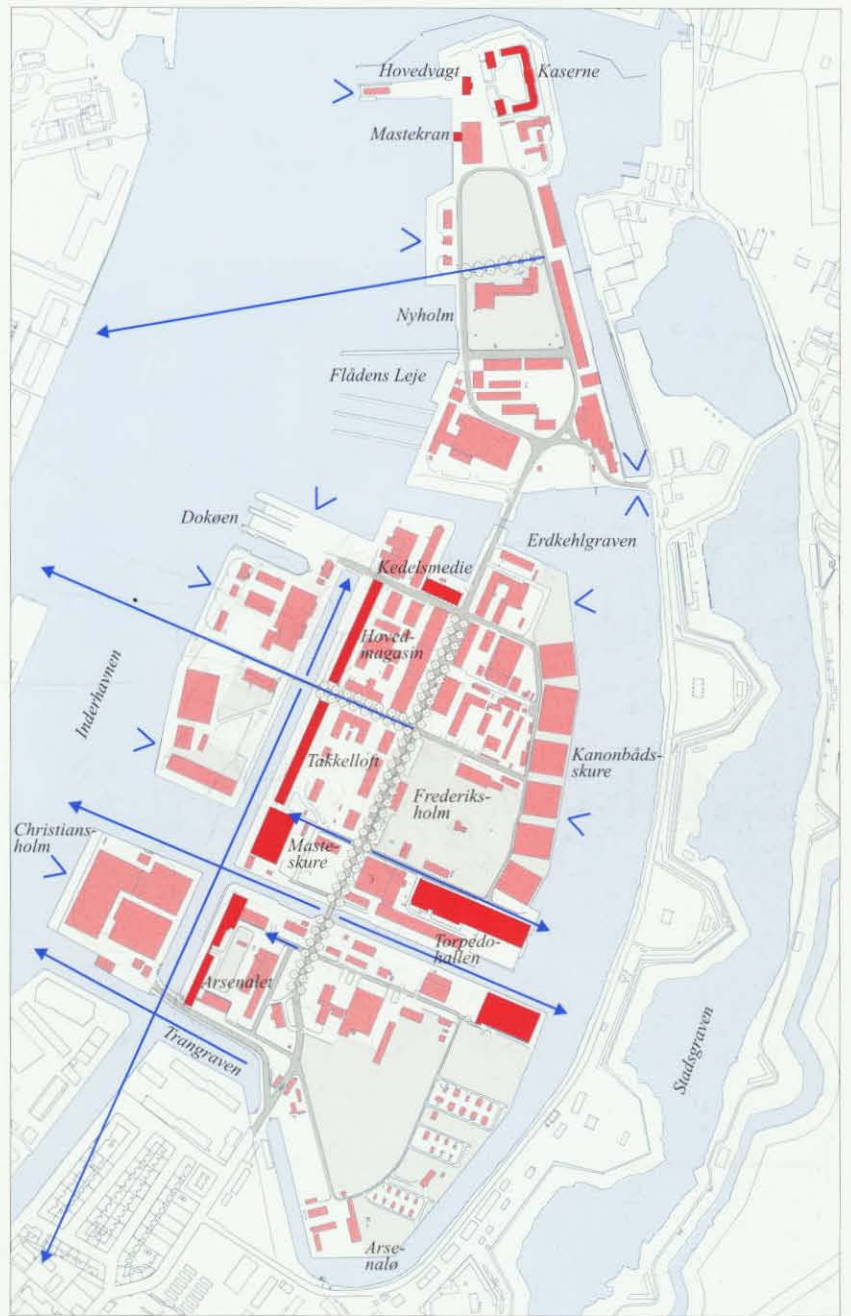

Hovedvagten, principsnit.

Nyholm, principsnit.

Set mod Frederikskirken med Dokoen til venstre.

Christiania

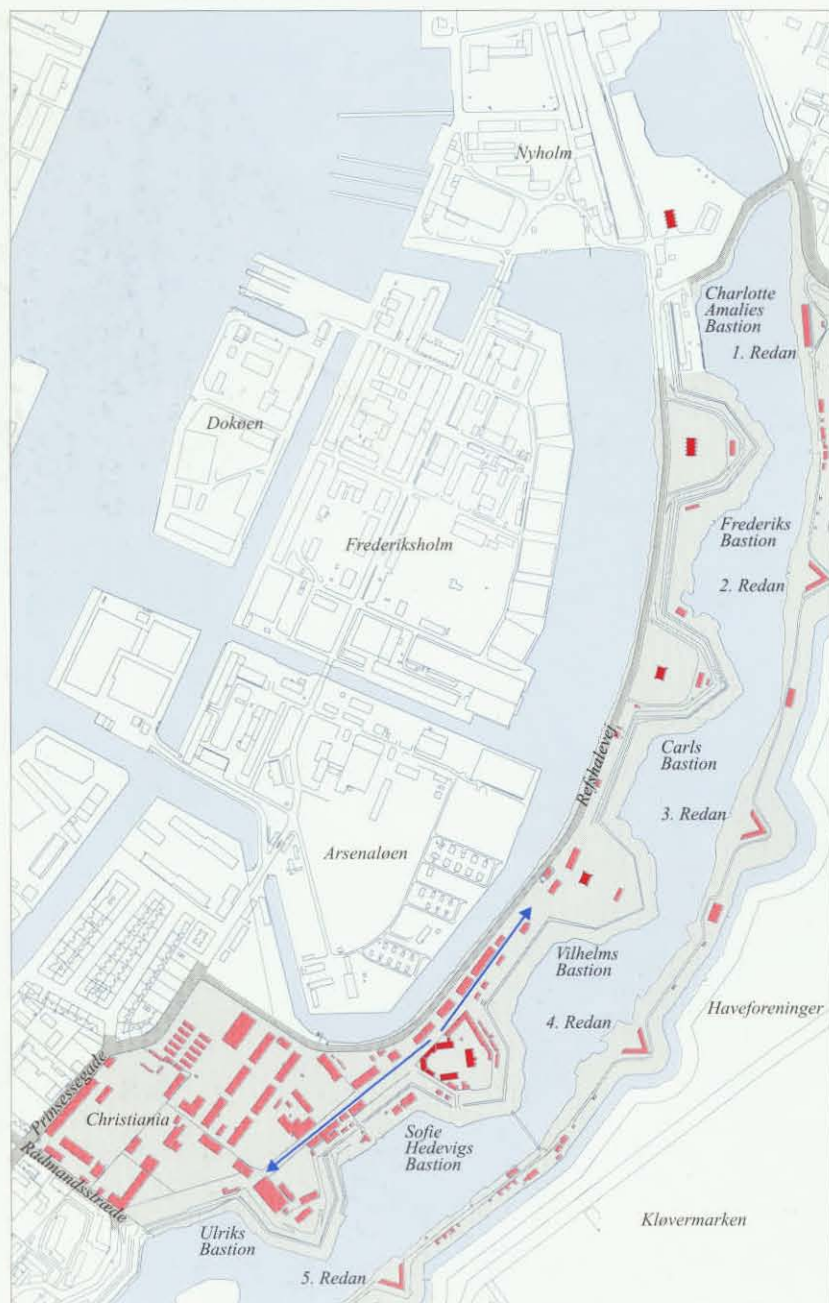
Fristaden Christiania består af den tidligere Bådsmadsstrædes Kaserne, og det tidligere Ammunitionsareal på Ulriks Bastion, Sofie Hedvigs Bastion, Vilhelms Bastion, Carls Bastion og Frederiks Bastion samt den foranliggende redanrække.

“Fristaden Christiania” blev dannet i 1970’erne, og medens diskussionerne om områdets fremtid bølgede frem og tilbage, opbyggedes her et integreret minisamfund med egne love og regler. De eksisterende bygninger blev taget i brug som boliger og institutioner, og samtidig skabte selvbyggere med mere eller mindre håndværksmæssig kunnen landsbyggede boligområder med en frodig og fantasifuld arkitektur.

Kaserneanlæggets regelrette og stramme opbygning og bastionernes og redanernes bygningsanlæg angiver stadig grundstrukturen i fristadens byplan. Den organiske og ustrukturerede arkitektur, der fulgte med i kølvandet på 1970’er-tidens ideologi om al magt til fantasien, har dog sat et væsentligt præg på området. De bygningsmarkerede akser i anlægget udviskes af den senere parkagtige behandling af de tidligere parade- og ridepladser, der nu fremstår med bløde og slyngede forløb. På bastionerne ligger krudthusene, bastante huse med metertykke mure, med selvbyggerens samfund omkring sig, ofte med en arkitektur, der gennem genbrug af byens bygningsdetaljer citerer arkitekturtræk fra den gamle by.

Når nutidens arkitekter søger inspiration til en “selvgroet” arkitektur, kan mange eksempler herpå ses på Christiania.

Christiania, bebyggelsesmønster mål 1:10.000.

En af Christianias mest befærdede strækninger - Pusherstreet.

“Mælkebøtten” set mod sydøst.

Flere steder på Christiania har bebyggelsen en enestående, landskabelig beliggenhed. Her ses bebyggelse på Stadsgravens østside langs redanerne.

Byarkitektoniske elementer

Voldgaderne

Voldgaderne består af forløbet Øster-, Nørre- og Vester Voldgade. Voldgaderne har ligget på indersiden af befæstningen, i århundreder som baggader for byens mere ydmyge kvarterer, men med voldenes fald genopstået som storbymæssige boulevarder. Voldgadelinien binder den grønne ring, bestående af Østre Anlæg, Botanisk Have, Ørstedsparken og til dels Tivoli sammen. Samtidig markerer linien overgangen mellem Middelalderbyen, Ny-København og voldkvartererne, hvor især middelalderbyens front fremstår markant og flot.

Øster Voldgades meget åbne og lidt opløste forløb, med banegraven og de trekantede pladser ved Nyboder, deles op af det monumentale vej-kryds ved Sølvgade, hvor Jardins kasernebygninger, Statens Museum for Kunst, Geologisk Museum og indgangsportalen til Kongens Have kappes om opmærksomheden. Herfra fortsætter Øster Voldgade i et grønt forløb mellem Botanisk Have og Kongens Haves lave randbebyggelse.

Ved Gothersgade sker et markant skift, gaden hedder nu Nørre Voldgade og er forsynet med en bred midterrabat, hvorunder boulevardbanen løber. Nørreport Station er trods sin ydmyge bygningsmæssige fremtoning trafikknudepunkt, og overfor ligger ved Fiolstræde det trekantede lille torv, der i sin udformning fortæller at her drejede den gamle vold.

Ved Jarmers Plads bliver overgangen mellem middelalderby og forstad diffus. På voldens plads blev omkring århundredskiftet lagt en skive af byggerier uden på Vester Voldgade, som herved ikke længere markerer den bratte overgang mellem middelalderby og forstad. Denne rolle er i dag tilkendt H.C. Andersens Boulevard. Den lille trekantede plads ved Lurblæserne markerer ligesom pladsen ved Fiolstræde den middelalderlige volds forløb. Vester Voldgades udmundning ved havnen er uforløst og virker ganske tilfældig.

Vester Voldgade set mod sydøst. Kig mod rådhusårnet.

Øster Voldgade set mod nordøst, hvor Sølvgade krydser voldgaden. Den tidligere Sølvgades Kaserne, nu DSB, har hovedindgang gennem den fine portal på hjørnet. Til venstre ligger Østre Anlæg.

Begyndelsen af Nørre Voldgade set mod øst fra Jarmers Plads. Husrækken rummer både stilfærdige klassicistiske huse fra før voldens fald og mere pompøse ejendomme med både tårne og karnapper, der er kommet til efter gadens anlæg-gelse.

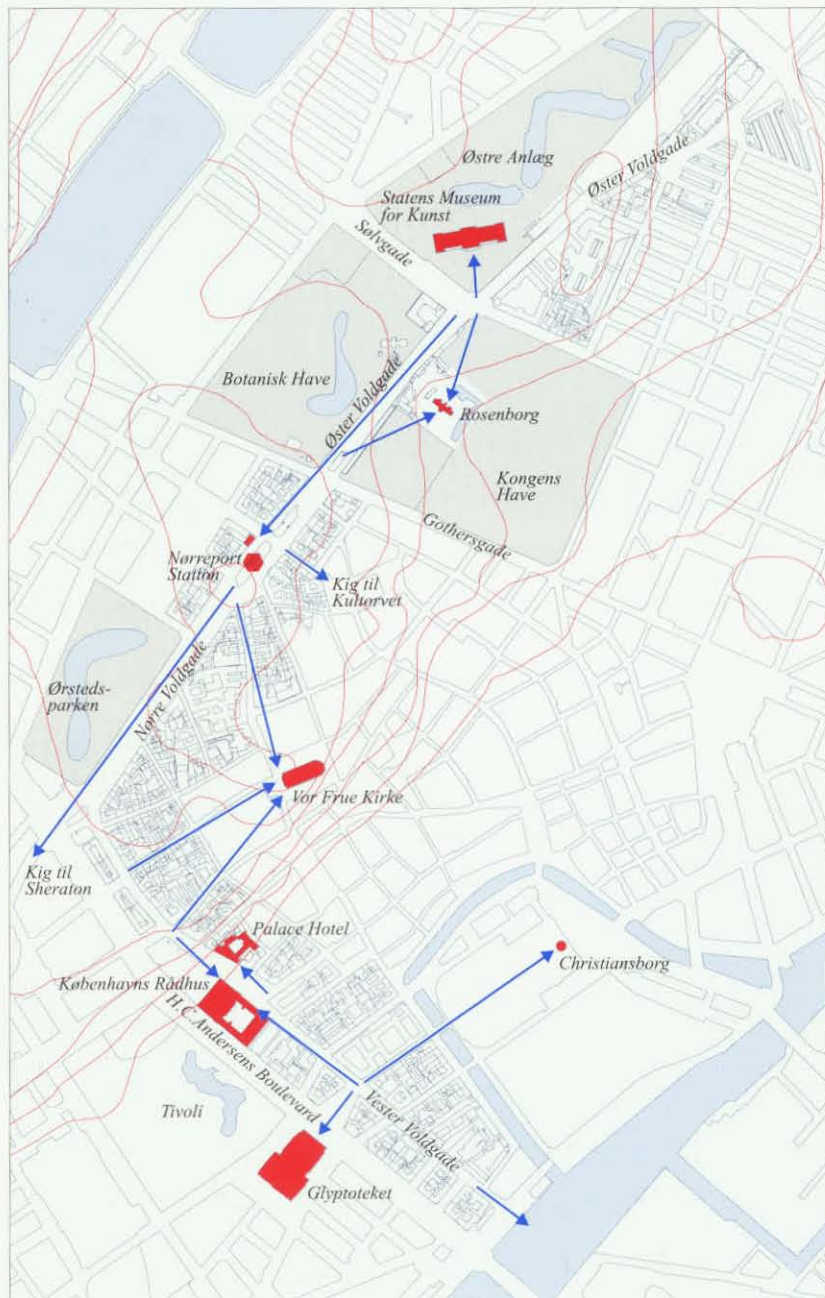
Nørre Voldgade set mod sydvest, med den "gamle" husrække til venstre fra før volden blev sløjft og de "nye" boulevardhuse til højre.

Vester Voldgade set mod nordvest. Til højre det nyrenoverede Palace Hotel med Lurblæserne foran. I baggrunden Rådhuspladsen.

Voldgaderne, byarkitektonisk element mål 1:15.000.

Strøget og Strædet

Strøget består af gaderne Frederiksberggade, Nygade, Vimmelskafet og Østergade, afbrudt af eller tangerende pladserne Nytorv-Gammeltorv, Amagertorv, Højbro Plads og Magasins Torv, der som perler på en snor definerer de enkelte strækninger.

Med flytningen af Vesterport fra Vestergades til udmundingen af den nuværende Frederiksberggade i 1668, anlæggelsen af Kongens Nytorv omkring 1670 og Nygades anlæggelse i 1691 blev denne strækning af sammenhængende vej- og pladsforløb den vigtigste vej gennem middelalderbyen. Det sammenhængende forløb blev skabt ved vejreguleringer i forbindelse med brandene i 1685 og 1728, bl.a. blev Frederiksberggade anlagt som afløser for fire mindre gader. Hvor Strøget før i tiden var forbindelsen mellem Vesterport og Østerport, er det nu forbindelsen mellem byens to vigtigste pladser, Rådhuspladsen og Kongens Nytorv.

Strøget, der tidligere kaldtes Routen, har en særlig plads i københavnernes bevidsthed. Det var her man promenerede for at se og blive set, og det var her de største og fineste butikker blev etableret. Det var da også her, byens første gågade blev indviet i 1962.

Bebyggelsen langs Strøget opleves i to etager. Nederst butikkernes store glasarealer med et varieret udbud af varer og øverst en meget blandet husrække med repræsentanter for mange perioder og stilarter, mange voldsomt ombyggede. Det slyngede gaderum i varierende bredder byder på mange overraskende kig mod markante fikspunkter. Amagertorvs skrå afskæring og åbning ved Højbro Plads markeres smukt af Nikolaj Kirkes tårn og Café Nordens smalle facadefront, der afslutter pladsen og deler gaderummet.

På Strøget er det i højere grad byrummet end de enkelte bygninger, der har betydning. Den nuværende gennemgående belægning og den samlede karakter af handelsgade skaber et meget sammenhængende forløb. De seneste års pladsovlægninger på Nytorv-Gammeltorv og Amagertorv med smukke og gedigne belægninger har givet byrummet et yderligere kvalitativt løft.

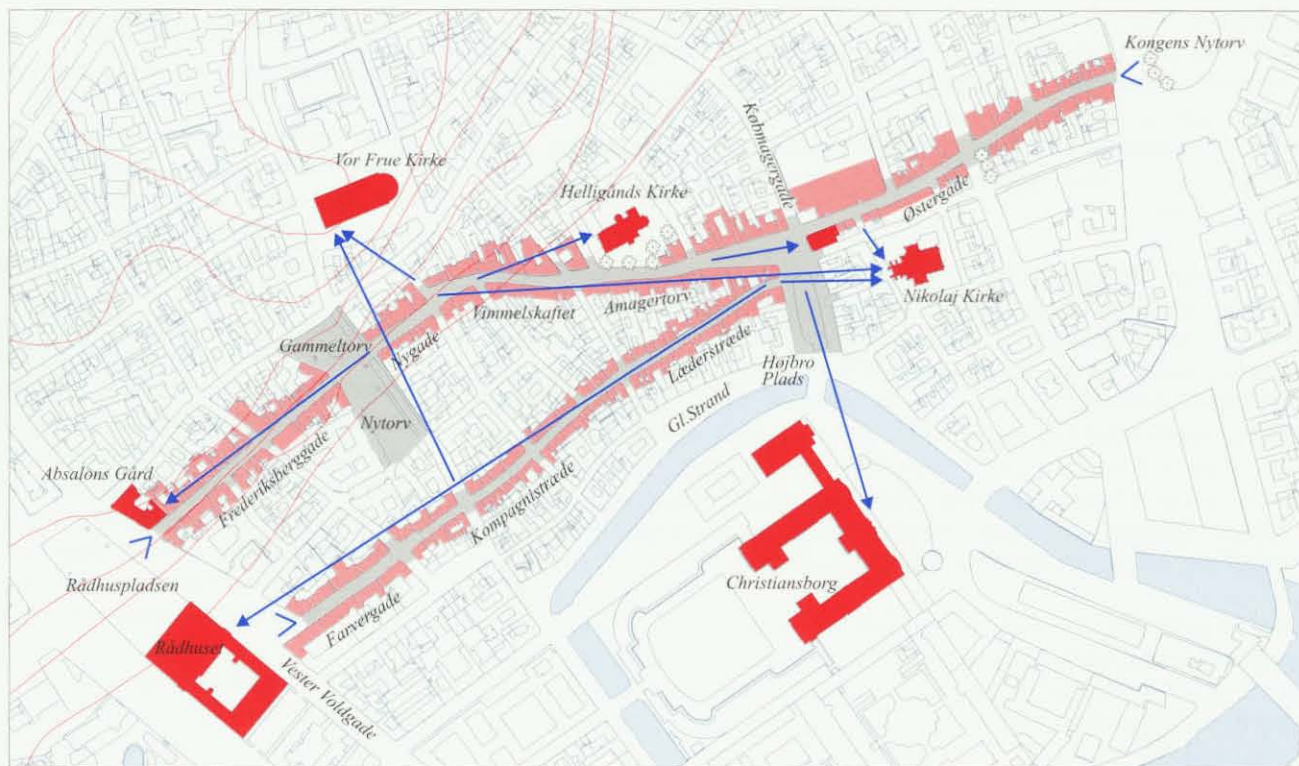
Amagertorvs fine granitbelægning er tegnet af Bjørn Nørgaard i samarbejde med Stadsarkitektens Direktorat.

Fra Gammeltorv og Nytorv fortsætter Strøget ad middelalderbyens krogede gadeforløb. Bemærk kioskbygning fra århundredskiftet til højre.

Strøget og Strædet, byarkitektonisk element mål 1:7.500.

Ved Vimmelskaflet vider gaden sig ud, og den lille plads bliver brugt til udeservering og af gademusikanter

Helligåndskirken med forplads og store træer giver gaden lidt luft.

På hjørnet af Gammeltorv og Strøget ligger en markant bygning med tårn og fine dekorationer, den fungerer som fixpunkt når man går på Strøget.

Gedigne ejendomme på fire-fem etager præger gadebilledet; en del af dem er kraftigt renoveret, men mange har stadig deres oprindelige facadeudtryk i behold.

Strædet

Strækningen Kompagnistræde- Læderstræde går i dag under navnet "Strædet". I årene før var Farvergade, Kompagnistræde og Læderstræde kendt under navnet "Parallelstrøget". Et navn, der kom til efter at Strøget efter krigen fik indført ensretning. Trafikken gik ad Strøget fra Kongens Nytorv til Rådhuspladsen, medens den gik den modsatte vej ad Parallelstrøget.

Benævnelsen Strædet lægger afstand til Farvergade. Farvergade var en af byens bordelgader og blev saneret omkring århundredskiftet. Begge sider af gaden er opført af arkitekt Rogert Møller i bastant storbystil. Kompagnistrædes og Læderstrædes bygninger er i modsætning til Farvergade bevarede. Det er fine borgerhuse, for de flestes vedkommende opført efter branden i 1795. Hele området nedbrændte ved de store brande. Hvad der blev sparet ved den ene brand, gik til ved den næste. Det er et harmonisk gadeforløb, bl.a. fordi bebyggelsen er opført i samme tidsperiode. Læderstrædes nordside, der følger den gamle strandlinie, har ligget med frit udsyn over havnen.

Strædet er et fint eksempel på vor tids behandling af bybilledet. Hvor man før næsten udelukkende tog sig af det enkelte hus, er det i dag i højere grad det offentlige rum, der vises interesse. Strædets omformning til slentreområde med ny belægning og gadeudstyr er et kvalitetsmæssigt løft.

Læderstræde set mod nordøst. Omdannelse til gågade og den nye gadebelægning har gjort gadeforløbet meget attraktivt.

Læderstræde set mod sydvest, de ensartede huse danner en homogen og stilfærdig facaderække. I baggrunden ses rådhusårnet.

Købmagergade-Frederiksborggade

Købmagergade er en af middelalderbyens oprindelige gader. Som forbindelsesvej til oplandet havde Nørregade dog fortrinsret, idet den førte direkte mod Nørreport. Købmagergade endte blindt mod volden. Frederiksborggades østlige del blev anlagt i begyndelsen af 1600-tallet, og Kulturvet kom til efter branden i 1728. Med voldenes fald blev Frederiksborggade forlænget til Søerne og over Dronning Louises Bro blev strækningen en vigtig forbindelse til Nørrebro.

Købmagergades og Frederiksborggades forløb illustrerer byens udviklingshistorie. Middelalderbyens krogede forløb forbindes af det tragtformede Kulturvet med den regulerede og planlagte Frederiksborggade. Kulturvet er et vigtigt byrum med fine proportioner. Bygningerne i den nordlige del af Frederiksborggade er alle opført omtrent på samme tidspunkt sidst i forrige århundrede. Det samme er en væsentlig del af bygningerne i Købmagergade, men her er det 2. eller 3. generations bygninger på stedet. I den sydlige del af Købmagergade findes flere adelspalæer. Selvom der er bevaret en del af de ældste bygninger, er det her som mange andre steder bystrukturen der overlever.

Strækningen Købmagergade og Frederiksborggade til Nørrevold blev gågade i 1973. Den ens belægning og den tætte færdsel af gående gør, at hele strækningen opleves som et meget langt byrum, afbrudt af pladسدannelserne. Trinitatis Kirke med Rundetårn, der skyder sig ud i gadelinien, og de rumforløb, der dannes på begge sider af det imponante bygningsværk, er hovedoplevelsen på strækningen.

Den nyere del af Frederiksborggade fører i et bredt, heftigt trafikeret forløb igennem Nørrevoldkvarteret. Nørreport Station er overgangsstedet mellem disse to væsensforskellige gadestrækninger.

Købmagergades lette krumning byder på mange fine kig, her set mod nordvest, hvor en hjørnejendom med tårn bliver et af gadens fikspunkter.

Købmagergade set mod Rundetårn. På husrækken til højre ses gadens krumning tydeligt. I baggrunden ses Rundetårn.

Fra Købmagergade får man et fint kig mod nordøst gennem Rosenborggade til Rosenborg Slot.

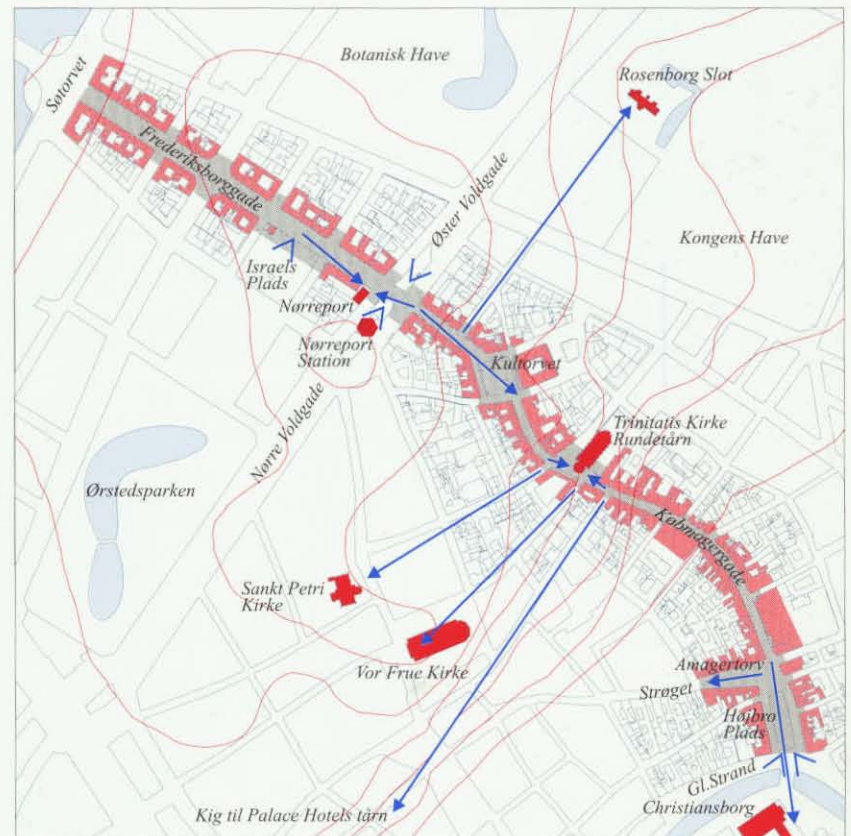
Frederiksborggade set mod nordvest fra Nørre Voldgade. Denne nyere del af Frederiksborggade er bred og stærkt trafikeret.

Trinitatis Kirke er fritliggende med en flisebelagt plads omkring, oprindelig kirkegården. Her ses pladsen sydøst for kirken, der prydes af et par store træer og sandstenskonsoller fra Rundetårn.

Frederiksborggade-Købmagergade, byarkitektonisk element mål 1:10.000.

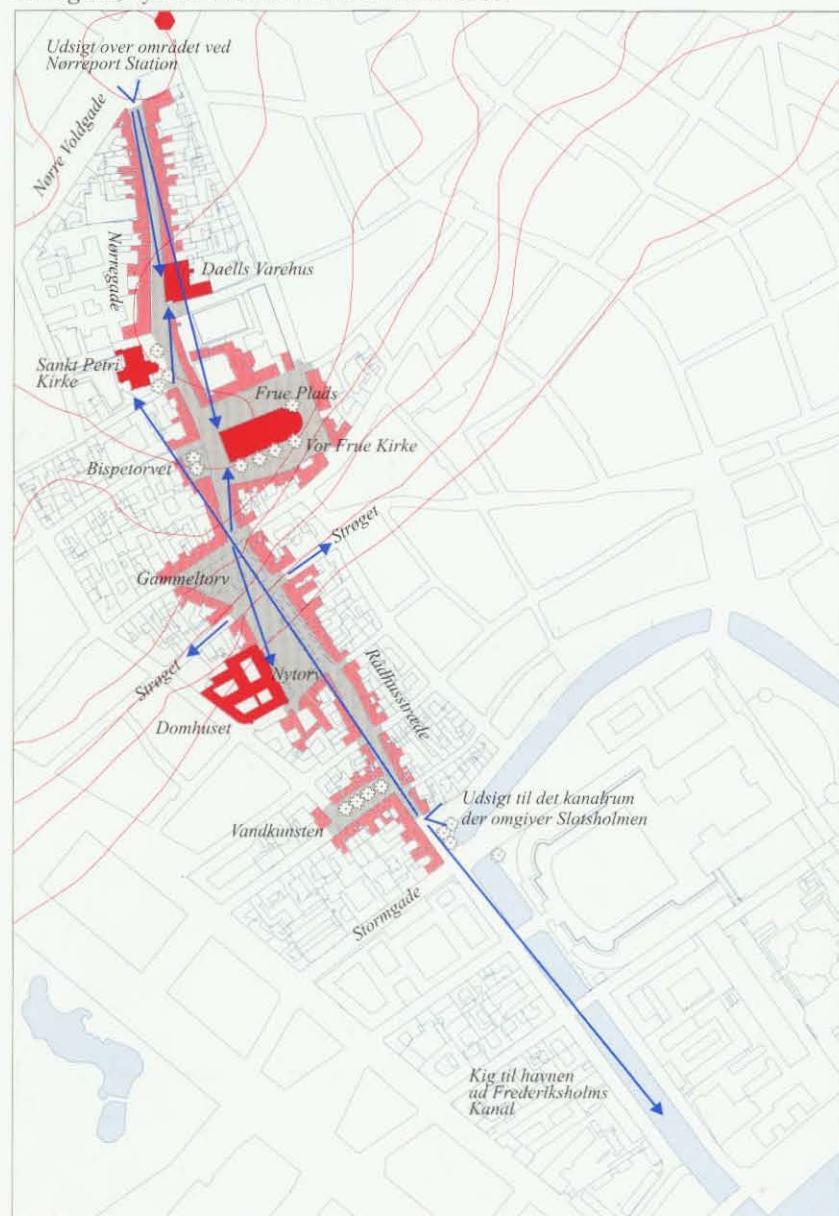
Nørregade

Nørregade var i middelalderen den vigtigste vej nordud af byen, idet den førte fra byens torv, Gammel Torv, direkte til Nørreport. Nørregade mandede dengang ud ved Stranden, men forlængedes med Frederiksholms Kanal, da Frederiksholmskvarteret blev anlagt omkring 1670. Nørregade er et eksempel på den næsten arketyperiske middelalderlige bybygning - en vekselvirkning mellem fikspunkter, Sankt Petri Kirke, Vor Frue Kirke og Domhuset, lukkede gadeforløb og pladsdannelse, Bispetorvet og Gammel Torv -Nytorg.

Den nordlige del af Nørregade er et sammenhængende, bugtet forløb præget af Telefonhusets og Daells Varehus' store bygningskroppe, med Skt. Petri Kirkes mur og trækroner som grønt åndehul. På den anden side af gaden Kommunitetsbygningen, der ved sin alder markerer gaden historiske betydning. Bispetorvet, skabt af C.F. Hansen for at danne afstand til Vor Frue Kirke, er med til at markere kirken som gaden midtpunkt. Forløbet fortsætter langs kanten af Gammel Torv - Nytorg, engang byens vigtigste torvedannelse med rådhus midt på pladsen. Nu med ny belægning og en fin markering af terrænets stigning op fra stranden og de historiske anlæg. Rådhusstræde er et lille intimt gadeforløb med en homogen, overvejende klassicistisk bebyggelse.

Nybrogade og Frederiksholms Kanal slutter middelalderbyen med synet af den markante husrække langs den gamle strand. Bybilledet er nu barokkens, med fine udsigter til Slotsholmen og Frederiksholmskvarteret. Broerne og kanalen er attraktive momenter i byen, og kontrasten mellem Slotsholmskanalens bugtede og Frederiksholms Kanals rette forløb markerer forskellen på det naturligt opståede og det planlagte. Fra Marmorbroen opleves barokkens forkærlighed for det aksefaste forløb her fra Christiansborg langs Nationalmuseet.

Nørregade, byarkitektonisk element mål 1:7.500.

Frederiksholms Kanal set mod nordvest, hvor Nationalmuseets markante bygningskompleks har facade mod kanalen.

Udsigten fra Christianshavn mod nordvest til Frederiksholms Kanal, i baggrunden ses de to kirker i Nørregade, Vor Frue Kirke og Sankt Petri Kirke.

Nørregade set mod sydøst med Vor Frue Kirkes tårn og fremskudte tempelfront som markante elementer i gadebilledet.

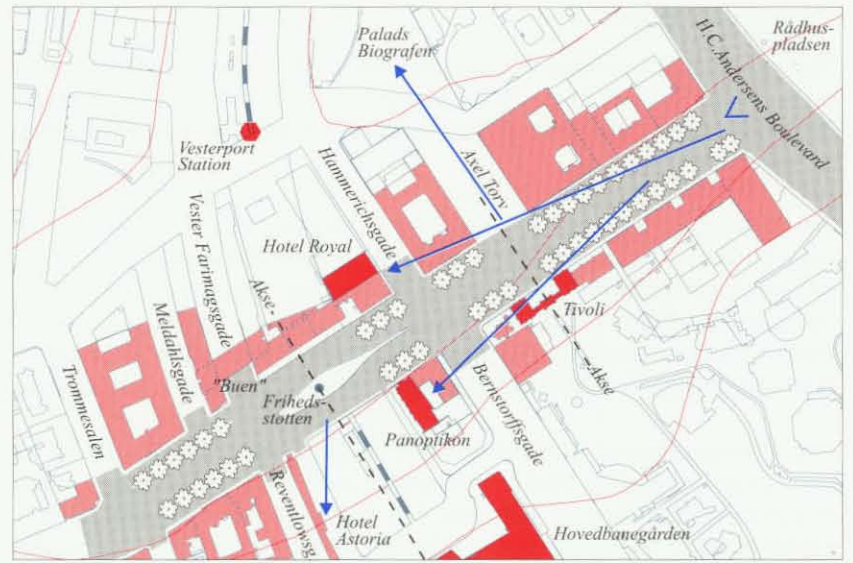
Vesterbrogade

Hele strækningen fra Rådhuspladsen til Søndermarken hedder i dag Vesterbrogade. Før voldenes fald hed strækningen fra volden til Trommesalen Vesterbro, senere Vesterbros Passage, og det er denne strækning der skal omtales her.

For at skabe værdige adgange til den kongelige residensstad plantedes i 1780'erne udenfor Vesterport som udenfor Nørreport og Østerport dobbelte lindealléer. På Vesterbrogade formede træbeplantningen midtpå alléen en cirkelrund plads, en rondel, hvor Frihedsstøtten placeredes. Pragtalléen er senere erstattet og vejbanen udvidet. Vejstrækningen er meget bred med 5 underinddelinger. Der er kørebane i midten med en række træer på hver side; på den anden side af disse er der endnu en kørebane og yderligere et bredt fortov. Det er en storbyboulevard med intens trafik af både kørende og gående.

Vejstrækningen blev anlagt uden bygninger. De er kommet til senere, og først i 1960'erne var den fuldt bebygget. Bygningsmassen er meget sammensat: store modernistiske bygninger, Industriens Hus, Royal Hotel, Panoptikonbygningen og Buen dominerer. Omkring Axelborg ligger Axelborg og det ombyggede Scala med Tivolis romantiske hovedindgang i Axeltorvs akse. Den tætte trafik til Hovedbanegården og Indre By gør strækningen til en trafikmaskine, hvor pladserne ved Axelborg og Tivoli danner åndehuller. Det samme kunne opnås ved en overdækning af Banegraven.

Vesterbrogade set mod øst fra krydset Bernstorffsgade/Hammerichsgade. På højre side Tivolis hovedindgang; over tagene ses Rådhusårnet, og i baggrunden ses Palace Hotels tårn. På venstre side ses Scala.

Vesterbrogade, byarkitektonisk element mål 1:7.500.

Vesterbrogade set mod vest fra Tivolis hovedindgang med hjørnet af Axelborg og Hotel Royal, tegnet af arkitekt Arne Jacobsen.

Torvegade

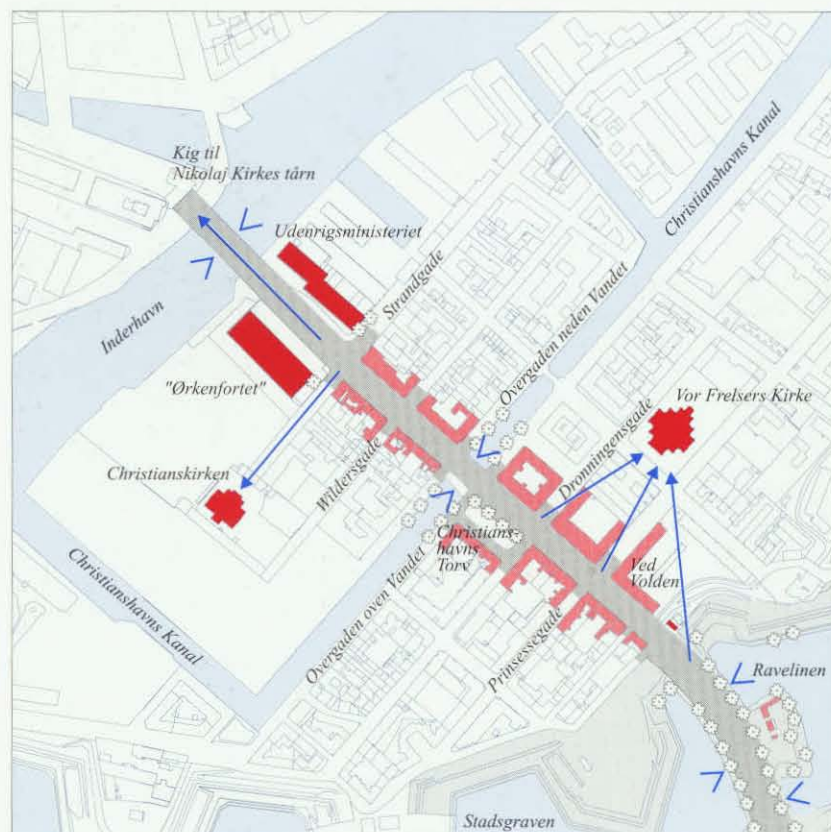
Torvegade fungerer som tværgående færdselsåre over Christianshavn og forbinder således Indre By og Amager. Den tætte trafik og den nyere bebyggelse langs gadens nordside nedtoner fornemmelsen af at være i en selvstændig bydel.

Torvegade blev anlagt som bydelens hovedgade, op til vort århundrede opdelt i Store Torvegade mod Amager og Lille Torvegade mod byen, adskilt af Christianshavns Kanal og Torvet. Før anlægget af den nuværende Knippelsbro (1938) var adgangen fra broen ad Brogade, der lå hvor nu Udenrigsministeriet ligger, og Lille Torvegade - hvor lidt af den oprindelige husrække stadig findes - var at betragte som baggade.

Ved Christianshavns Torv lå de store institutioner, Børnehuset og senere Kvindefængslet. Med beslutningen sidst i 1920'erne om at bygge den nye Knippelsbro og samtidig føre trafikken lige igennem Christianshavn måtte Kvindefængslet og gadens øvrige bebyggelse på nordsiden ryddes. De er nu afløst af en række store, gedigne funktionalistiske beboelsesejendomme med "Lagkagehuset" af Edvard Thomsen som det mest omtalte. Bebyggelsen på gadens sydside blev på et mindre stykke opretholdt, medens resten er en skønsom blanding af nyt, nyere og gammelt.

Fra Knippelsbro med den storslåede udsigt over havnen og havnefronterne strammer Udenrigsministeriets og "Ørkenfortets" store bygningskroppe gaden sammen, og ved voldgennemskæringen udvides den igen med udblik over vandfladerne gennem allébeplantningen. Fra Amager-siden ses bebyggelsen "Ved Volden", der med sin markante gavlfungerer som en slags port til bydelen. Bebyggelsen er med god fornemmelse lagt, så den tillader et fint kig til Vor Frelsers Kirke.

Torvegade, byarkitektonisk element mål 1:7.500.

Torvegade set mod nordvest fra kanten af voldanlægget. I baggrunden til højre ses Vor Frelsers Kirke og i forgrunden Amager Ports accisebod.

Torvegade set mod sydøst. De store funktionalistiske ejendomme danner en massiv væg i Torvegade.

Torvegade set mod nordvest. Til venstre i baggrunden anes Christianshavns Torv.

Torvegade set mod nordvest. "Lagkagehuset" danner væg mod torvet.

Strandgade

Strandgade strækker sig fra Christians Kirke over Torvegade og videre over Wilders Bro til Wilders Plads. Strandgades anlæg stammer fra Christian d. IV's oprindelige plan og var fra begyndelsen udnævnt til en af de vigtigste gader på Christianshavn, idet den havde den herlighedsværdi at have direkte adgang til havnen. Bygningerne på den østlige side af Strandgade er således bygget som havnefrontsbygninger, en imponerende række renæssancehuse bestående af store købmands- og erhvervsgårde, oprindelig med adgang til baggaden Wildersgade.

Arealet foran gårdene mod vandet var tænkt som oplagspladser og beddinger. Det blev dog relativt hurtigt fyldt op, og en række bygninger blev lagt uden på den ældre facaderække. Bygningerne på denne side af gaden danner ikke facaderække; de blev som stokbebyggelse placeret vinkelret på gaden, følgende beddingernes og dokkernes retning. Man ser derfor i Strandgade to forskellige bebyggelsesmønstre mødes, det regelrette karrémønster med facadeflugten liggende på langs af Strandgade og den gavlvendte bebyggelse vinkelret på Strandgade.

Strandgades østlige side har den fineste række renæssancegårde i byen. På den vestlige side er bebyggelsen opført over mange hundrede år og udviser skiftende tiders smag. Også den nyere bebyggelse her er placeret efter det traditionsbunde gavlvendte mønster, som giver mulighed for havneorienterede opholdrum, f.eks. ved Eigtveds Pakhus. Det enestående kig fra Wilders Plads mod Christians Kirke understreger gaderummets helhed og karakter.

Niels Brocks Gård, Strandgade 36, her gårdrummet set mod sydøst. Pakhuset i baggrunden har også facade ud mod Wildersgade.

Strandgade 28-22 fra venstre mod højre. Nr. 26 og 28 blev opført i 1626 som tre ens gavlhuse, i 1769 blev de to (nuv. nr. 26) ombygget til en samlet bygning.

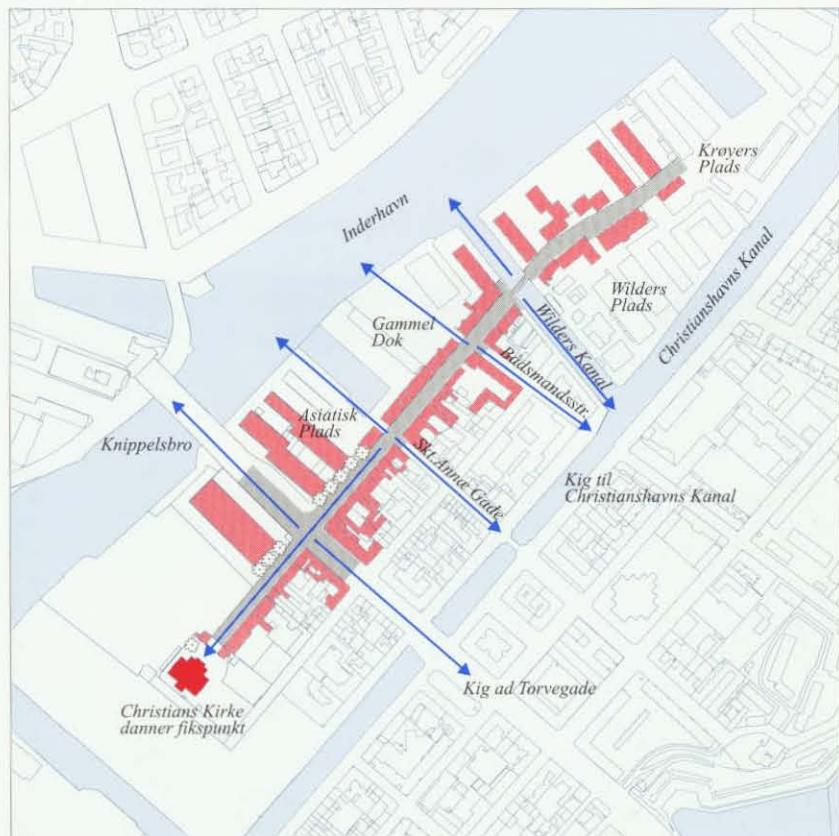
Igens Gård, her er gårdrummet set mod sydøst. Fine velbevarede bygninger omkring et stort flot gårdrum. Bygningerne er nu ombygget til ejerlejligheder.

Et kig ad Strandgade mod sydvest, hvor Christians Kirke ligger som et markant fikspunkt.

Strandgade, byarkitektonisk element, mål 1:7.500.

Christianshavns Voldgade

Christianshavns Voldgade og Langebrogade er baggade til volden. Strækningen følger voldens kantede forløb og er derfor ude af trit med det regelrette gadenet på det planlagte Christianshavn.

Arealerne langs volden var udpræget bagside og blev bebygget, efterhånden som befolknings- og erhvervsudviklingen nødvendiggjorde det. Her lå flere industrivirksomheder, som Asp Stearinlysfabrik, et jernstøberi og en gasbeholder i rundbuestil samt en del lejekaserner, hvoraf den kendteste var Skibet, beskrevet af Martin Andersen Nexø.

Det har medført en meget uegal bebyggelse, hvor forskellige tiders løsning på den byplanmæssige konflikt slår igennem. Den oprindelige ydmyge bebyggelse er flere steder nedrevet og erstattet af nybyggeri. Strækningen viser derfor også vor tids bud på planopgaven. De funktionalistiske anlæg Ved Volden fra 1938 og Voldboligerne fra 1951 har ladet voldens grønne beplantning flyde sammen med boligernes anlæg, medens boligbyggeriet Voldens Perle fra 1971 på en mere kontant måde udnytter hver kvadratmeter.

Gaden langs volden er i dag også trafikmæssigt delt op; således er den nord for Torvegade nu cykel- og gangsti. Gaden opleves bedst oppe fra volden, hvor man ved Amagergades udmunding kan få en fornemmelse af den oprindelige ydmyge, lavtbeliggende bebyggelse.

Christianshavns Voldgade set mod nord, Lille Mølle fra 1669 er opført på selve volden.

Billedet viser, hvorledes bebyggelsen langs Christianshavns Voldgade - her set mod nord - følger forsvarsanlægget store form.

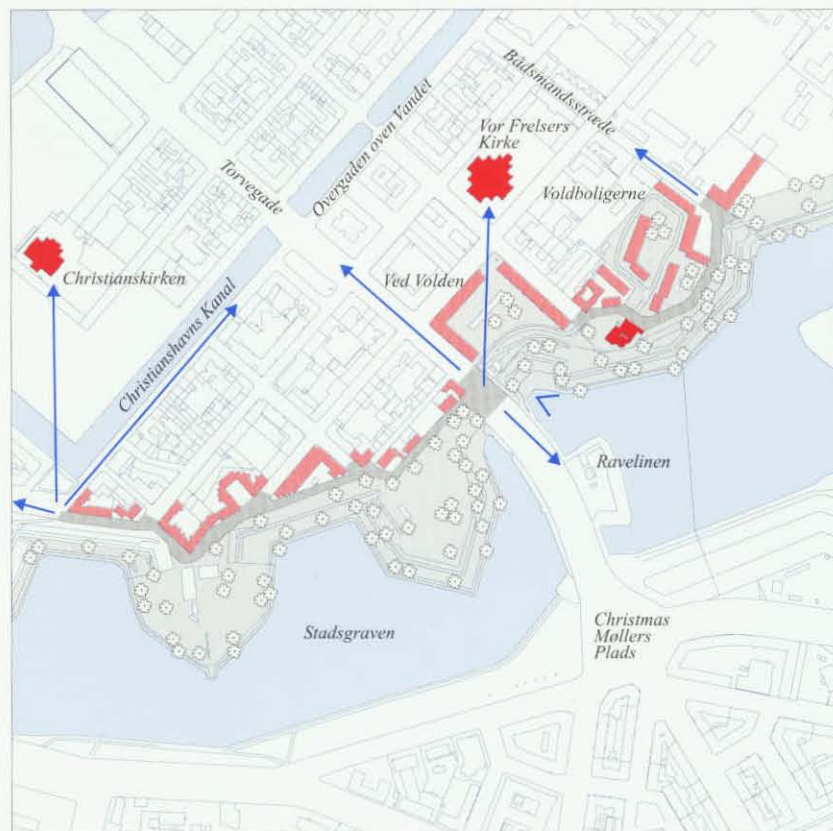

Kig mod "knæk" i Voldgaden, her set mod nord. Gaden er karakteriseret af at være afgrænset af henholdsvis bebyggelse og vold med beplantning.

I baggrunden ses Amager Ports accisebod på Torvegade. Til højre volden med tæt bevoksning, til venstre husrækken, her fornemmes tydeligt, hvor tæt husene er placeret på volden.

Christianshavns Voldgade, byarkitektonisk element mål 1:7.500.

På Christianshavns Vold, her set mod øst, er der mulighed for en smuk cykel- eller spadseretur.

Torve og pladser

Torve og pladser i Indre By og på Christianshavn har deres oprindelse i vidt forskellige forhold. Nogle f.eks. Gammel Torv kendes fra de ældste kort, det er torve og pladser der aldrig har været matrikuleret, men altid har været der, og hvor den omgivende bebyggelse har indrettet sig derefter. Andre er omhyggeligt planlagt, og har været beregnet til et bestemt brug fra begyndelsen, f.eks. Kongens Nytorv, medens andre er opstået som en udvidelse af gaden, og først har fået deres nuværende form med den omgivende bebyggelses endelige udformning, f.eks. Amagertorv.

I den tætte by er torve og pladser byens rum, de åbne pladser man kommer til fra de snævre korridorer. Bebyggelsen lader sig opleve som dekorerede vægge, belægningen som byens gulv og inventar, beplantning og belysning som virkemidler til fremhævelse af rummets dimensioner, karakter og anvendelse. De fleste pladser i Indre By og på Christianshavn har en bymæssig karakter og en størrelse, der kun giver plads for enkelte virkemidler, solitære træer eller klippede træerækker.

Kongens Nytorv

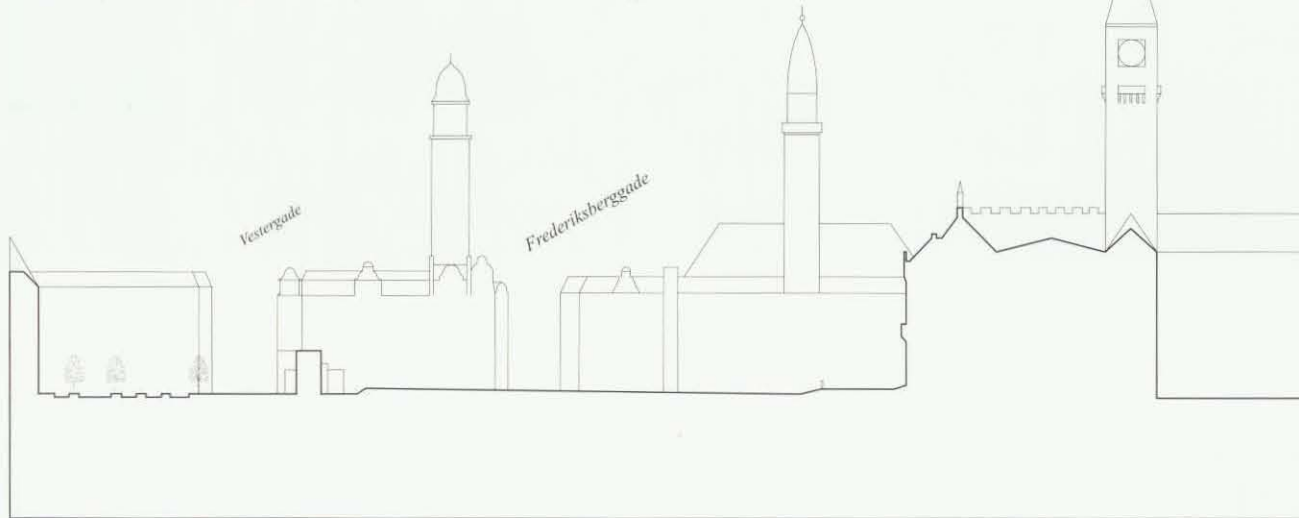
Kongens Nytorv blev anlagt som plads omkring 1670. På det tidspunkt var voldanlægget udvidet, byens areal fordoblet og Østerport flyttet. Pladsen skulle tjene til forherligelse af den nye enevælde og samtidig skulle den arkitektonisk hægte middelalderbyens ulogiske gadenet til den nye bys geometriske figurer. Rytterstatuen, Christian V til hest, har stået på pladsen siden 1688 og har med de omgivende, skiftende beplantninger dannet udgangspunkt for pladsens udformning. I vor tid har pladsen i stigende omfang fået karakter af trafikarrusel. Omlægningen af trafikken og nye belægninger omkring Krinsen i 1994 er begyndelsen til pladsens rehabilitering.

Rådhuspladsen

Rådhuspladsen er byens nye plads. I planen for det gamle fæstnings-

Kongens Nytorv set mod nordøst fra Det Kongelige Teaters trappe. Langs pladsens østside ses Harsdorffs Hus og Charlottenborg, i baggrunden ses Thotts Palæ.

Rådhuspladsen, principsnit mål 1:1.500.

Kulturvet set mod sydøst fra Frederiksborggade. Torvet fungerer som et pauserum i Købmagergades gågade-forløb.

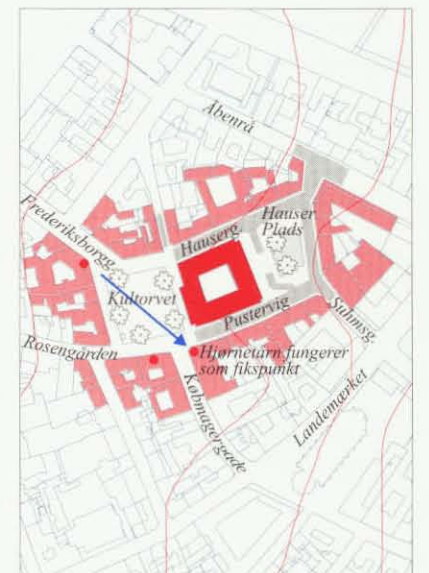
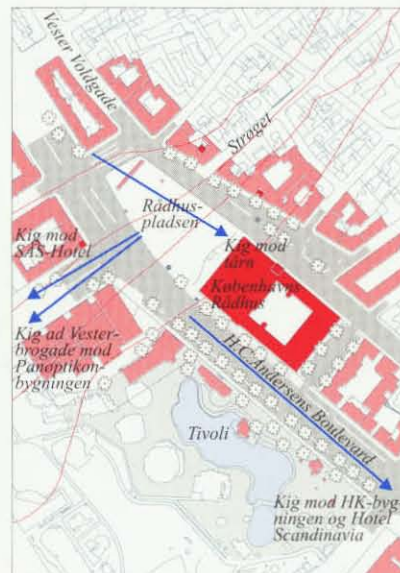
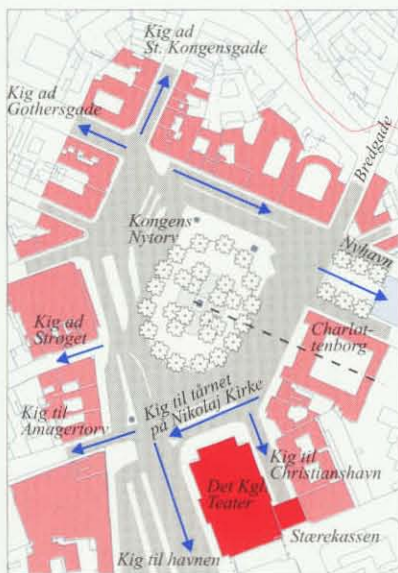

Kongens Nytorv, mål 1:5.000.

Rådhuspladsen, mål 1:5.000.

Gammeltorv-Nytorv, mål 1:5.000.

Kulturvet, mål 1:5.000.

Rådhuspladsen set mod sydøst. Palace Hotel med sit bemærkelsesværdige tårn, tegnet af Anton Rosen, spiller fint sammen med Martin Nyrops rådhus.

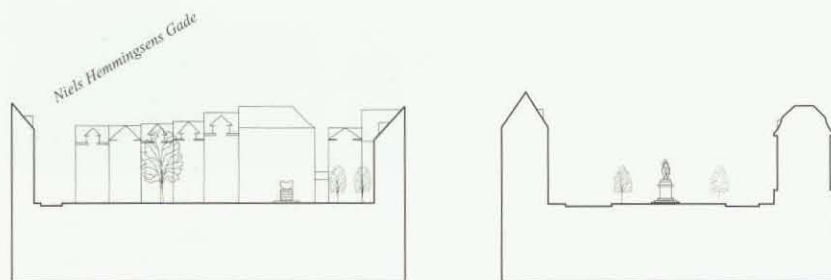
Rådhuspladsen set mod nordøst med indgangen til Strøget i baggrunden. Tårnene er med til at understrege pladsens vigtighed.

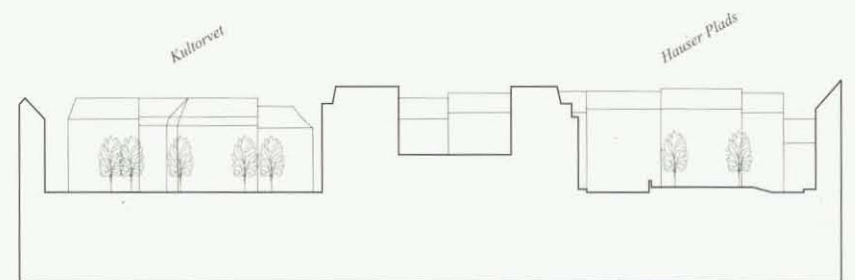
Nytorv set mod syd. I forbindelse med restaureringen af Domhuset blev også torvet renoveret.

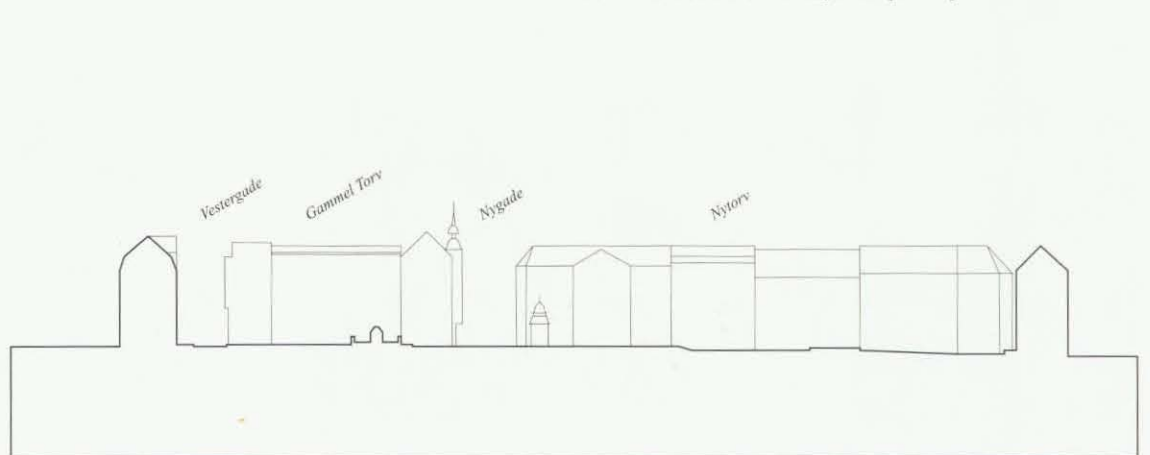
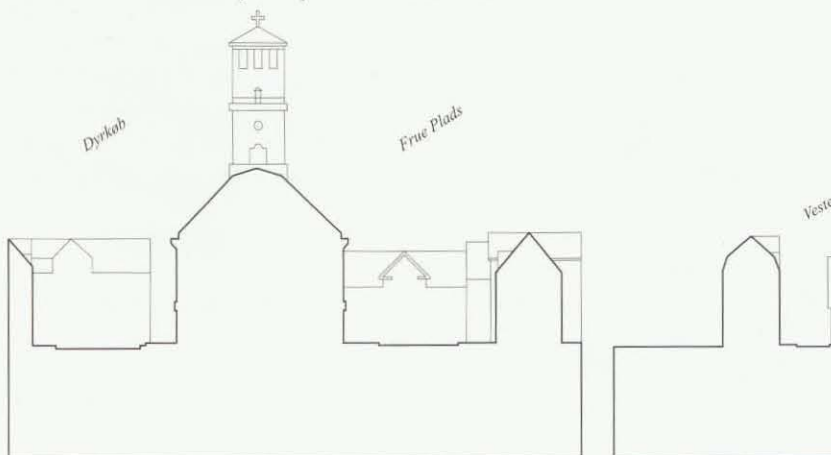
Gammel Torv set mod nord mod Vor Frue Kirkes markante tårn og Christian IV's Caritas-springvand.

Gråbrødretorv, principsnit mål 1:1.500. Højbro Plads, principsnit mål 1:1.500.
Herunder Frue Plads, principsnit mål 1:1.500.

Kultorget/Hauser Plads, principsnit 1:1.500.
Herunder Gammeltorv/Nytorv, principsnit mål 1:1.500.

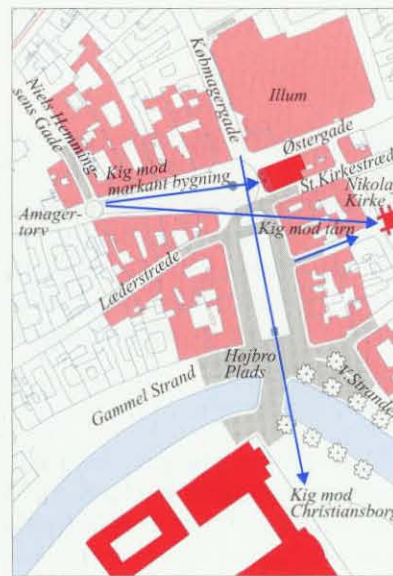

Fine, gamle huse på Gråbrødretorv, her set mod sydøst. Over tagene ses Helligåndskirkens spir.

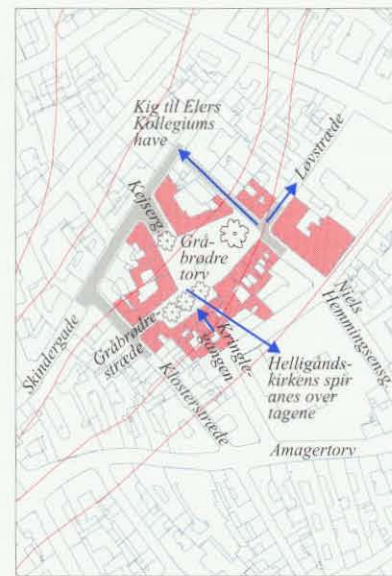

Den enkeltstående platan på Gråbrødretorv er af stor betydning for oplevelsen af pladsen.

Højbro Plads set mod syd fra Amager Torv med et smukt åbent kig mod Christiansborg.

Amager Torv-Højbro Plads, mål 1:5.000.

Gråbrødretorv, mål 1:5.000.

terræn fra 1885 er der angivet en plads her, og for Rådhuset stod færdigt i 1905 havde pladsen fået sit navn. Med Dagbladet Politikens placering her fra 1912, BT-Centralen på hjørnet af Strøget (lukket i 1977), lysavisen og de mange glitrende neonreklamer var og er Rådhuspladsen den plads i byen, hvor det dagsaktuelle moment tegner stemningen. Pladsen er netop blevet forsynet med ny belægning, den tværgående trafik er fjernet og den udskældte sorte bygning kommet til. Pladsens opholdskvaliteter er væsentligt forbedret, og Rådhuset tager sig smukt ud på den forstørrede præsenterbakke.

Gammeltorv-Nytorv

Gammeltorv - Nytorv hører til de ældste pladsdannelse i byen. Tidligere to pladser, adskilt af byens rådhus. Caritasbrønden på Gammeltorv, opstillet i 1608, er et monument over tidens ingeniørmæssige kunnen. Her kunne hentes vand fra Emdrup Sø ført til byen i trævandrør. På Nytorv skete retfærdigheden fyldest, her var byens kag, stedet hvor forbrydere blev pisket, og her var byens skafot. I dag hvor torvene er rumligt sammenhængende og har fået ens ny belægning, mindes historien ved en angivelse i belægningen af både rådhus og skafot.

Kultorget

Kultorget blev anlagt efter branden i 1728, med det praktiske formål at lette trafikken i Nørregade og skaffe plads til kulsviernes salg af trækul. Bygningerne omkring torvet brændte i 1807. Torvets bebyggelse er i dag en blanding af klassicistiske huse langs vestsiden, århundredskiftets massive, tårnprydede hjørnehuse og Gundlach-Petersens hovedbibliotek. Trods en præcis afgrænsning opleves byrummet i dag overfyldt og uden samling. Den diagonale strøm af gående dominerer pladsens indretning og styrer opstilling af borde, stole, studepladser mv. - i stedet for omvendt.

Amagertorv-Højbro Plads

Amagertorvs tragtformede plads er som Gammeltorv en oprindelig pladsdannelse. Højbro Plads blev dannet efter branden i 1795, hvor man valgte ikke at genopbygge en nedbrændt karré. Billedhuggeren Bjørn Nørsgaards fornemme dansegulv på Amagertorv genskaber pladsen som sådan, og gør den til mere end blot en tilfældig udvidelse af Strøget, medens Højbro Plads i sin nye, rensede udgave synsmæssigt kobler Slotsholmen til den gamle by.

Gråbrødretorv

Gråbrødretorv opstår efter reformationen, hvor klostret nedlægges. Det lille hak mod Klosterstræde var en del af klostergården, medens det nuværende torv var klostrets urtegård. Den omgivende bebyggelse brænder i 1728. Det traditionsbundne, høje og smalle beboelseshus med frontkvist, som vi i dag kalder et ildebrandshus, ses smukt repræsenteret på torvet. Med de tætbeliggende udeserveringer er torvet i dag blevet by-

ens sommerudestue. Den store enkeltstående platan midt på pladsen giver den karakter.

Frue Plads

Frue Plads var frem til englændernes bombardement i 1807 kirkegård. Hele området nedbrændte ved den lejlighed, og en ny kirke opførtes af C.F. Hansen. Pladsdannelserne omkring kirken fremtræder som en række af selvstændige rum. Selve Frue Plads er klart defineret ved universitetsbygningen og brolægningen. Fiolstræde og Nørregade passerer langs siderne af pladsen med Bispetorvet over for kirken, anlagt af C.F. Hansen for at skabe afstand til kirkens front. Dyrkøb er parkeringsgade med en række træer, der dækker kirkens langside.

Vandkunsten

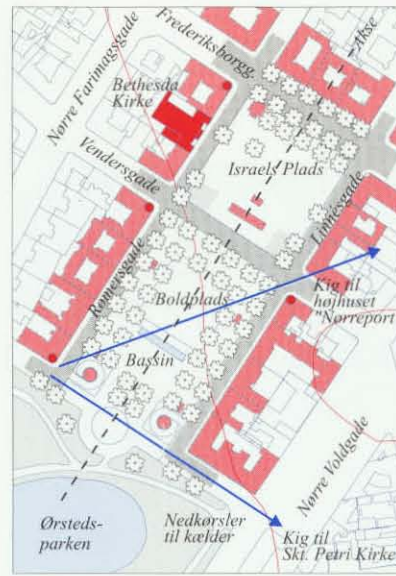
Vandkunsten er et torv med rødder tilbage til det ældste København. Før der i 1570'erne opstilles springvand, med vandtilførsel fra Emdrup Sø, lå her en vandmølle. Den nuværende vandkunst fra 1910 af Magdahl Nielsen viser tilbage til stedets funktion som del af byens vandforsyning. Vandkunsten har som følge af trafikbelastningen næsten mistet sin karakter af plads.

Israels Plads

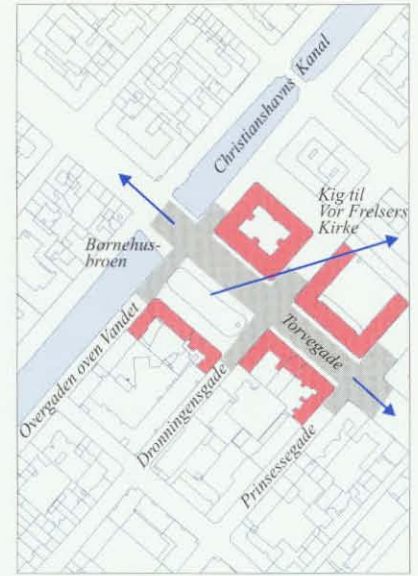
Israels Plads var planlagt i 1872 som åndehul i den meget tætte bebyggelse i Nørrevold-kvarteret. Her var grønttorv fra 1889 - 1958, både en gros og en detail. I 1958 flyttedes grønttorvet til Valby, og kun en lille rest af boder ligger tilbage langs Frederiksborggade. I modsætning til det tidligere pulserende liv ligger resten af Israels Plads i dag lidt øde og ubenyttet hen. Mod Ørstedsparken er anlagt en dobbelttrappe med vandtrappe, et fint anlæg, men gemt væk i et hjørne.

Christianshavns Torv

Christianshavns Torv har været planlagt fra begyndelsen. Torvet er med på de tidligste planer over bydelen, ofte vist med en monumentalbygning, en kirke eller et rådhus. Monumentalbygningen på torvet blev hverken - eller, idet der her byggedes først Børnehuset og siden Kvindefængslet, i dag afløst af "Lagkagehuset". Det kan i dag være vanskeligt at opfatte Christianshavns Torv som en plads, på grund af trafikkenes dominans og Torvegade og Børnehusbroens bredde. Den centrale placering i bydelen op til Christianshavns Kanal giver imidlertid synsmæssigt byrummet en større dimension, hvor bebyggelsen på den anden side af kanalen bliver væg i rummet.

Israels Plads, mål 1:5.000.

Christianshavns Torv, mål 1:5.000.

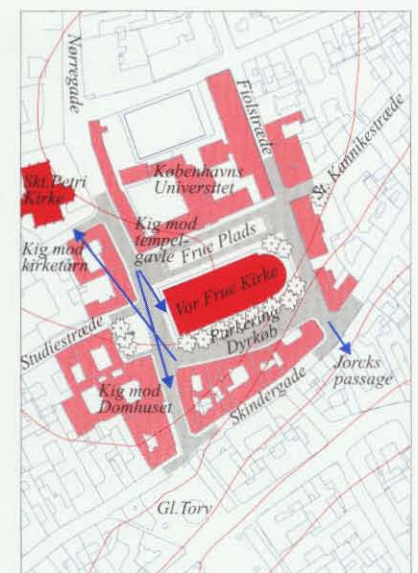

Israels Plads set mod nordøst. Brostensbelægning med bordursten markerer pladsens hovedretninger. På billedet fornemmes pladsens dimensioner.

Frue Plads set mod nordøst med Københavns Universitet til venstre og Vor Frue Kirke til højre (til venstre).

Frue Plads, 1:5.000.

Vandkunsten set mod nordøst. Træer og vandkunst er symmetrisk placeret i rummet.

Vandkunsten på Vandkunsten af J. Magdahl Nielsen fortæller om stedets tidligere funktion som en del af byens vandforsyning.

Vandkunsten, mål 1:5.000.

Christianshavns Torv med kig mod Vor Frelsers Kirke.

Kanalerne

Nyhavn, Børsgraven, Slotsholmskanalen, Frederiksholms Kanal og Christianshavns Kanal er vandfyldte rum i byen med hver deres oprindelse og med forskellige stemninger. Trods mange reguleringer af overgangene mellem land og vand kan den oprindelige kystlinie stadig spores i Nybrogades og Gammel Strands organisk formede forløb. Oprindelsen var en naturhavn, men med århundreders opfyldninger og byens udbygning blev her kanal. I en tid hvor søværts transport var langt det billigste og bekvemmeste, var det af betydning, at ladninger kunne afskibes nær det endelige mål, så anlæg af kanaler var at betragte som vor tids vejanlæg. Samtidig blev kanalerne i København lagt i de nye byområder, som først skulle opfyldes, før de kunne bebygges; kanalerne var nødvendige til vandafledning og dræning. Frederiksholms Kanal blev anlagt i 1670'erne i forbindelse med opfyldningen af Frederiksholms kvarteret. Nyhavn blev udgravet i 1671, året efter at Kongens Nytorv var blevet anlagt. Christianshavns Kanal kendes fra planer for bydelen i 1630'erne. Der var vand i forvejen, så her opstod kanalen, efterhånden som der blev bygget.

Børsgraven, Slotsholmskanalen og Frederiksholms Kanal omspænder i et hesteskoformet forløb Slotsholmen. På Slotsholmsiden giver en officiel og fornem stemning sig udtryk, diskret angivet ved at kajkanterne er højere på denne side end på bysiden, man ser op mod Slotsholmen. Det mere private og afslappede kommer til udtryk på bysiden, stærkest ud for Nationalmuseet, hvor Marmorbroens Bådelaug holder til på en forsænket parallel bådbro. I Gammel Strands rum fornemmes det arkitektoniske spændingsforhold, der må have hersket mellem Slotsholmens tungt satte, beskyttende borg og kystliniens bykant af borgerhuse. Dette stemningsskift kan aflæses i materialerne. Mod Christiansborg Slot, Thorvaldsens Museum, Slotskirken og Børsen aflæses det officielle Danmark i kanalens omhyggeligt huggede granitflade, de smukke trappeanlæg, broerne og værnene af støbejern. På strækningen ved Bryghuset fornemmer man stemningen af bagside til slottet, her skifter materialerne til en tømmerkonstruktion.

Nyhavn har traditionelt delt sig i en pæn side med Charlottenborg og en mindre pæn side med jævne borgerhuse og et livligt bevætningsmiljø. Dette har ikke ændret sig i dag, men gæsterne på den mindre pæne side er blevet andre, og her udfoldes om sommeren et tæt, mondant café- og restaurationsliv, der kan gøre det vanskeligt at opleve den regelrette akse fra Nyhavn over Kongens Nytorv rotation og videre ad Gothersgade.

Christianshavns Kanal danner akse på Christianshavn og opdeler bydelen i hvad man kaldte en Nederby og en Overby. Heraf navnene på gaderne Overgaden neden Vandet og Overgaden oven Vandet. Den karakterfulde randbebyggelse med boliger blandet med erhverv, kajernes træer, det lave bolværks solide tømmerkonstruktion og de mange fortøjede lyst- og husbåde skaber en særlig intimitet og stemning. Bebyggelsen af tomten omkring Christians Kirke vil kræve en stor forståelse for dette miljøes særlige karakter.

Udsigt fra Wilders Bro mod Havnegade.

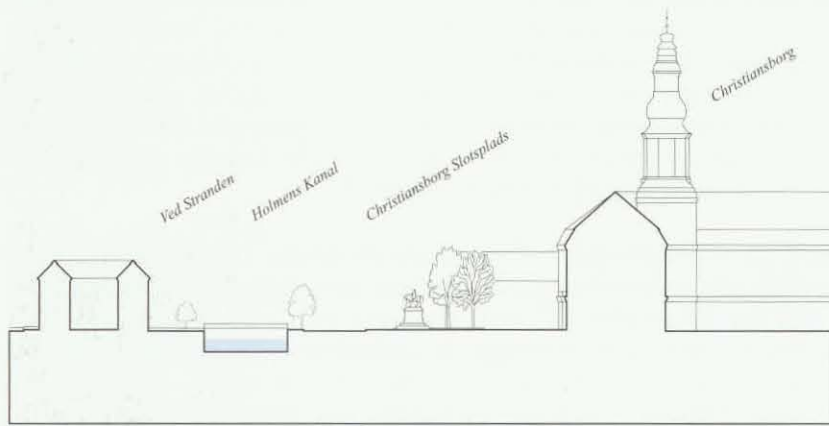

Nybrogade set mod nordøst. Til højre ses hjørnet af Thorvaldsens Museum og i baggrunden Nikolaj Kirkes tårn.

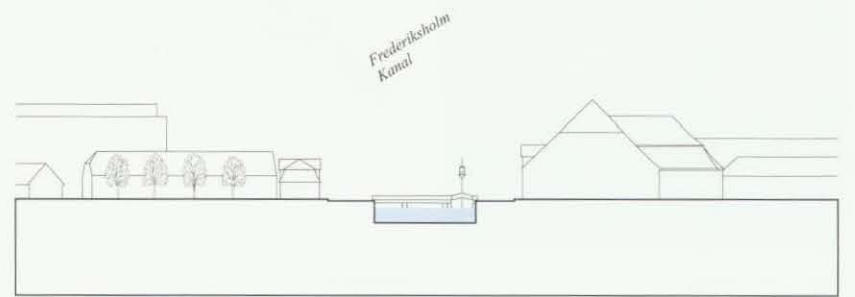

Den smukke husrække Ved Stranden set mod nordvest fra Holmens Bro. Arealet foran husrækken er nyligt blevet smukt renoveret. I baggrunden ses Nikolaj Kirkes tårn.

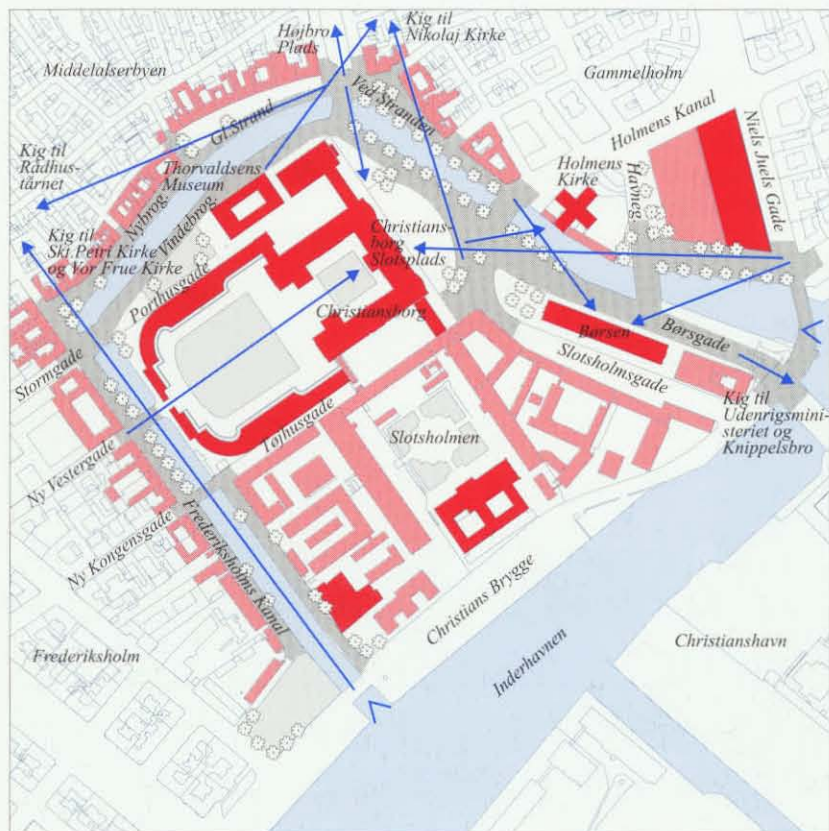

Principsnit, Christiansborg Slotsplads, mål 1:2.500.

Slotsholmskanalen, byarkitektonisk element, mål 1:7.500

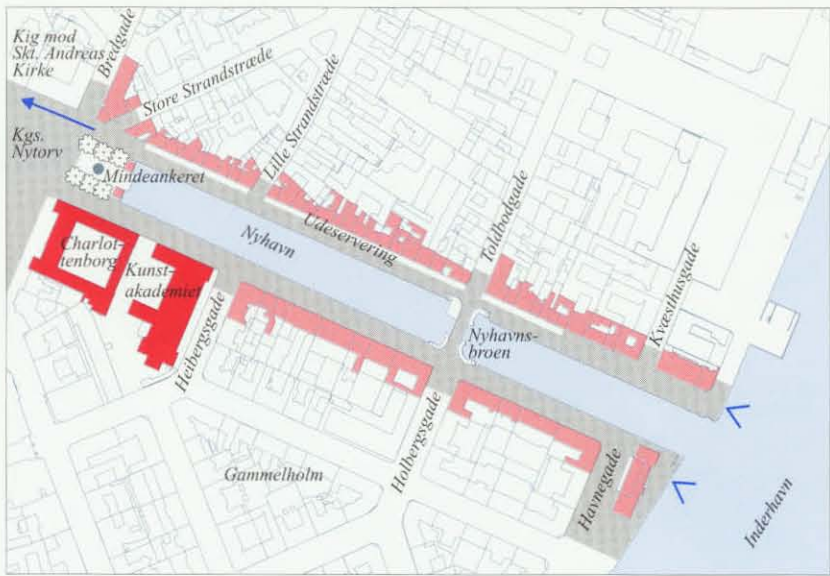

Principsnit, Frederiksholm Kanal, mål 1:2.500.

Nybrogade set mod nordøst. Til venstre ses Christiansborgs ridebane og Thorvaldsens Museum, og over tagene ses to af byens smukke tårne: Nikolaj Kirkes tårn og tårnet på Christiansborg.

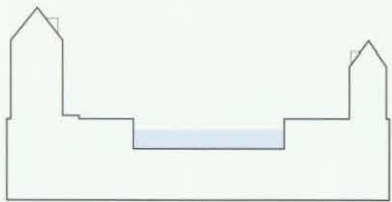

Nyhavn, byarkitektonisk element, mål 1:7.500

Nyhavn set mod nordøst. Bebyggelsen på nordsiden af kanalen består af en charmerende blanding af ganske forskelligartede huse.

Nyhavn, principsnit mål 1:1.500.

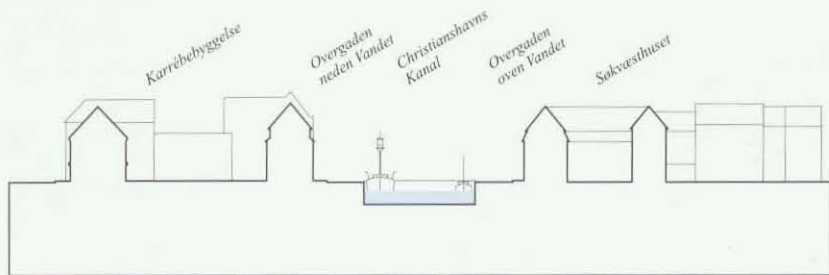
Nyhavn set mod nordvest, her ses akse Nyhavn-Gothersgade tydeligt.

Nyhavn set mod nordvest. De gamle skibe udgør et væsentligt element i kanal-miljøet.

Nyhavn set mod sydøst fra Pladsen ved Mindeankeret

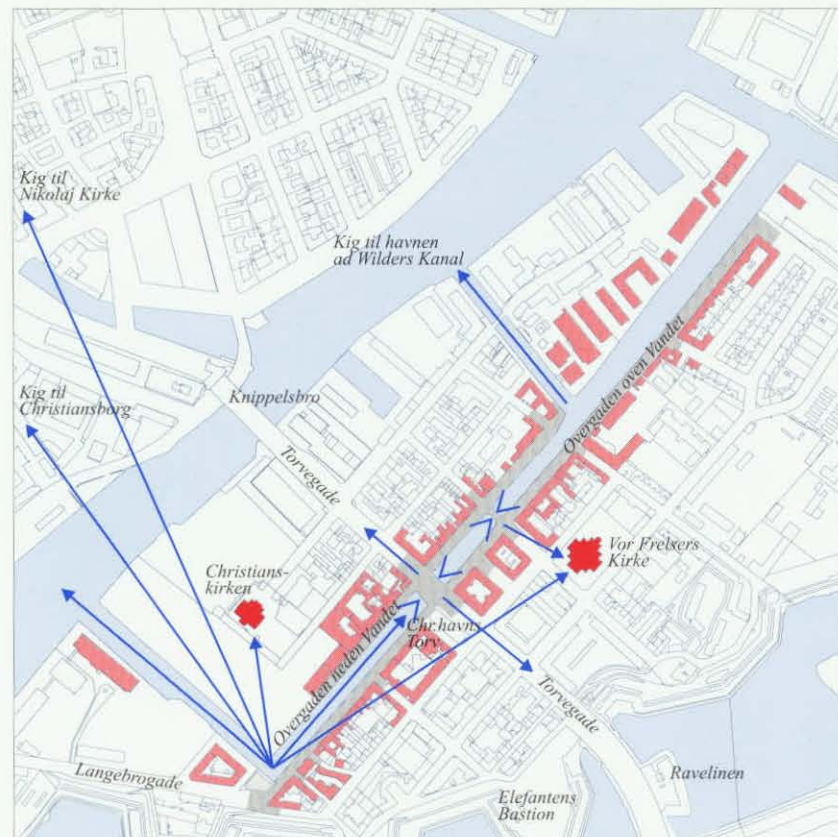

Principsnit i Christianshavns Kanal, mål 1:1.500.

Christians Kirke set mod nord. Et markant bygningsværk helt overladt til sig selv midt på det i dag tomme B&W areal.

Christianshavns Kanal, byarkitektonisk element, mål 1:7.500

Christianshavns Kanal set mod nordøst.

Overgaden neden Vandet set over kanalen. Nyt byggeri præger kanalen, i baggrunden ses dog Herings Gård fra 1785.

Overgade oven Vandet set mod sydøst. Søkvæsthuset (orlogsmuseet) er en af strækningens mest markante bygninger.

Wilders Kanal set mod sydøst fra Wilders Bro, i baggrunden ses Søkvæsthuset.

Byens akser

Bygningers og pladers symmetriske placering omkring en akse, ofte med et point de vue i perspektivets slutpunkt, er et byarkitektonisk virkemiddel, der blev almindelig brugt i renæssancens og barokkens bybygning. Middelalderbyen har ingen akser. I København findes dette træk derfor i de planlagte bydele og tilføjede bebyggelser som f.eks. på Slotsholmen.

Tivoli- Axeltorv

Med opførelsen af Tivolis hovedindgang i 1890 og anlægget af Axeltorv og den samtidige etablering af Paladsteatret i 1917 blev der skabt en "forlystelsesakse" - et levende, aktivt sammenhængende forløb af byrum, der binder denne del af byen sammen. Bygningerne har forskellig karakter og trafikken er tæt, men det til trods optræder stedet som en attraktiv del af storbyen.

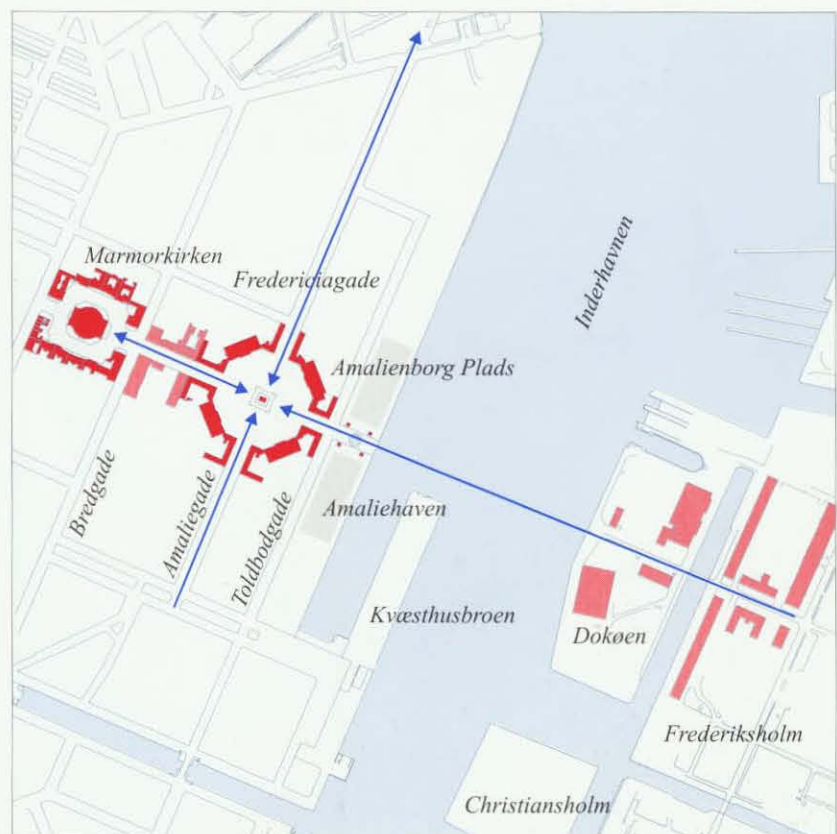
Holmen - Amalienborg

Aksen fra Amalienborg Slotsplads gennem Frederiksgade til Frederiks Kirke var planlagt fra midten af 1600-tallet. Men først med færdiggørelsen af Frederiks Kirke, Marmorkirken, i 1894, og oprydningen af den tilfældige bebyggelse på havnefronten og anlæggelsen af Amaliehaven, indviet i 1983, er der blevet skabt visuel forbindelse over havnen til Dokøen og Frederiksholm, hvor akse fortsætter i et træplantet forløb. Det er byens mest markante visuelle akse. Kombinationen af de monumentale bygninger, Amalienborg og Marmorkirken, og de tilknyttede pladser danner et samlet, letopfatteligt forløb, der yderligere forstærkes af springvandet og søjlerne i Amaliehaven og rytterstatuen på slotspladsen.

Kig set fra Holmen til Marmorkirkens kuppel i vest.

Aksen Holmen-Amalienborg, byarkitektonisk element, diagram

Axeltorv set mod nordvest. Over spejlbasinet ses til venstre Axelborg med Palads, Securitasbygningen og Cirkusbygningen, og endelig ses tilhøjre Scala

Aksen Tivoli-Axeltorv, diagram.

Frederiksstaden set mod øst. Marmorkirken, Amalienborg Slotsplads og springvandet i Amaliehaven tegner akse.

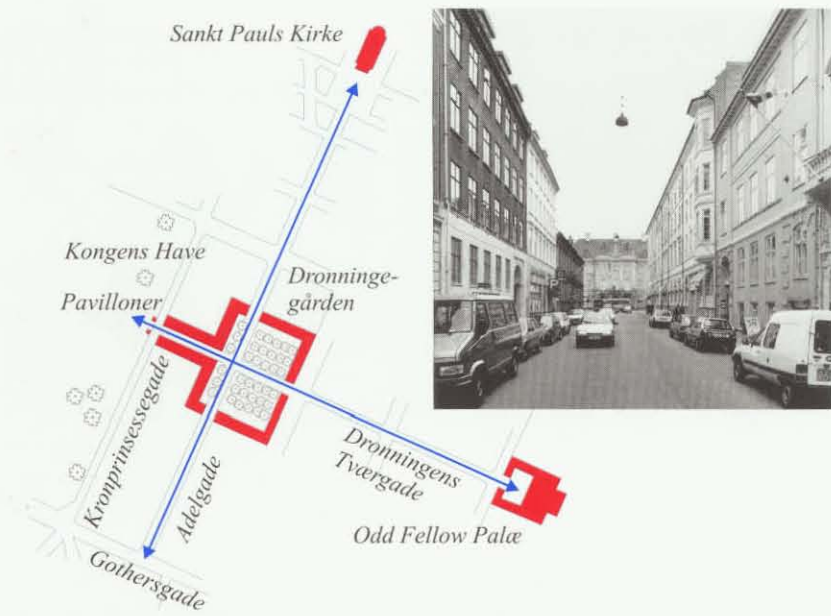

Adelgade set mod nordøst med Sankt Pauls Kirke som point de vue. I forgrunden ses Dronningegården markante bygninger

Sankt Annæ Plads set mod sydøst fra Bredgade med rytterstatuen af Christian X.

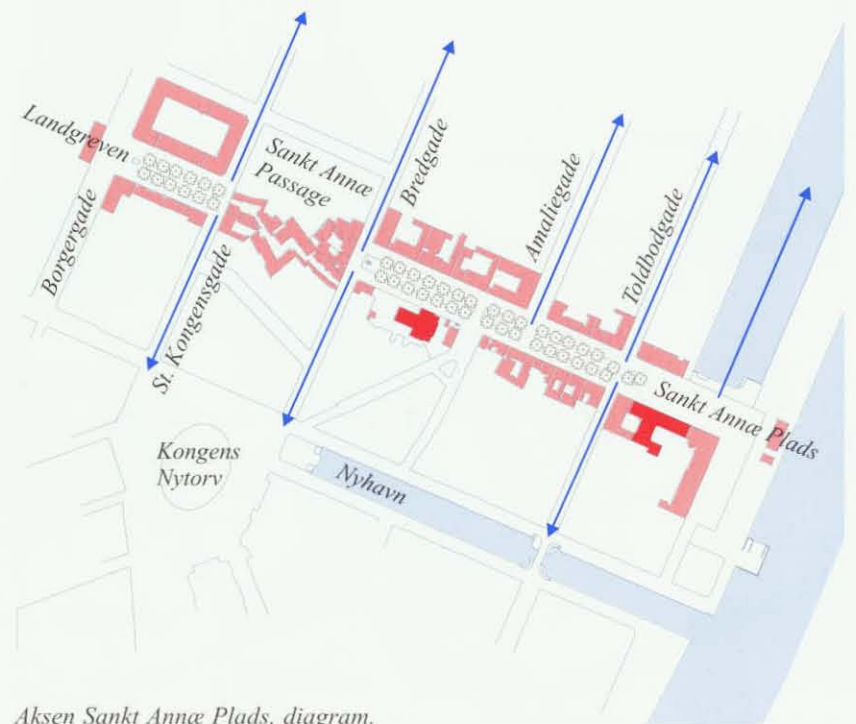

Dronningens Tværgade set mod nordvest, hvor akse ender ved Kongens Have.

Landgreven set mod sydøst. Trærækkerne understreger byrummets rektangulære form.

Dronningens Tværgade her set mod Odd Fellow Palæet, der ligger som point de vue for akse mod sydøst (til venstre).

Aksen Sankt Annæ Plads, diagram.

Dantes Plads med Dantesøjlen, set mod nordøst fra Ny Carlsberg Glyptoteket.

Smukt kig ad Ny Vestergade mod nordøst med Christiansborgs tårn som point de vue for akse.

Ny Carlsberg Glyptoteket set mod nordvest.

Kongens Have - Odd Fellow Palæ og Adelgade- Sankt Pauls Kirke
Øst for Frederiksstaden bygges et mindre prætentiøst kvarter, med mindre matrikler og huse. Dronningens Tværgade med Odd Fellow Palæet som point de vue forbinder Frederiksstaden med Kongens Have og hermed de to kvarterer.

Adelgade følger den oprindelige plan for Ny-København fra 1649 og udgør en nord-syd gående akse. Med anlægget af Skt. Pauls Kirke i 1870'erne fik gaden et point de vue. Den rolige fredfyldte stemning på pladsen omkring kirken står i modsætning til den noget ilde behandlede Adelgade.

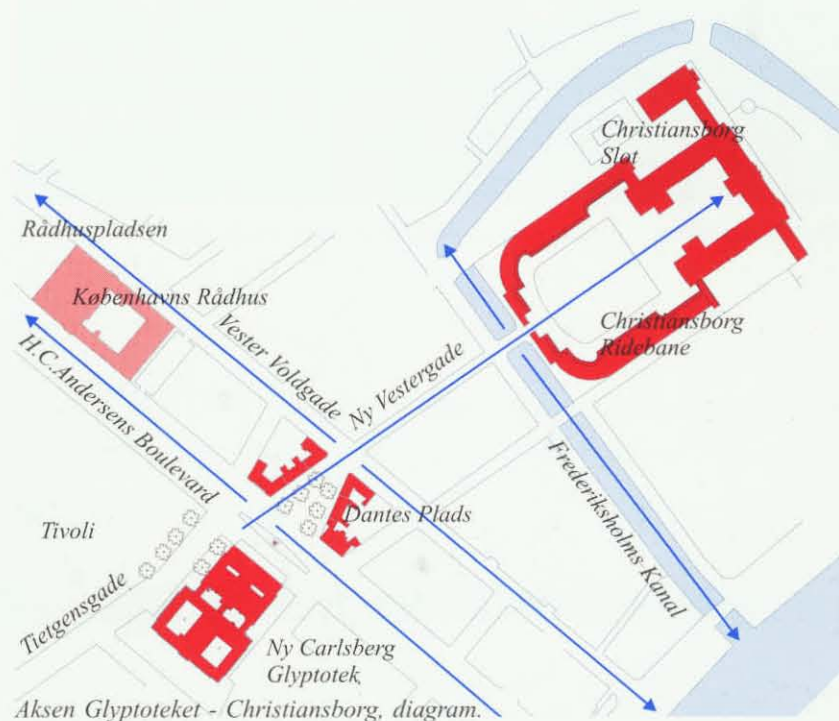
De to akser mødes i pladsen der omkranses af Dronningegården, Christiansgården, Kongegården og Prinsessegården, opført efter saneringen af Kay Fisker, C.F. Møller og Eske Kristensen. Mellem de høje bygninger dannes et velproportioneret byrum med brostensbelægning og klippede træer. Pladsen bruges til parkering.

Sankt Annæ Plads

Syd for og parallelt med Amalienborg-aksen ligger den langstrakte Skt. Annæ Plads. Skt. Annæ Plads var oprindeligt den sydlige del af et kanal-anlæg, der omkransede det forsvundne Sophie Amalienborg. Kanalen blev kastet til omkring 1750 ved anlæggelsen af Frederiksstaden. Den specielle indramning af hvide bygninger med mange fælles stilstræk udgør en fornem ramme om pladsen, der markerer overgangen fra det selvgroede område nord for Nyhavn til den planlagte Frederiksstad. I mellemkrigstiden, hvor man diskuterede sanering af Adelgade-Borgergade, var det planen, at pladsen visuelt skulle fortsætte til Borgergade, hvilket markeres af placeringen af Christian d. X's rytterstatue. Planen kunne ikke gennemføres. Landgreven blev ført igennem i 1941, og er i dag en trafikplads, der vidner om en amputeret plan.

Glyptoteket- Christiansborg

Ved planlægningen af Vestervold-kvarteret fortsatte man det perspektiviske kig mod Christiansborg, der allerede var etableret gennem Ny Vestergade. I forbindelse med opførelsen af Ny Carlsberg Glyptotek, indviet i 1897, blev Dantes Plads anlagt. Dantes Plads danner sit eget aksiale forløb fra Glyptoteket, over Dantestatuen placeret i midten af H.C. Andersens Boulevard, og samtidig opfanger pladsen skævheden i akse til Christiansborg. Beplantningen hindrer at denne visuelle løsning kan ses i dag.

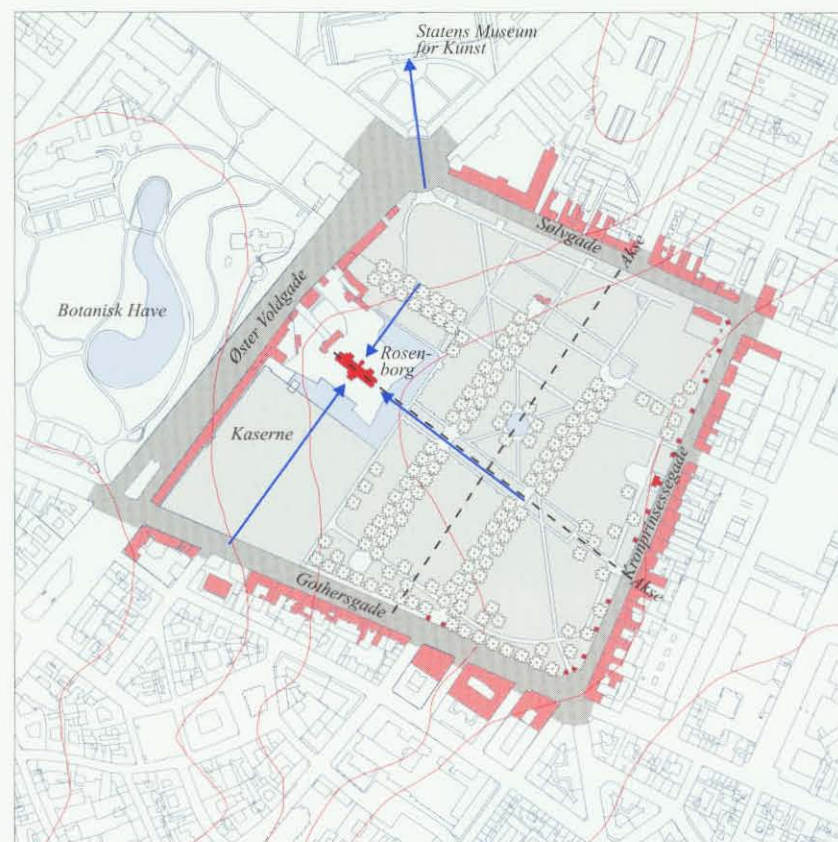
Aksen Glyptoteket - Christiansborg, diagram.

Kongens Have

Kongens Have er det ældste bevarede haveanlæg i Indre By og står med sit aksefaste anlæg i stor kontrast til de øvrige parkanlæg. Haven blev anlagt af Christian IV omkring 1613 som lyst- og nyttehave til Rosenborg Slot i typisk renaissancestil, men i tidens løb har haven været udformet som både barok- og engelsk landskabshave.

Haven afgav efter branden i 1795 areal til opførelse af husrækken i Kronprinsessegade. Ved samme lejlighed opstilledes det smukke jerngitter med stenpiller og de små pavilloner tegnet af Peter Meyn. Livgardens eksercerplads var oprindeligt parterrehave foran slottet. Den blev afgivet i 1785, og samtidig blev Laurierhuset, bygget som drivhus, ombygget til Livgardens Kaserne. Langs Gothersgade opførtes Eksercerhuset i 1787 og i forlængelse heraf Brøndkuranstalten. Denne meget lange bygning adskilte haven fra byen frem til 1929.

Bebyggelsen omkring haven opleves mest markant langs Sølvgade, hvor staudefhaven op mod muren lader husrækken komme til syne. Haven domineres i dag af den diagonale akse, der fremhæves af de to porte, Dronningeporten ved Sølvgade og Kongeporten ved Gothersgade. Akse rækker ud over havens grænser mod Statens Museum for Kunst. Fra havens oprindelige opbygning stammer de to alléer, Kavalérgangen og Damegangen. De danner tværgående akser med Herkulespavillonen og H.C. Andersen statuen som point de vue. På den anden led åbner kugleplænen for synet til Rosenborg. Grønnebroen over voldgraven er nu åbnet for publikum, og herved knyttes slot og have sammen igen.

Kongens Have, byarkitektonisk element, mål 1:7.500

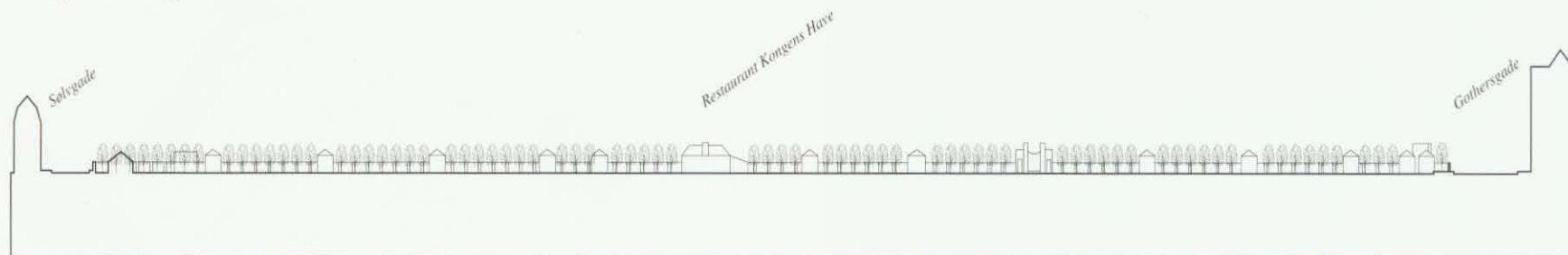

Kugleplænen åbner for direkte visuel kontakt til slottet fra parken.

Rosenborg Slot set mod nord over voldgraven.

Principsnit i Kongens Have, mål 1:2.000.

Byens skjulte rum

Bebyggelsen i Middelalderbyen blev oprindeligt lagt med et hovedhus langs en hovedgade, flere småhuse på gårdsplads og i haver samt et baghus mod et bagstræde. De lange matrikler skabte efterhånden som bebyggelsen fortættedes snævre, ofte labyrintiske gårdrum. Bag Frederiksstadens og Ny-Københavns palæer anlagdes have- og parkanlæg, men også her blev friarealerne efterhånden bebygget, ofte med kæder af mellem- og baghuse. Frem til industrialismens gennembrud i midten af 1800-tallet var det ofte sådan, at der var standsmæssig beboelse i forhuset og håndværk, industri og arbejderbeboelse bagved.

Fra midten af 1800-tallet var man opmærksom på de usunde boliger og slummen og saneringerne begyndte. Hvor man i begyndelsen rev hele kvarterer ned, bl. a. omkring den senere Christian IX's Gade og Borgergade-Adelgade, gik man i 1970'erne over til kun at fjerne side- og baghuse. I dag er man mere opmærksom på selve gårdanlæggenes charme og flere baghuse bevares. Smukke brolægninger, udsmykninger og beplantninger er udtryk for tidens interesse for de gemte rum bag husenes facader.

Indre By og Christianshavn har et spændende og ofte forbavsende frodigt arkitekturliv bag facaderne. Gårdrummene kan opdeles i forskellige kategorier: den middelalderlige gårdstruktur, Amalienborg-kvarters haver, erhvervsgårde, gårdsaneringer og rumforløb. Vi viser her et udvalg, men der kan findes mange flere.

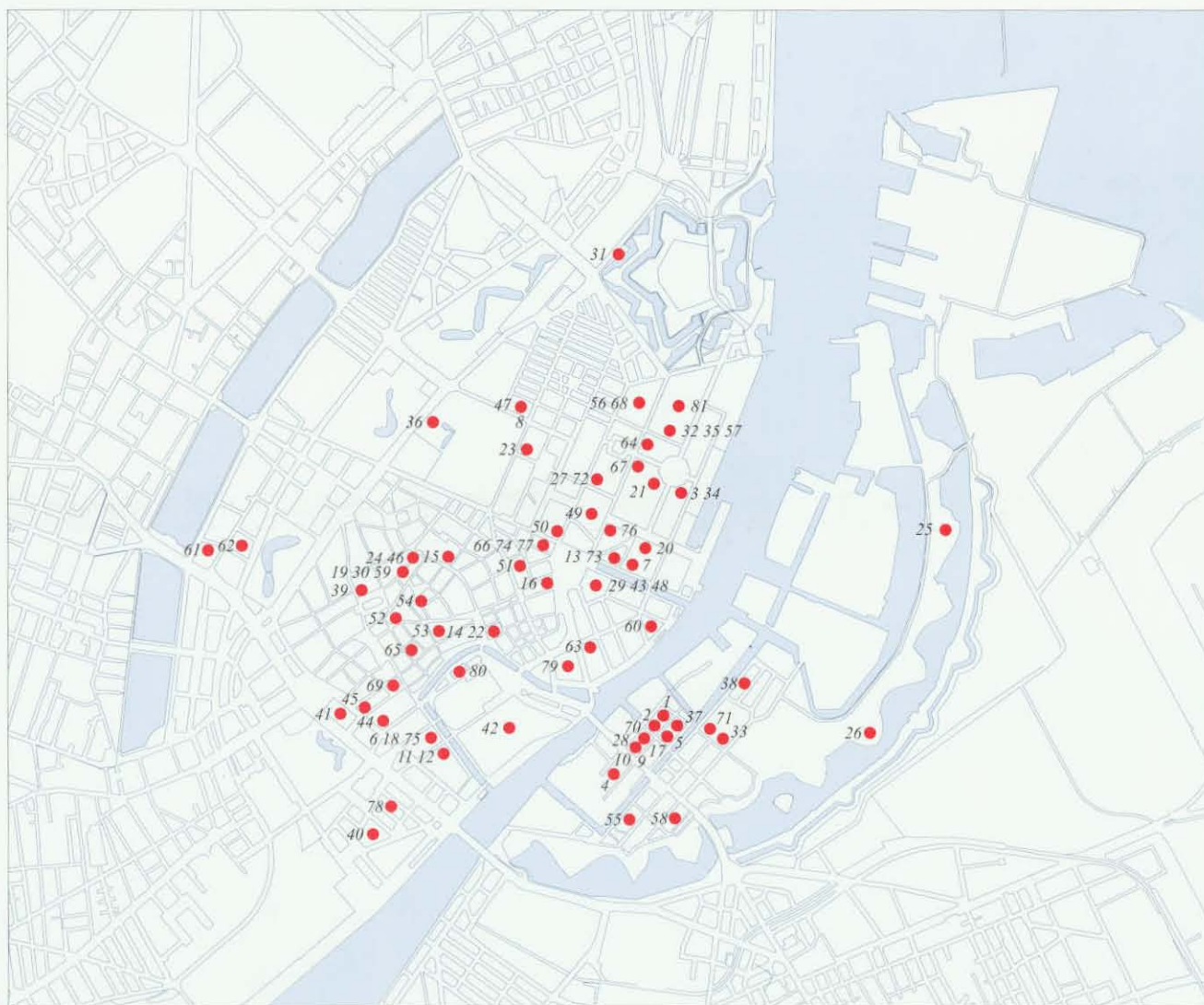
Wildersgade 41, eksempel på en smuk baggård med erhverv.

Byens "skjulte" rum, oversigtstegning i mål 1:30.000.

1. Strandgade 44
2. Strandgade 36
3. Amaliegade 18, Det Gule Palæ
4. Strandgade 6 / Wildersgade 11
5. Wildersgade 60
6. Frederiksholms Kanal 20
7. Lille Strandstræde 14
8. Sølgade 20
9. Strandgade 22
10. Strandgade 24
11. Frederiksholms Kanal 24, Borups Højskole
12. Ny Kongensgade 3
13. Store Strandstræde 6
14. Nikolaj Plads 30
15. Klareboderne 3
16. Kongens Nytorv 21
17. Wildersgade 41
18. Ny Vestergade 7A-D
19. Krystalgade 5
20. Sankt Annæ Plads 10

21. Amalienborg, Chrriistian VII's Palæ
22. Højbro Plads 21B
23. Dronningens Tværgade 58
24. Skindergade 8
25. Christiania Redan
26. Christiania, Sofie Hedvigs Bastion
27. Dronningens Tværgade 12
28. Strandgade 28
29. Heibergsgade 11, Billedhugger-skolen
30. Skindergade 10, Elers Kollegium
31. Folke Bernadottes Allé 2
32. Bredgade 64, Sankt Ansgars Kirke
33. Overgaden Oven Vandet 60
34. Amalienborg, Christian IX's Palæ
35. Bredgade 62
36. Øster Voldgade 48
37. Overgaden neden Vandet 49
38. Overgaden oven Vandet 92 - 106
39. Frue Plads, Københavns Universitet
40. Politigården
41. Københavns Rådhus
42. Det Kongelige Bibliotek
43. Kongens Nytorv 1, Charlottenborg
44. Stormgade 14
45. Vartov
46. Store Kannikestræde 2, Regensen
47. Klerkegade 25
48. Heiberggade 9 - Kongens Nytorv 1
49. Sankt Annæ Passage
50. Boltens Gård
51. Pistolstræde
52. Jorcks Passage
53. Klostergangen
54. Kringlegangen
55. Overgaden oven Vandet 8 - 30
56. Store Kongensgade 108
57. Amaliegade 25
58. Amalgade 1 - 17
59. Store Kannikestræde 10
60. Havnegade 45 - 49
61. Turesensgade 23 - 35
62. Nansensgade 24 - 38
63. Tordenskjoldsgade 22
64. Bredgade 54
65. Brolæggerstræde 5
66. Ny Adelgade 12
67. Bredgade 40, Bernstorffs Palæ
68. Bredgade 63
69. Vandkunsten 8 / Farvergade 41
70. Strandgade 30
71. Overgaden oven Vandet 60
72. Dronningens Tværgade 8
73. Store Strandstræde 18
74. Ny Adelgade 6
75. Ny Vestergade 1
76. Bredgade 22
77. Gothersgade 11
78. Puggaardsgade 6, Nykredit
79. Havnegade 6, Nationalbanken
80. Porthusgade 2, Thorvaldsens Museum
81. Bredgade 68, Kunstindustrimuseet

Kig fra Dronningensgade mod Christians Kirkes spir gennem et renoveret gårdkompleks.

Lille Strandstræde 10. Et eksempel på en lille, tæt baggård med middelalderkarakter.

Skindergade 6, et gårdrum med middelalderkarakter.

Bredgade 64, en lille rest af Amaliehaven henligger gemt bort fra byens larm.

Overgaden oven Vandet 8-30 er et eksempel på en nyere gårdrenovering med flere fine rundannelser.

Kunstindustrimuseets gård er et fint eksempel på en skulpturelt udformet gård med en smuk beplantning.

Gården til Højbro Plads 21 har middelalderkarakter og herfra er der en fin udsigt til Nikolaj Kirkes spir.

Byggeskik

Bebyggelsen i Indre By og på Christianshavn repræsenterer mange generationer af huse og mange forskellige stilarter. Hver tidsalder har bygget efter sin tids nødvendighed og mode. På denne måde er byen at betragte som en historiebog. Der fortælles meget lidt om middelalderen, men fra omkring 1600 rummer byen gode eksempler for hver periode. Der er her kun plads til et beskedent udvalg af bygninger, men der er forsøgt udvalgt fra alle perioder og med forskellig brug.

Bygningshistorien har væsentlige knudepunkter: Anlægget af Christianshavn med de store købmandsgårde. Befæstningsanlægget og militærets bestandige meget synlige tilstedeværelse, hvor tidens fæstningsteorier har bestemt byens form til i dag. Barokkens Ny-København med de store adelsgårde. De store brande, hvor den hastige genopbygning med typehuslignende bebyggelse nu kan opfattes som byens grundrytme. Den voldsomme overbebyggelse i gårdene, begrundet i fæstningens jerngreb om byen, værdsættes i dag som pittoreske elementer.

Med voldenes fald flyttedes byggeaktiviteten til brokvartererne, og udviklingen i den indre by og på Christianshavn gik delvis i stå. Christianshavns Vold blev bevaret. Der var herefter tale om saneringer og nybygning, f.eks. en større sanering omkring Christian d. IX's gade og udvidelsen af Torvegade med efterfølgende funktionalistisk randbebyggelse. Omkring 2. Verdenskrig blev Adelgadekvarteret saneret, og siden er enkelte nybygninger kommet til. Mange af de huse, vi ser i dag, har ikke deres oprindelige udseende og størrelse. Igennem tiden kan de være lagt sammen med naboejendomme, tilbygget en eller flere etager, fået ændret facaden, eller der er bygget flere gange, således at det hus der står i dag, meget vel kan være det tredje eller fjerde hus på samme sted.

Etageejendomme.

Den tidligste bebyggelse var boder og huse med lerklinede vægge og stråtag. Fra 1100-tallet blev det murede byggeri almindeligt, og bebo-

Strandgade 32, Mikkel Vibes Gård, blev opført i 1624 og fik indbygget en etage i 1850. Den syvfags facade er pudset og symmetrisk opbygget omkring indgangsparti og frontkvist. Gavlen fortæller med sine rester af vinduesstik og sandstensbånd om bygningens oprindelige skikkelse.

elseshusene var bygårde eller lejeboder; længehuse i en etage, opført i bindingsværk, enkelte i grundmur.

Omkring midten af 1500-tallet var renæssancen den fremherskende stil, bygningerne fra denne periode med deres stejle tage og højt rejste gavle med svungne sandstensbånd er også præget af nederlandsk renæssance. I begyndelsen af 1660'erne blev de første barokke bygninger opført, hvor gavlkvisten kom til at dominere selv det smalleste hus.

Især Frederiksstadens bygninger blev præget af rokokoen, der optræder fra 1740, en streng symmetri, der fremhæver facadens midterparti, hvorimod gavlkvisten nu er afløst af en bred hovedgesims. Arkitekten Niels Eigtved var hovedpersonen i indførelsen af rokokoen til Danmark. Han opførte mange huse i Frederiksstaden, ligesom han stod for opførelsen af Amalienborg, der er byens bedste eksempel på et rokokokanlæg.

Det Louis Seize inspirerede borgerhus fra 1760'erne var højt og slankt med symmetrisk opbygget facade. Stilen var enkel, lys og åben med store vinduer. Facaden var pudset og malet og prydet med spinkle dekorationer som guirlander, vaser og medaljoner.

Klassicismens huse blev opført fra 1770'erne til midt i 1800-tallet. Mange af de enkle etageejendomme i den indre by er fra denne periode. Ofte er den pudsede stueetage adskilt fra de øvrige etager, der kan stå i blank mur, med et vandret bånd. Sidst i 1840'erne opstod den historici-stiske stil, med inspirationen fra middelalderen. Pilastre, gesimser og mønstermurværk prydede facaderne. Nationalromantikken opstod omkring århundredskiftet som reaktion på de mange udenlandske stilefterligninger. Nu tog man udgangspunkt i den nordiske fortid og de danske byggetraditioner. På samme tid blev der også bygget adskillige bygninger i nybarok, og perioden var også i mindre grad inspireret af jugendstilen. Nyklassicismen fra 1915 til omkring 1930 var præget af ensartede facader med en taktfast rytme. Bygningerne fremstod enkle og klare, ofte placeret omkring et stort gårdrum med opholdsarealer.

Funktionalismen slog for alvor igennem i 1930'erne med fascinationen af maskinalderens og jernbetonens muligheder. Vandrette vinduesbånd og de karakteristiske hjørnevinduer gav facaderne lethed. Tagene havde en lav hældning eller var flade; dekorationer på facaden var bandlyst.

Wildersgade 41 (opført sidst i 1600-tallet), er det bageste hus i Sigvart Grubbes Gård, Strandgade 28. Det velbevarede bindingsværkshus i to etager har formodentlig været brugt til både beboelse og lager.

Nogle af de ældste københavnske borgerhuse fra omkring 1640 ligger Magstræde 17-19. Smalle gavlhuse med fælles trappeopgang, rødkalkede, murede facader med bånd og slutsten i vinduesstikkene udformet i sandsten. To pittoreske repræsentanter fra en svunden tid.

Ildebrandshusene på Gråbrødretorv 1-11 blev alle opført i perioden 1729-32 efter den store brand i 1728. Billedet til venstre viser Gråbrødretorv 5. Den velbevarede husrække består af homogene firefags rødmaledede gavkvisthuse i tre-fire etager med udnyttet tagetage. Indgangspartierne er placeret i de yderste fag og markeret med runding, et lille vindue eller pudsede detaljer. Kraftige gesimser afslutter facaden og markerer kvistene. En helt unik husrække.

Brigadér Hallings Gård, Lille Strandstræde 14 blev opført i 1600-tallet og ombygget i 1773-76, formodentlig af Hans Næss. Den pudsede facade er tredelt med en trefags midtrisalit. Porten er anbragt forskudt for midteraksen på grund af dens placering i det oprindelige hus. Risalitten er dekoreret med medaljoner og guirlander, og vinduerne er indrammet. Et lille bypalæ med Louis Seize-inspiration, som Hans Næss må antages at have set hos sin lærer Jardin, der indførte stilen i Danmark.

Admiral Gjeddes Gård, Store Kannikestræde 10, blev opført i 1736. Gadefacaden er grundmuret, mens resten er i bindingsværk. Det syv fag lange og tre etagers høje hus er pudset og malet, eneste dekoration er en kraftig hvidmalet gesims. Et flot velbevaret ildebrandshus.

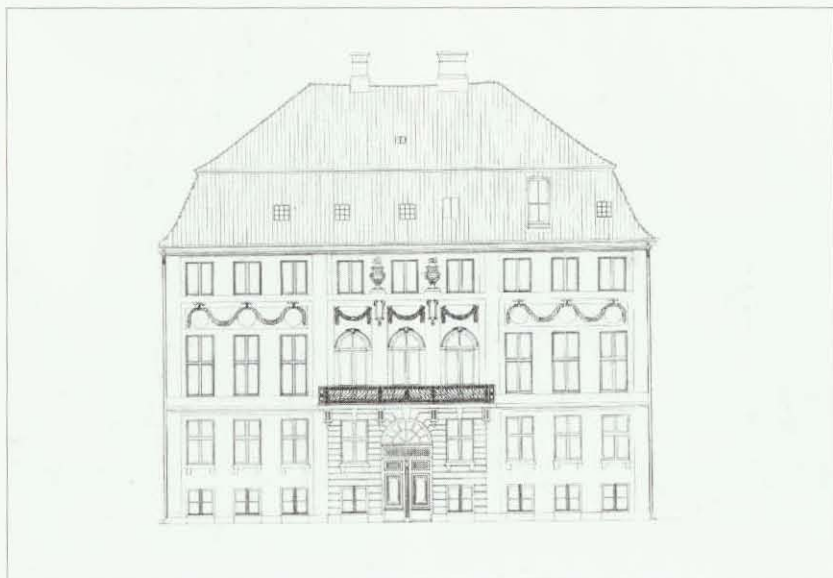
Nørregade 13 blev opført i 1734 efter Københavns brand 1728 efter J.C. Kriegers typetegninger. Huset er opført i tre etager med segmentfronon. Facaden, der er i røde sten, deles af pilastre med kapitæler i to smalle sidepartier og et bredere midtparti. Et fint barokhus med palæinspireret facade.

Hjørneejendommen Knabrostræde 19 (til højre) har et trefags rundet hjørne, idet det efter branden i 1795 blev påbudt, at alle hjørner skulle "brækkes". Den fireetagers ejendom fremstår i dag i røde sten med pudset underetage, og et enkelt bånd markerer overgangen.

Overgaden oven Vandet 84-88 rummer arbejderboliger, og er tegnet af N.S. Nebelong og bygget i 1850. Den ni fag lange bygning, der er rytmisk opbygget, er opført i gule sten, brudt af let tilbagetrukne skifter i røde sten. Gesims, et enkelt bånd og forsigtige indfatninger pryder den enkle facade.

Det gule Palæ, Amaliegade 18 (herunder), blev tegnet af N.-H. Jardin og bygget i 1764. Bygningen er opført i tre etager med mansard. Den pudsede facade er tredelt, hvor den midterste etage er fremhævet med balkon og refendfuget indramning af porten. Smukke dekorationer pryder den Louis Seize-inspirerede facade.

Badstuestræde 17 blev opført i 1832. Den fireetages bygning har en kraftig vandret opdeling af facaden. Den nederste del - høj kælder og stueetage - fremstår pudset, den øverste del er i gule sten. To vandrette bånd markerer overgangen. Den stilfærdige facade domineres af en stor flot rødmalet port med vindue over, begge med fine detaljer.

Bygningskomplekset Hjalmar Brantings Plads/Olof Palmes Gade blev bygget i 1898 af bygmester Chr. Jacobsen. Opført i fire etager med høj kælder og udnyttet tagetage. Facaden er pudset med refendfuget underetage og er mod pladsen markeret med frontkvist og karnap. Et gedigent boligkompleks med historicistisk inspiration.

Bredgade 10 blev opført i 1852-53 efter arkitekt Moyels tegninger. Den ottefags facade er kvaderpudset og med markante vinduesindramninger. Vandrette bånd markerer facadens opdeling. I stueetagen er bevaret nogle af byens ældste rundbuede butiksvinduer med støbejernsrammer.

Teglårdstræde 9 blev opført først i 1800-tallet og har senere fået en fabrikketage. Et symmetrisk femfags hus med pudset facade og tegl på taget. Facaden prydes med kordongesims og la grecque bort.

Nørre Søgade 33 (1882), en markant ottefags bygning i fem etager. Facaden, der er i røde sten, er delt med vandrette bånd for hver etage. Alle vinduer og porten er markeret med indfatninger. En smuk og velbevaret bygning.

Bredgade 73-77 blev opført i 1884-86 efter arkitekt Emil Blichfeldts tegninger. Den pudsede facade er rigt dekoreret med pilastre, bånd og formstøbte detaljer.

Hjørnet af Bredgade og Palægade blev opført i 1899-1902 efter arkitekterne Gotfred Tvede og Emil Blichfeldts tegninger. Hjørnet er markeret af en stor rund karnap båret af en drage. Facaden deles af vandrette bånd og prydes af en rigdom af detaljer og dekorative vinduesindfatninger. En gedigen ejendom med historicistisk inspiration

Etageejendommen Stoltenbergsgade 11 blev opført i 1916. Den femetages bygning er i røde sten med tegl på taget. Det fint rundede hjørne er markeret med fire granit søjler og granitbeklædning i underetagen flankeret af to let fremskudte partier, der afsluttes i en frontkvist. En gedigen hjørnejendom med klassicistisk inspiration.

Overgaden oven Vandet 94 er tegnet af arkitekt Lindum Andersen og opført i 1905. Den femetages rødstensbygning domineres af en stor rundet bindingsværksskarnap. En flot nationalromantisk bygning.

“Lagkagehuset” er bygget i 1929-31 efter Edvard Thomsens tegninger. En stor seksetages beboelsesejendom opført i pudset mur og med taget dækket af tegl. Facadens vandrette linier er understreget ved bemaling i to farver, heraf navnet “Lagkagehuset”.

Erhvervsbebyggelse

Først med industrialismens gennembrud omkring 1840 fik de industrielle bygninger deres særegne funktionsbetingede udformning. Det omtrentlige sammenfald med opgivelsen af voldene gjorde, at dette byggeri i det væsentlige kom til udførelse uden for den indre by. Burmeister og Wains skibsværft og Holmen er de væsentligste repræsentanter for industribyggeri inden for voldene.

Det var de mere håndværksprægede virksomheder, der satte deres præg på Indre By og Christianshavn. Disse virksomheder var som oftest placeret inde i gårdene, medens facadebebyggelsen var udformet som beboelseshuse. Erhvervene gav sig før i tiden til kende ved de mange skorstene i baggårdene. Der kan dog stadig findes erhvervsbygninger, der i deres udformning tilkendegiver deres brug, således silkespinderiet i Bredgade 36, med den tætte række af vinduer til at fange dagslyset.

Andre erhverv er lettere genkendelige i gadebilledet. De store handelskompagnier og købmænd har i tidens løb leveret væsentlige bidrag til bybilledet. I Strandgade på Christianshavn blev der fra 1620'erne bygget store købmandsgårde, der strækker sig over dybe grunde med mange huse og tilbygninger, som har været anvendt til både handel, beboelse og lager. Handelskompagniernes hovedbygninger og de store pakhuse markerede sig fra midten 1700-tallet som gedigne erhvervsbyggerier.

De sanerede områder omkring Christian d. IX's Gade/Vognmagergade blev fra 1906 bebygget med store etageejendomme med både beboelse og kontorer, bl.a. Københavns Belysningsvæsen og Gutenberghus. Fra 1930 og frem til midt i 1950'erne blev der bygget en del funktionalistiske kontorejendomme, hvilket er særlig synligt på det gamle banegårdsterræn ved Vesterbrogade og Vester Farimagsgade.

Det gamle Asiatiske Kompagni, Strandgade 25, er tegnet af arkitekt Philip de Lange og opført i 1738. En gedigen sluttet bygningskrop i røde sten med svære sandstensdetaljer og halvrund fronton med relief, der formodentlig er udført af billedhuggeren J.C. Petzold. Et flot senbarokt palæ.

Gardergården, Vestergade 18 (til venstre), har sit navn fra 1755, hvor vognmand Poul Nygaard opførte en kaserne for livgarden bagest på grunden. Gården beholdt sit navn efter genopførelsen efter branden i 1795. Det maleriske gårdmiljø er opført i gule sten med tegl og pap på tagene. En sammensat bygningskompleks, der har været om- og tilbygget i årenes løb.

B&W's maskinhal, Wildersgade 10 B (til højre), blev opført i 1925. Bygningen, der er i 4 1/2 etage, har pudset, malet facade med store vinduespartier. Øverst afsluttes med et fint hvælvet tag.

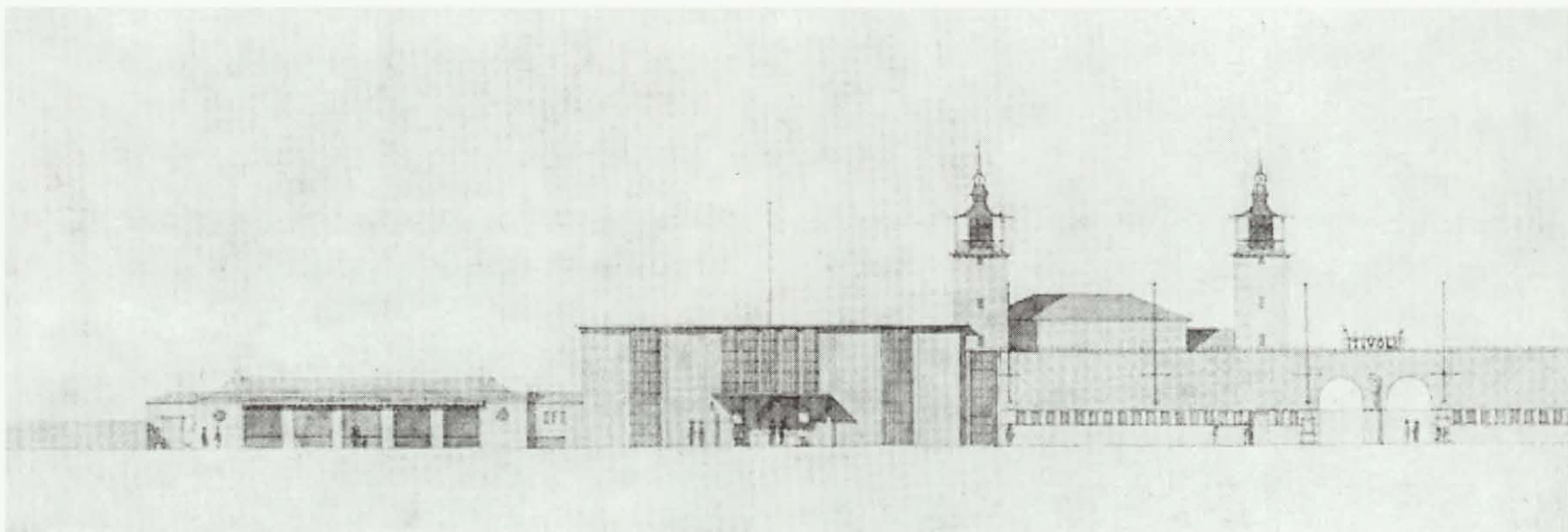
Bredgade 34-36 blev bygget som privatbolig til en silkefabrikant, der opførte en stor treetages fabrik i dobbelt T-form i baggården og indrettede et silkespinderi. Spinderiet, der blev opført i 1756, brændte i 1853 og kun en enkelt længe blev skånet. En treetages bindingsværkslænge udformet med mansardetage og tætsiddende vinduer, for at skaffe så meget lys som muligt.

På Østergade 47-51 blev der i 1938 opført et stormagasin for A. Fønnesbech A/S med O. Gundlach-Petersen som arkitekt. Den 6 etages bygning er opført i jernbeton med tilbagetrukket tagetage. Facaden er beklædt med natursten og indgangspartiet er let fremhævet med et gennemgående vinduesmotiv.

Restaurant Nimb, Bernstorffsgade (herover), blev opført i 1909 i tivistil af arkitekt Knud Arne-Petersen og senere i 1927 ombygget af arkitekt Anton Rosen. Huset er symmetrisk opbygget omkring indgangspartiet, facaden er pudset og forsynet med fuger i et geometrisk mønster. De få vinduer er markeret med en enkel indfatning og gitterværk. I anledning af en overenskomst indgået mellem Københavns Magistrat og Tivoli i forbindelse med lejefornyelse blev Anton Rosen bedt om at tegne et forslag til omformning af Tivolis facade mod Bernstorffsgade. Herunder er vist et udsnit af Rosens forslag til Tivolis facade mod Bernstorffsgade.

Institutioner

Før reformationen var de institutionelle bygherrer kongehuset og kirken. I København er Helligåndshuset, bortset fra kirkerne, den eneste bevarede repræsentant for dette byggeri. Efter reformationen gled institutionsbyggeriet over til kongemagten som repræsentant for staten som sådan og til de mere private organisationer. Senere blev også byens styre en væsentlig institutionel bygherre.

Medens beboelseshuse helt frem til sidste halvdel af 1800-tallet blev bygget efter håndværkstraditioner, hvor rummål og etagehøjder var bestemt af det opskårne træværks længder, og facadeskemaet derfor gav sig selv og kun behøvede lidt udvendig pynt for at angive tidens mode, var det institutionelle byggeri den scene, hvor bygmestre og arkitekter viste deres kunnen. Som landets hovedstad har København en rigdom af institutionelt byggeri. Kirkebyggeriet i hovedstaden repræsenterer ikke blot den traditionelle danske middelalderkirke, her er samtidig forskellige trosretningers gudshuse, og her er de forskellige århundreders bud på gudshuse fra den gotiske helligåndskirke over barokkens Vor Frelsers Kirke til den klassicistiske Vor Frue.

Indre By og Christianshavn rummer mange statslige institutioner, der var eller stadig er de eneste af deres slags. Mange af dem, f.eks. hele bygningskomplekset på Slotsholmen, er store monumentale byggerier, der markerer sig kraftigt i bybilledet.

I den liberalistiske periode frem til omkring 1900 var staten dog langt fra ene om at opføre store institutioner. Enkelt personer eller private organisationer opførte udstillingsbygninger, som f.eks. Glyptoteket og Den Hirschsprungske Samling, skoler og i stort tal stiftelser. Stiftelserne med fribolig for en nærmere bestemt gruppe mennesker, var tidens alderdomsforsørgelse, og den beroede på privat velgørenhed.

Reformert Kirke, Gothersgade 111, blev opført i 1685-89 efter at kong Christian d. 5. havde givet herboende reformerte tyskere, hollændere og franskmænd fri religionsudøvelse. Kirken, der er tegnet af den hollandske hugger og arkitekt Henrich Brockam, er opført i røde hollandske mursten med pilastre og detaljer i sandsten. Det valmede tag i glaserede sten prydes af et kobberbeklædt spir.

Østre Landsret, Bredgade 59, blev opført i 1701-02 som operahus for kongefamilien. Bygningen blev opført som en enkelt længe i to etager med et stort valmtag. Brede pilastre fra granitsoklen til gesimsen præger facadens mønstermurværk i røde og grå teglsten. Trekantede frontoner pryder midtrisalitterne, og bygningen afsluttes af et stort valmet tag. En ekstra etage blev indbygget af Harsdorff 1769.

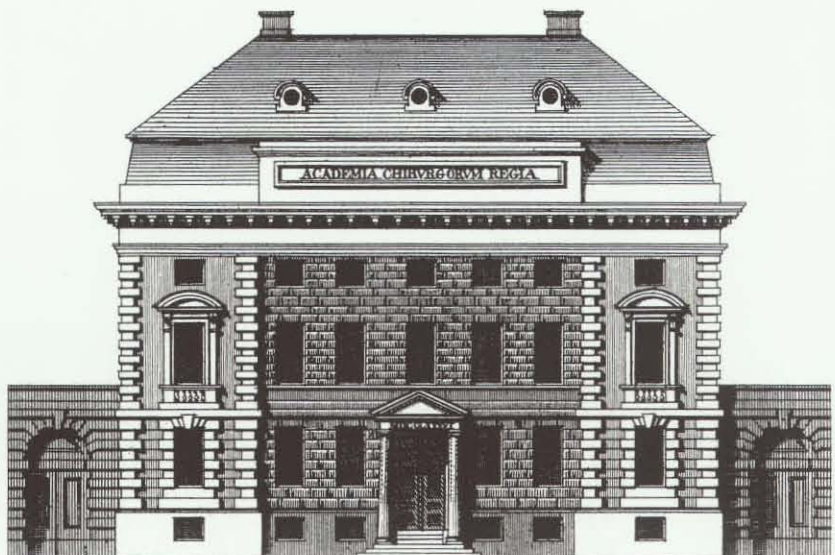

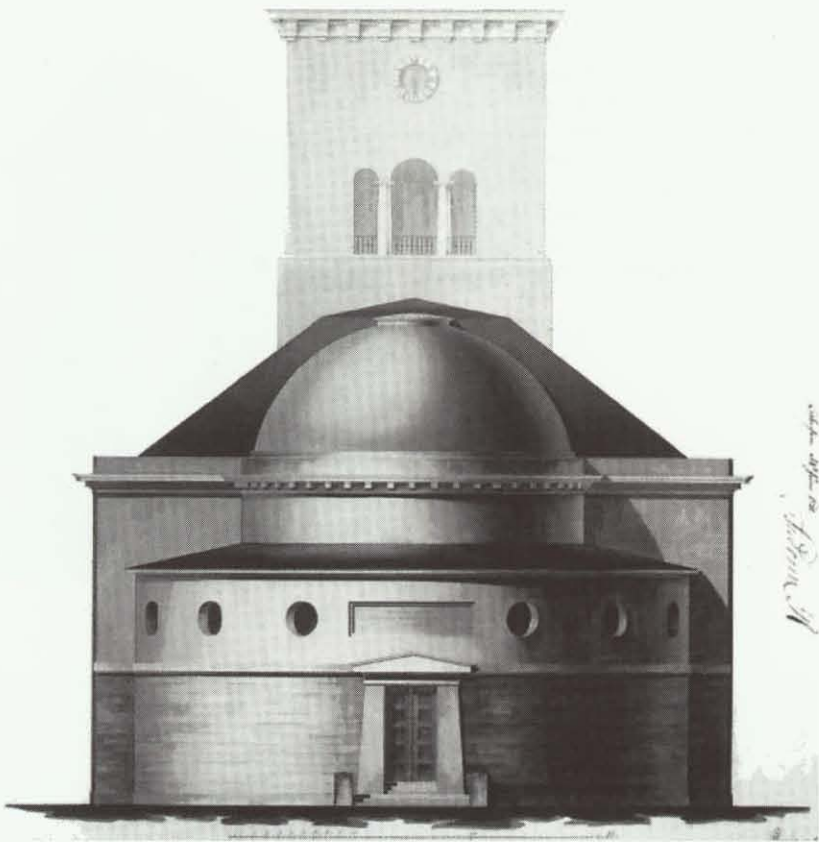
Den Harboeske Enkefruestiftelse blev oprettet i 1735 af Christine Fuiren, der overlod sin lille toetages gård, opført omkring 1700, beliggende Stormgade 14, til stiftelsen. Efter flere udvidelser og ombygninger er det C.F. Harsdorffs facade fra 1784, der ses i dag. Den 18 fag lange bygning er symmetrisk opbygget omkring et let tilbagetrukket midterparti, der øverst prydes af et sandstensskjold. Facaden er pudset med vinduesindfatninger. En gedigen barokinspireret bygning.

Store Kongensgade 108 blev tegnet af arkitekt Chr. Carl Pflueg og opført i 1765-69 for at huse stiftelsen Christians Plejehus. Den 15 fag lange bygning med inspiration i tidens militærarkitektur er symmetrisk opbygget omkring et let fremhævet refendfuguet midterparti med port. Facaden er pudset med markeret underetage. En smuk og velbevaret bygning.

Chirurgisk Akademi, Bredgade 62, blev bygget i 1785-87. Dronning Juliane skænkede grunden og arkitekt Peter Meyn tegnede bygningen. En gedigen sluttet bygningskrop i to etager med mezzanin og mansardtag. Facaden er symmetrisk opbygget omkring indgangspartiet, der markeres af trekantfronton båret af to dori-ske søjler.

Omkring år 1200 blev den første Vor Frue Kirke indviet i Nørregade. Op gennem århundrederne har her ligget adskillige kirker, som alle er forsvundet på grund af brand eller lignende. Den seneste Vor Frue Kirke er tegnet af arkitekt C.F. Hansen og opført i årene 1811-29. Bygningen fremstår med pudsede facader, hvor underfacaden er kvaderpudset og overfacaden glat med en stor klassisk gesims. Indgangen, hvorover tårnet rejser sig, markeres af en tempelfront med seks doriske søjler. Mod øst er kirken afsluttet med en kæmpe korrunding under en kobberbeklædt halvkuppel. En typisk rendyrket, tung klassicistisk bygning af C.F. Hansen (til venstre).

Kjør og Lyngbyes Realskole, Ole Suhrsgade 10, blev bygget i 1882. Bygningen, der er opført i gule sten med bånd af røde sten, er symmetrisk opbygget omkring et let fremhævet midterparti med indgang og stort vindue til trappe rummet. Bånd, indfatninger og detaljer i murværk pryder facaden.

Øster Farimagsgades Skole (til venstre) er tegnet af arkitekt Hans J. Holm og opført i 1885. En gedigen fritliggende rødstensbygning i 3 1/2 etage, symmetrisk opbygget med let fremskudte risalitter. Den historicistisk inspirerede facade er prydet af fine murstensdetaljer, vinduesindfatninger, mosaikudsmykning og vandrette bånd, der markerer hver etage.

Esajas Kirke i Malmøgade blev opført i 1903-12 efter arkitekt Thorvald Jørgensens tegninger. Kirken er opført i røde sten med sortglaserede tegl på tårne og tag, og med sokkel, bånd og indfatninger i granit. Indgangspartiet, der er hævet en halv snes trin over gadeplan, flankeres af to hjørnetårne. En tung borgagtig bygning i nationalromantisk stil.

Den Treschowske Stiftelse, Overgaden oven Vandet 76-82 (herover), blev oprettet af geheimekonferensråd F.W. Treschow til fribolig for trængende kvinder. Bygget i 1853-54 med H.Chr. Tybjerg som arkitekt. Bygningen, der er opført i gule sten med bånd af røde sten, har kordongesimser og markering af indgangspartierne.

Den Hirschsprungske Samling, Stockholmsgade 20 (herunder), blev opført i 1908-11 efter tegning af H.B. Storck. En fritliggende enetages bygning, symmetrisk opbygget omkring et let fremskudt midterparti, hvorfra der er adgang til bygningen. Facaden er i marmor, detaljerne i sandsten, og taget er dækket med kobber. En fin nyklassicistisk bygning.

Danmarks Tekniske Højskole, Øster Voldgade 10 blev påbegyndt 1929. Det firetages bygningskompleks er tegnet af arkitekt O. Gjerløv-Knudsen. Facaderne er i gule sten, enkle og uden dekoration. Hovedfacaden er symmetrisk opbygget med en treetages markering af hovedindgangen i hårdtbrændte sten. Et fint funktionalistisk kompleks (nederst til højre).

Militære bygninger

København var frem til voldenes fald en fæstningsby med hvad det indebar af sø- og landtropper, heste, værksteder, hospitaler og administration. En betydelig del af byens bygninger var til militært brug. Medens flådens folk allerede fra Christian d. 4.s tid blev indlogeret i flådens huse, først i Kongens Boder og siden i Nyboder, blev det først med kasernebyggeriet på Kastellet almindeligt at huse militærets personel i kaserner. Før den tid havde det været offentligt ombud, at private havde soldater boende. Også senere forekom privat indkvartering.

Militærets bygninger kan beskrives i de samme kategorier som det civile byggeri; her er boliger, værksteder, stalde, administrationsbygninger, hospitaler og kirker. Samtidig er der helt specifikke bygninger som krudthuse og forsvarsværker. Det militære byggeri er af høj kvalitet og velegnet til genbrug, det er samtidig funktionelt brugsbyggeri uden overflødige dekorationer, der ikke desto mindre markerer sig i bybilledet.

Wildersgades kaserner blev opført i 1802 af arkitekterne J.H. Rawert og Andreas Hallander. En smuk, stram klassicistisk bygning i fire etager symmetrisk opbygget omkring porten. Opført i tegl og med tegl på taget.

Kronprinsessegade 46, blev opført i 1807 af rådmand og major, murermester F. Philip Lange som kaserner for "Det siellandske Infanterie Regiment". Bygningen, der er opført i fem etager med udnyttet tagetage, er symmetrisk opbygget omkring et let fremhævet midterparti, der afsluttes med en fronton. Facaden er i gule sten med en let berapning og midterpartiets underfacade har refendfuger.

Kedelsmedien, Frederiksholm 46, er tegnet af arkitekt C.T. Andersen og bygget i 1886-87. Den store velproportionerede hal er i opført i blank mur i rundbuestil med jernvinduer og skifer på taget. Facaden, der er rytmisk opbygget med stræbepiller, prydes af bånd, indfatninger og fint markerede stik. En gedigen velbevaret industribygning.

Den tidligere Hestgardekaserne, her mod Vester Voldgade, blev opført i 1792 af ingeniørkorpsets arkitekt A.J. Kirkerup. I 1798 nedbrændte hele kasernen, men blev genopført igen straks efter i næsten uændret form. Mod Vester Voldgade har bygningen en rigtig brugsfacade uden overordnet system og rytme, hvor porte og vinduer er placeret efter nødvendighed. Facaden, der er pudset og kalket med jernvitriol, afsluttes af et stort flot tegltag. Et smukt bygningskompleks.

Christianshavns Skole, Prinsessegade 45, tegnet af arkitekt B. Ingemann, blev opført i 1915 som marinehospital. Siden blev den anvendt til åndssvageanstalt, og under krigen blev den brugt til kaserner og til at huse tyske flygtinge. I 1949 overtog kommunen bygningen og indrettede den til skole. En velformet bygningskrop med midt- og siderisalitter opført i røde sten med tegl på taget. Fine detaljer i sten og puds, og svagt rundede gennemgående karnapper med franske altaner pryder facaden.

Bygningernes bevaringsværdi

Enkeltbyggningsregistreringen

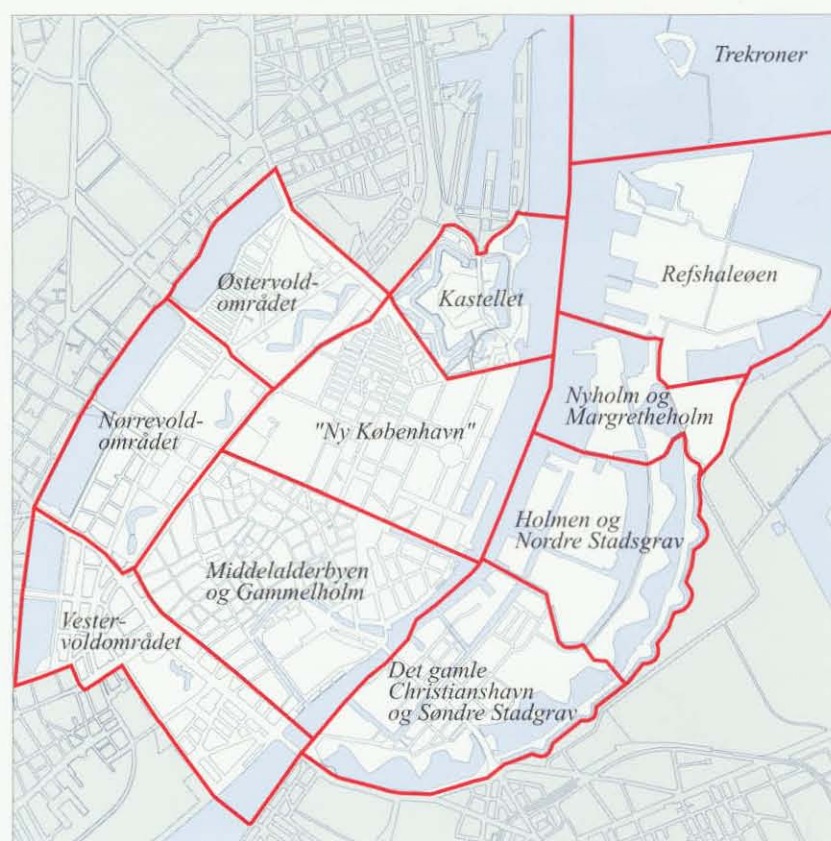
I efteråret 1995 blev der foretaget en registrering af alle bygninger opført før 1960 i Indre By og på Christianshavn, med det formål at bestemme den enkelte bygnings bevaringsværdi. Hovedresultaterne af denne registrering vises på de følgende opslag. Bygningsregistreringen er en oversigtlig registrering, dvs., at den enkelte bygning alene er vurderet ud fra en kort udvendig besigtigelse. Fastlæggelse af en bygnings bevaringsværdi baserer sig på en række forhold, der vurderes hver for sig:

- Den arkitektoniske værdi er et udtryk for bygningens individuelle arkitektoniske kvalitet.
- Den kulturhistoriske værdi er et udtryk for bygningens fortid, hvor gammel den er, hvad den har været brugt til gennem årene og evt. andre forhold af historisk interesse.
- Den miljømæssige værdi er et udtryk for bygningens betydning i forhold til omgivelser, der støder direkte op til bygningen.
- Originaliteten baserer sig på en vurdering af bygningens nuværende udseende i forhold til det udtryk, den havde ved opførelsen.
- Tilstanden, dvs. bygningens mere eller mindre gode tilstand i teknisk/konstruktiv henseende.

Bevaringsværdien er et udtryk for disse kriteriers indbyrdes afvejning og betydning. Bevaringsværdien er således ikke et gennemsnit af vurderingen af de forskellige forhold, men bygger på individuelle skøn over, hvilke forhold, der bør veje tungest for den konkrete bygning. På denne måde fastlægges for den enkelte bygning en bevaringsværdi på en karakter skala fra 1 til 9, hvor 1 er den højeste og 9 den laveste.

Indre By og Christianshavns i alt 4593 bygninger fordeler sig på de 9 bevaringskategorier som følger:

Kategori 1 (inkl. fredede bygninger): 1031 bygninger, kategori 2: 261 bygninger, kategori 3: 1726 bygninger, kategori 4: 701 bygninger, ka-

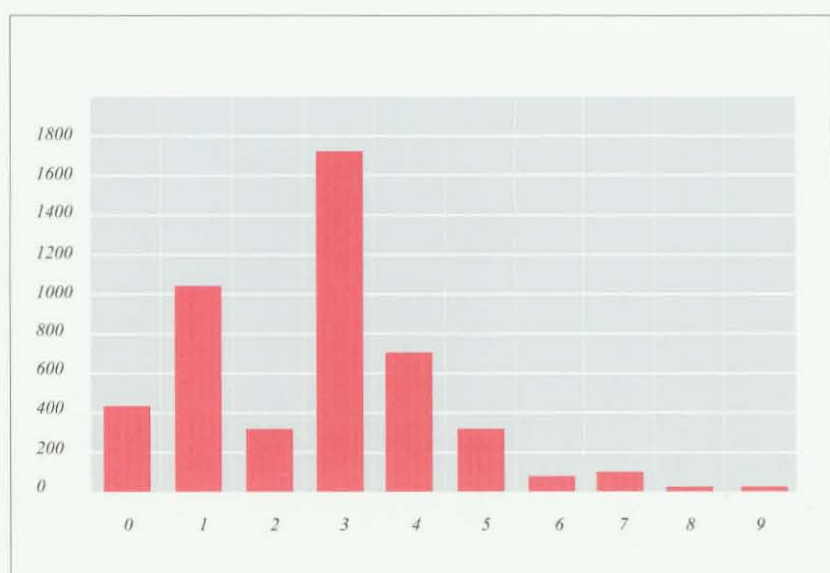

Illustrationen herover viser Indre By og Christianshavn opdelt i elleve områder. Kortene på de følgende sider viser for hvert område, hvilken bevaringsværdi der ved registreringen er tillagt de enkelte bygninger.

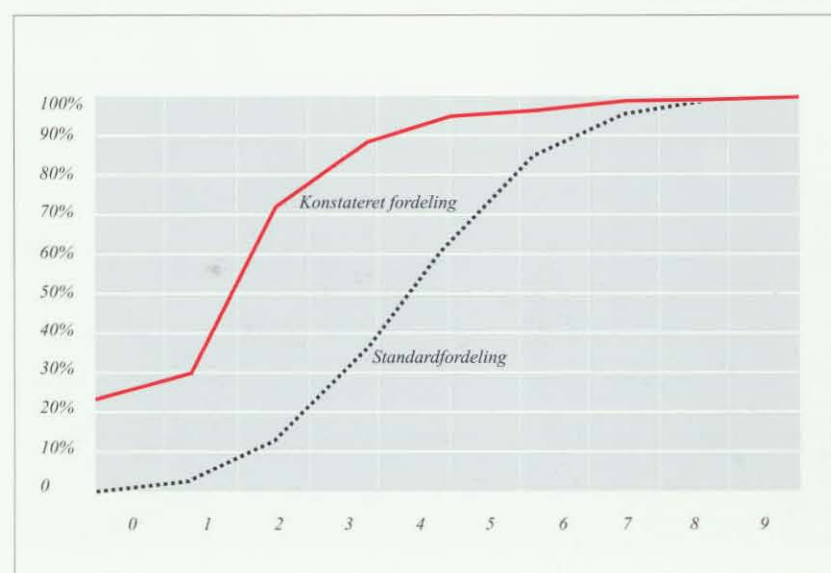
tegori 5: 263 bygninger, kategori 6: 66 bygninger, kategori 7: 94 bygninger, kategori 8: 20 bygninger, kategori 9: 18 bygninger. Ca. 413 udhuse, skure m.m. har ikke fået tildelt bevaringsværdi (kategori 0). I enkelte tilfælde har det ikke været fysisk muligt at registrere bygninger på grund af indhegning m.v. Opgørelsen over antallet af bygninger kan være ufuldstændig.

Til brug for lokalplan- og byggesagsadministrationen benyttes vurderingen i de ovennævnte 9 kategorier. I atlasset er bygningerne for overskuelighedens skyld inddelt i kategorierne: Høj bevaringsværdi (kategori 1-3), Middel bevaringsværdi (kategori 4-6) og Lav bevaringsværdi (kategori 7-9).

Diagram, fordeling af bevaringsværdier.

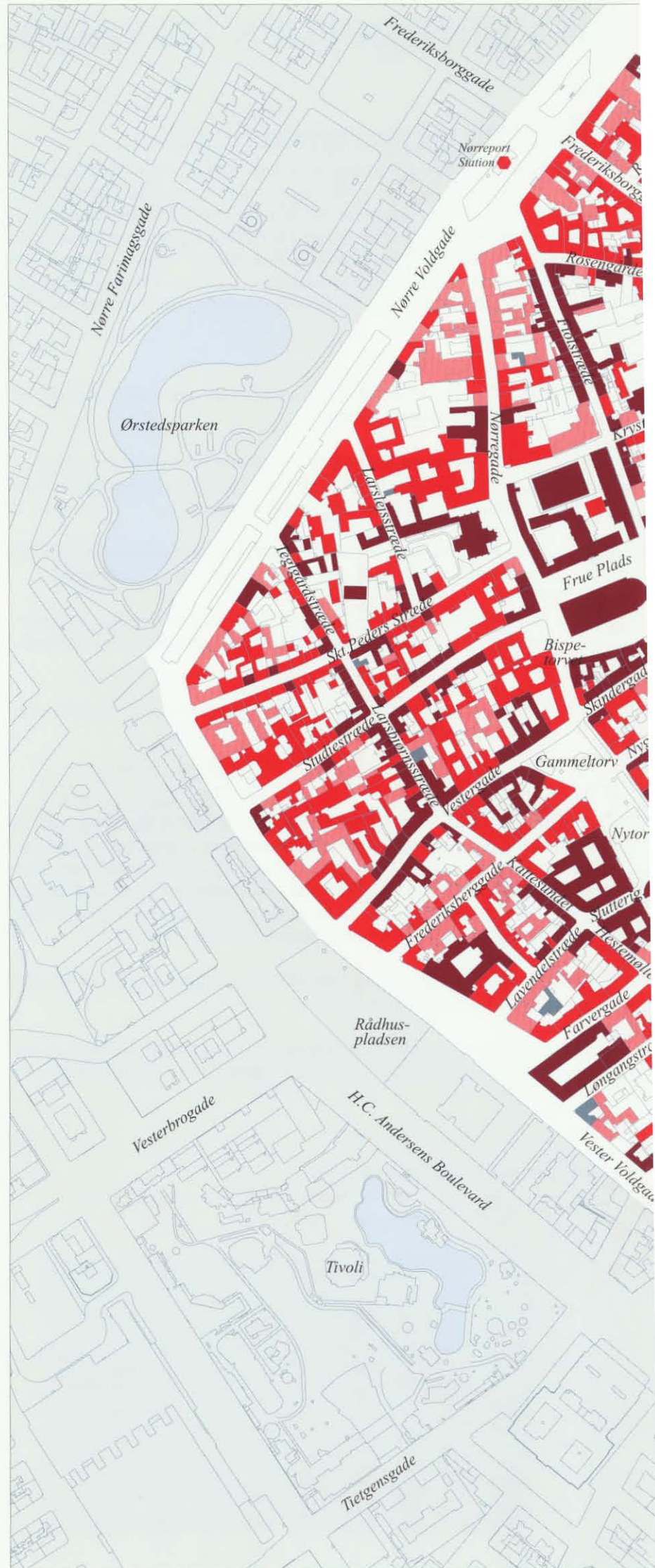

Diagram, konstateret fordeling/standardfordeling.

Middelalderbyen og Gammelholm
Området afgrænses mod nordøst af linien Gothersgade-Nyhavn, mod sydøst af Inderhavnen, mod sydvest og nordvest af Vester Voldgade og Nørre Voldgade. Området rummer overvejende bygninger af høj bevaringsværdi, og mange heraf er fredede bygninger. Området har en stor koncentration af bevaringsværdige bygninger.

Mange af Indre Bys bygninger indgår i sammenhængende, bevaringsværdige gadeforløb. Fotoet viser Nikolajgade med Nikolaj Kirkes spir i baggrunden.

Middelalderbyen, mål 1:5000.

Kastellet

Kastellet

Kastellet afgrænses mod nord af Søndre Frihavn, mod øst af Toldbodens Bådehavn og Inderhavnen, mod syd af Esplanaden, mod sydvest af Grønningen og mod nordvest af Folke Bernadottes Allé. Alle bygninger, bortset fra terminalbygningerne nord for Nordre Toldbod, er tildelt høj bevaringsværdi.

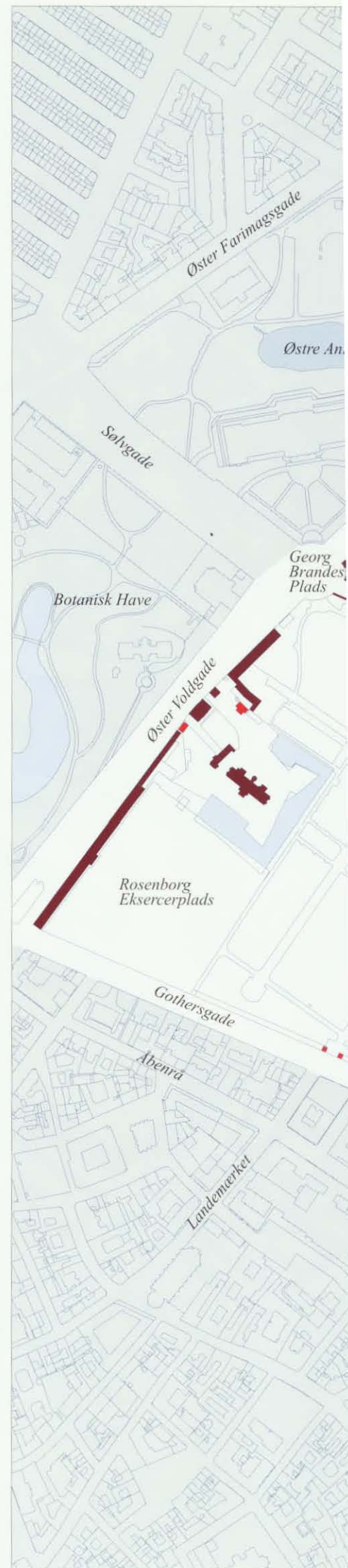
"Ny København"

"Ny København"

"Ny København" afgrænses mod nord af Grønningen og Esplanaden, mod øst af Inderhavnen, mod syd af Nyhavn og Gothersgade og mod vest af Kronprinsessegade, Sølvgade og Øster Voldgade. Den overvejende del af områdets bygninger er tildelt høj bevaringsværdi. Den største koncentration af bygninger med høj bevaringsværdi findes i Frederiksstaden og Nyboder.

Kastellet, mål 1:5000.

"Ny København", mål 1:5000.

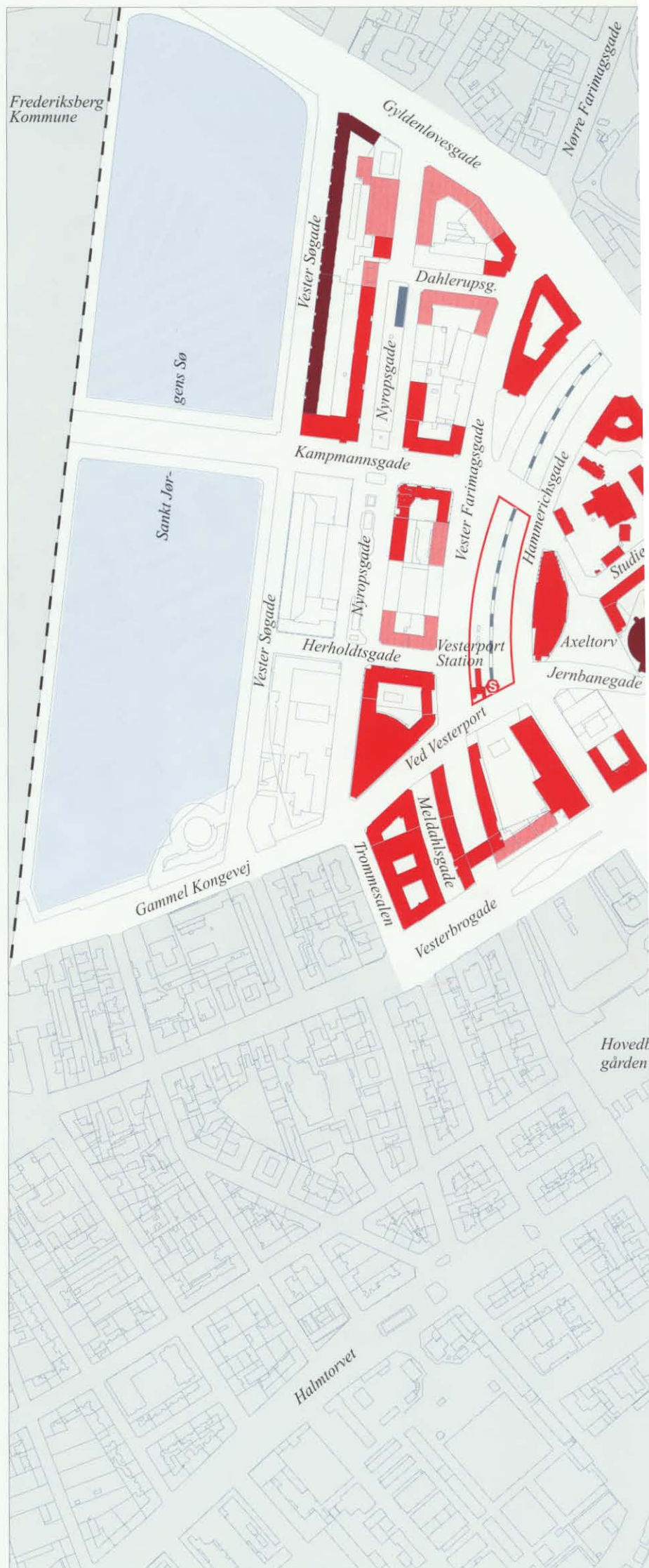
Vestervoldkvarteret

Vestervoldkvarteret er afgrænset mod nordøst af Gyldenløvesgade og Vester Voldgade, mod sydøst af Kalvebod Brygge, mod sydvest af Bernstorffsgade, Vesterbrogade, Trommesalen og Gammel Kongevej. Mod øst danner "Svineryggen" kommunegrænse mod Frederiksberg. Området rummer hovedsageligt bygninger med høj bevaringsværdi. En del af bygningerne omkring Nyropsgade er fra perioden efter 1960 og har derfor ikke fået tildelt bevaringsværdi.

Byområdets sydlige del - Rysensteen-kvarteret - rummer store, monumentale ejendomme. I baggrunden ses HK-bygningen, der markerer Langebros krydsning med havneløbet.

Området omkring Nyropsgade er præget af nyere bebyggelse. Her ses bl.a. Tycho Brahe Planetarium, Hotel Sheraton og SAS Royal Hotel.

Vestervoldkvarteret, mål 1:5000.

Østervoldkvarteret

Østervoldkvarteret er afgrænset mod nordøst af Østerbrogade, Dag Hammar-skjöld's Allé og Oslo Plads, mod sydøst af Øster Voldgade, mod sydvest af Sølv-gade og Fredensbro og mod nordvest af Sortedam Dossering. Området rummer hovedsageligt bygninger tildelt høj bevaringsværdi. Bebyggelsen "Kartoffel-rækkerne" er tildelt høj bevaringsværdi.

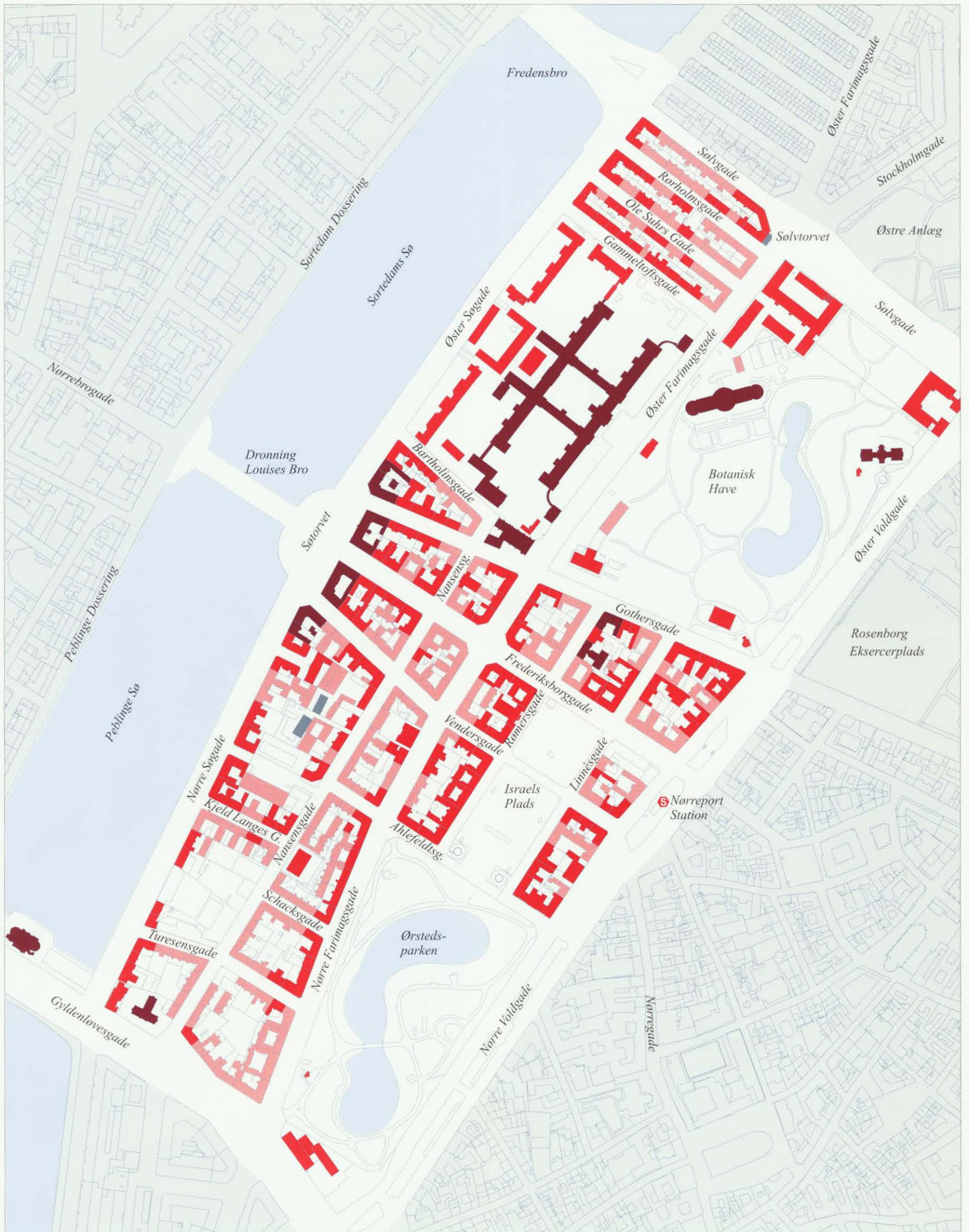

Nørrevoldkvarteret

Nørrevoldkvarteret er afgrænset mod nordøst af Fredensbro og Sølvgade, mod sydøst af Øster- og Nørre Voldgade, mod sydvest af H. C. Andersens Boulevard og Gyldenløvesgade og mod nordvest af Peblinge- og Sortedam Dossering. Området rummer overvejende bygninger med høj og middel bevaringsværdi.

Østervoldkvarteret, mål 1:5000.

Nørrevoldkvarteret, mål 1:5000.

Christianshavn og Stadsgraven
 Christianshavn og Stadsgraven er afgrænset mod nord af Trangraven og Sofie Hedvigs Bastion. Den sydlige afgrænsning er en del af fæstningsanlæggets yderste forsvarsanlæg (5. og 6. Redan). Ved Stadsgraven og Amager Boulevard. Mod nordvest udgøres grænsen af Inderhavnen. Området rummer hovedsageligt bygninger tildelt høj og middel bevaringsværdi.

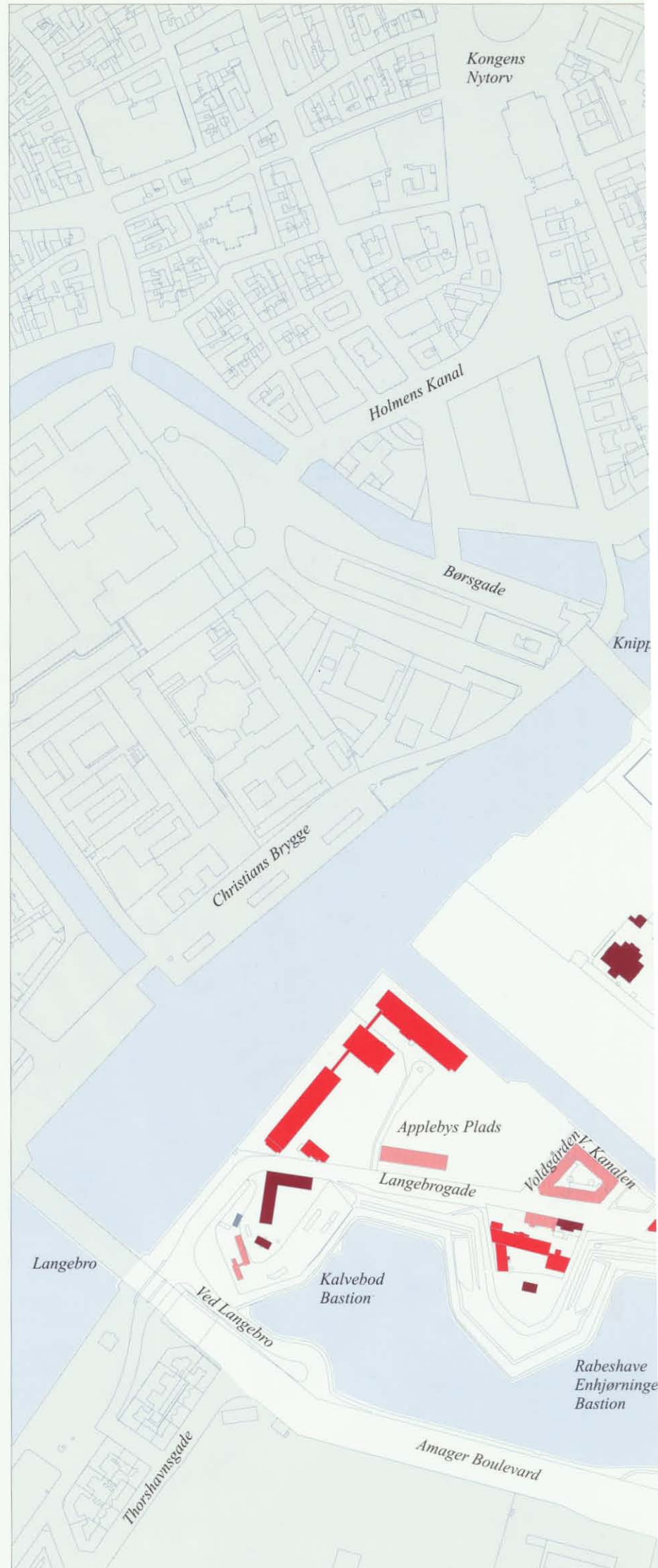
Tre Kroner
 Fæstningsanlægget er fredet.

Asiatisk Plads.

Tre Kroner, mål 1:5000.

Christianshavn, mål 1:5000.

Holmen og Nordre Stadsgrav, mål 1:5000.

Holmen og Nordre Stadsgrav
 Holmen og Nordre Stadsgrav er afgrænset mod nord af Flådens Leje, Erdkehlgraven og Charlotte Amalies Bastion, mod øst en del af fæstningsanlæggets yderste forsvarsanlæg (1. - 4. Redan), mod syd af Sofie Hedvigs Bastion, Erdkehlgraven og Trangraven og mod vest af Inderhavnen. Området rummer hovedsageligt bygninger tildelt høj og middel bevaringsværdi. Mange af byningerne er fredede.

Nyholm og Margretheholm
 Nyholm og Margretheholm er afgrænset mod nord af Krudtløbet, Quinti Lynette og Lynetten Lystbådehavn. Mod øst grænser området op mod Amager. Sydgrænsen udgøres af Forlandet, 1. Redan, Charlotte Amalies Bastion og Erdkehlgraven, mens vestgrænsen er Flådens Leje. Området rummer hovedsageligt bygninger med høj og middel bevaringsværdi. Flere af anlæggene på Nyholm er fredede.

Nyholm og Margretheholm, mål 1:5000.

Refshaleøen

Refshaleøen er afgrænset mod nord af Yderhavnen og Øresund, mod øst af Øresund og Østhavnen, mod syd af Østhavnen, Lynetten Lystbådehavn, Quinti Lynette og Krudtløbet og mod vest af Yderhavnen. Områdets bygninger er overvejende tildelt middel og lav bevaringsværdi.

Refshaleøen, mål 1:5000.

Bevaringsplanlægning

Indre By/Christianshavn er Københavns historiske og kulturelle centrum. Havneløbets og kanalernes opdeling af byområdet, og parkringenes og søernes omkransning, vidner om byens oprindelse ved havet og dens udvikling som fæstningsby. Bybilledet er præget af mange forskellige kvarterer, med hver sin historiske og arkitektoniske identitet, - fra den selvgroede tætte middelalderby med krogede gadeforløb, den planlagte aksefaste struktur i Frederiksstad og Ny København med snorlige gader, den planlagte renæssanceby på Christianshavn i et vinkelret net af karreer, gader og kanaler eller Holmens øer med fritliggende bebyggelse i et stramt system af veje og kanaler omkring en hovedakse og de nyere voldkvarterers tætte karréstruktur.

De ændringer, der gennem historien er sket i de enkelte kvarterers bygningsmasse og de mange nye elementer og bygninger, der er tilføjet, er i de fleste tilfælde gledet ind i bybilledets mangfoldighed af historiske lag uden at anfægte det enkelte kvarterers helhed eller særpræg. Et fælles træk, der binder kvartererne sammen, er bygningskalaen med den 3-5 etagers egale profil, afbrudt af tårne og spir eller større offentlige bygninger, der fortæller om særlige steder i byen.

Af det forrige afsnit om vurdering af enkeltbygninger, fremgår det, at en meget stor del af bygningerne er vurderet i kategorien høj bevaringsværdi, ligesom bydelene har den største koncentration af fredede bygninger. Herudover rummer bydelene både som helhed og i de enkelte kvarterer store byarkitektoniske kvaliteter.

Den udførte registrering sikrer ikke i sig selv bevaring af den enkelte bygning eller kvaliteten i det enkelte kvarter. Først når registreringens anvisninger udmøntes i bestemmelser i kommuneplan og lokalplaner, får de egentlig bindende virkning for kommende byomdannelse.

Lokalplaner er gode redskaber, både når der skal bygges nyt, og når eksisterende bebyggelse skal ombygges eller bevares, men der er grænser for, hvor detaljeret en lokalplan kan udformes. Ikke alt kan forudses i planlægningsfasen - meget kan først afklares gennem arbejdet med det enkelte projekt. Det er derfor vigtigt, at der på forhånd gives den bedst mulige inspiration og vejledning til bygherrer, teknikere og håndværkere.

Til dette formål skulle Indre By/Christianshavn Bydelsatlas gerne være et nyttigt redskab, idet der redegøres for de byarkitektoniske sammenhænge, de karakteristiske træk i de forskellige perioders byggeskik, og for vurderingen af de enkelte bygningers bevaringsværdi.

Som et resultat af arbejdet med at registrere bevaringsværdier i Indre By og på Christianshavn peges i de efterfølgende afsnit på en række forhold, det er vigtigt at tage hensyn til i den fremtidige planlægning.

Ombygning og nybyggeri

Det er vigtigt, at der ved ombygning og reovering tages hensyn til byggeskikken i den periode, huset er bygget i, således at vinduer, døre, altaner, gesimser, facadedetaljer, kviste o.l. udformes i overensstemmelse hermed. Ved indretning af boliger i tidligere erhvervsarealer i Indre By er det afgørende at tidens krav til boligstandard realiseres på husenes og områdets præmisser, således at husenes arkitektur og gårdmiljøer med fine baghuse fastholdes. Ved indretning eller ombygning

af butikker er det afgørende for gadebilledet, at bygningens mur "står" på jorden og at skiltningen respekterer bygningens lodrette og vandrette facadeinddeling. Nye reklamemedier i form af dominerende signboards og lignende bør holdes ude af de historiske dele af hensyn til gadebilledet og tagprofilen.

Enkelte boligområder i bydelene har ligeledes et ensartet tidstypisk præg, der bør tages hensyn til ved istandsættelse af tag facader, vinduer, altaner og lignende.

Indre Bys og Christianshavns kvarterer udgør miljømæssige og bygningsmæssige helheder af høj kvalitet, der er oplagte emner for en fremtidig bevarende lokalplanlægning. Trods omfattende fredninger og flere bevarende planbestemmelser er bydelenes bebyggelse kun sporadisk sikret i dag.

Indre by og Christianshavn skal imidlertid fortsat kunne udvikles og optage forandringer og nye tilføjelser. Det afgørende er, at fornyelserne tilpasser sig bydelenes bebyggelsesstruktur og skala og i et nutidigt formsprog af høj kvalitet bidrager til byens historiske dynamik og arkitektoniske mangfoldighed uden at slå helheden i stykker.

I de historiske kvarterer bør mulighederne for nybyggeri dog begrænses til mindre enheder. Opførelse af nye højhuse, gadegennembrud som Åbenrå eller totalsaneringer som Adelgade/ Borgergade-kvarteret er da også utænkelige i dag.

Større fornyelser vil fortrinsvis ske langs med havnen og i begrænset omfang på Holmen, hvor udnyttelsen af havnearealerne til nye bymæssige funktioner er en enestående mulighed for at forbedre kontakten mellem byen og vandet, der er et af de væsentligste byarkitektoniske træk af stor rekreativ værdi. På Christianshavnsiden er strækningen karakteriseret ved dokker, bassiner og kanalløb, der bør udnyttes bygningsmæssigt og rekreativt - eventuelle opfyldninger bør kompenseres af nye udgravninger. Langs Indre By bør kajsætningens fortrinsvis lige forløb fastholdes og understreges ved ny bebyggelse i en skala og struktur, der tilpasser sig de bagvedliggende kvarterer. Promenader og stier bør fortsat udbygges ligesom nærheden til vandet bør forbedres i form af trappeanlæg og forsænkede kajer. Byggeriet kunne evt. ligeledes skabe grundlag for udnyttelsen af havneløbet til passagertransport

Byrum og grønne træk

De større grønne områder som voldanlæggene og Kongens Have er fastlagt i kommuneplanen. Man kunne dog ønske at den fysiske og visuelle forbindelse mellem voldanlæggenes enkelte dele blev forbedret ved trafikreguleringer og beplantning af gaderum. I den sammenhæng ville det være ønskeligt med en mere markant og egal plantning langs ringgaderne, ligesom krydsningspunkterne mellem disse og indfaldsvejene trænger til en arkitektonisk bearbejdning. Eksempelvis ville en arkitektonisk tilpasset rundkørsel på Sørtorvet være mere i harmoni med det omgivne byrum. Trafiksaneringer og de mange omlægninger og indretninger af bydelenes centrale pladser og strøg har bidraget væsentligt til forskønnelse af bybilledet og byens rum. Såfremt planerne om en østlig havnetunnel gennemføres vil Indre By blive aflastet for en del af den gennemkørende trafik. Dette vil give yderligere muligheder for en omlægning og forskønnelse af gader og pladser.

Litteraturliste

- Arkitekten. Tidsskrift.
- Bech, Svend Cedergreen: Københavns Historie gennem 800 år. 1967.
- Broby-Johansen, R.: Det gamle København. 1978.
- Bygninger og Anlæg i Københavns Havn. Miljøministeriet, Planstyrelsen, 1988.
- Byskabsanalyser 93. Plandirektoratet.
- Christophersen, Axel: København og Omegn gennem 6000 år. En kortlægning af de arkæologiske interesseområder i Københavns Kommune. Københavns By-museum 1985.
- Danmarks Arkitektur. Bd. 1-6. Gyldendals Forlag, 1979.
- Danmarks Hovedstad fra landsby til storby. Red. Steffen Lindvald, Ernst Mentze og M. Friis Møller. 1948.
- Faber, Tobias: Dansk Arkitektur. 2. Udvidede udgave. 1977.
- Gadefortegnelse. Københavns Magistrat, 1960.
- Gyldendals Egnsbeskrivelser, Bd. 12, København og Københavns Amt. Red. Bent Rysing. Gyldendals Forlag, 1973.
- Historiske huse i det gamle København. Nationalmuseet 1972.
- Historiske huse på Christianshavn. For-eningen til Gamle Bygningers Bevaring, 1993.
- Historiske meddelelser om København.
- Hvem Byggede Hvad, Bd. 1, København. Red. Harald Langberg. Politikens Forlag, 1968.
- K.A.B. - Koncernens bygge- og bolig-virksomhed 1920-1945.
- Kjølsen, Hans H.: Fra Skidenstræde til H.C.Ørsted Institutet. Gjellerups Forlag, 1965.
- Krabbe, Herluf: Kastellet gennem 300 år. Martins Forlag, 1964.
- København fra Bispetid til Borgertid. Byplanmæssig Udvikling til 1840. Stads-ingeniørens Direktorat, 1947.
- København Før og nu og aldrig, Udg. af Bo Bramsen og Palle Fogtdal. 1-11. 1988-90.
- København Før og Nu, Bind I og IV. Red. Svend Aakjær, Mogens Lebech og Otto Norn. København, 1950.
- København under borgerstyre og de indlemmede distrikter. Manuskript. Stads-ingeniørens Direktorat. 1975.
- Københavns hvornår skete det - fra Absalon til nutiden. Red. Lisbeth Andersen og Steffen Lindvald. Politikens Forlag, 1979.
- Københavns Kommuneplan.
- Madsen, Hans Helge: København. Gyldendals "Danmark". Gyldendals Forlag, 1987.
- Millech, Knud: Danske Arkitekturstrømninger 1950-1950. Arkitektskolen i Århus, 1977.
- Nissen, Nis: Københavns Bybygning 1500-1856 - visioner, planer, forfald. Arkitektens Forlag 1989.
- På bar bund. Om Rysensteens kvarteret og dets bygninger. Nykredit 1996.
- Ramsing, H.U.: Københavns Historie og Topografi i Middelalderen, Bd. 1-3. Munksgaards Forlag, 1940.
- Rasmussen, Steen Eiler: Steen Eiler Rasmussens København - et bysamfunds særpræg og udvikling gennem tiderne. 2. Udgave. Gads Forlag, 1994.
- Schmidt, Allan: Hvordan begyndte det?, København Historie. Munksgaards Forlag, 1985.
- Strømstad, Poul: Søerne - Sortedamsøen, Peblingesøen, Sankt Jørgens Sø - en kulturhistorisk skildring. København, 1966.
- Trap, J.P.: Kongeriget Danmark. 4. Omarb. Udg. Bd. I, 1929. 5. Udg. Bd. 2 og 3. 1959. Gads Forlag.
- Utopiens Havn - tekster og skitser tilegnet Poul Erik Skriver. Red. Kim Dirckinck-Holmfeld og Christian Enevoldsen. Arkitektens Forlag, 1982.
- Wassard, Alfred: København mellem Søerne og Amaliehaven. Hernovs Forlag, 1984.
- Wassard, Alfred: Københavns ældste Kærne. Hernovs Forlag, 1983.
- Weilbachs Kunstnerleksikon. Red. Merete Bodelsen og Povl Engelstoft. Aschehougs Dansk Forlag, 1952.
- Zinglensen, Bent: Københavnske gadenavn og deres historie. Politikens Forlag, 1972.
- Zinglensen, Bent: Københavns Havne - fortid og nutid. Samlerens Forlag 1977.

Signaturforklaring

Indre By/Christianshavn Bydelsatlas

Bevaringsværdige sammenhænge

Signaturforklaring til siderne 12-68.

- *Dominerende træk*
- *Markant, rundannende bebyggelse*
- *Højdekurver, 1,0 m (opmålt 1850)*
- *Sigtelinie*
- *Udsigt*
- *Enkeltræ/trærække*
- *Vej/Gade/Plads*
- *Græs/Grønning*
- *Jernbane*
- *Vand*
- *Sti*

Bevaringsværdige bygninger

Signaturforklaring til siderne 77-90.

- *Fredet bygning **
- *Høj bevaringsværdi*
- *Middel bevaringsværdi*
- *Lav bevaringsværdi*

* Bygning fredet efter bygningsfredningsloven eller kirkeomfattet af lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.

Der er i dette atlas foretaget to slags vurderinger, som er uafhængige af hinanden. De to vurderinger giver derfor ikke altid det samme resultat, når man ser på den enkelte bygning.

Den ene vurdering vedrører de bevaringsmæssige sammenhænge. Den omfatter det samlede bymiljø eller forhold i en bebyggelse. Den anden vurdering vedrører de enkelte bygninger. I begge vurderinger benyttes to røde farver, en lys og en mørk.

Bygninger der er dominerende eller markante set som led i en bevaringsmæssig sammenhæng, er ikke nødvendigvis bevaringsværdige i sig selv. Man vil derfor kunne finde bygninger, der fremhæves med rødt i en bevaringsmæssig sammenhæng, men som ikke er fremhævet i enkeltbygningens registrering. Det omvendte forhold vil også kunne forekomme.

Titel:
Indre By/Christianshavn Bydelsatlas
Bevaringsværdier i byer og bygninger
1996

Udarbejdet af:
Skov- og Naturstyrelsen, kontoret for
bybevaring

Redaktion:
Cand. mag. Hannelene Toft Jensen

Tekst: Cand. mag Hannelene Toft Jensen

Illustrationer :
Fa. Hasløv & Kjærsgaard
Arkitekt M.A.A. Jørn Kjærsgaard
Arkitekt M.A.A. Kirsten Rasmussen
Arkitekt M.A.A. Benny Bøttiger
Tegner Karin Post

Fotos/luffotos:
Sten Lange

Grundlag for kurvekort:
Niels Felding

Digitale kort:
Stadskonduktørens Direktorat,
København Kommune ©

Bogtilrettelæggelse:
Jørn Kjærsgaard

Kortlægningsarbejde:
Stadsarkitektens Direktorat ved arkitekt
Kirsten Mølgaard.

Tryk og sats:
VisoPrint, København

Oplag:
1000 eksemplarer. 1. oplag.

Henvendelse angående publikationen:
Skov- og Naturstyrelsen
Haraldsgade 53
2100 København Ø
Telefon 39 47 20 00
Skov- og Naturstyrelsens j-nr. 1996-
9721/101-0003

ISBN 87-7279-045-8
Publikationen kan citeres med kilde-
angivelse.

December 1996

Tidligere udkomne kommuneatlas/
bydelsatlas:

Bydelsatlas m.v., København:

Vesterbro 1991, 2. oplag
Bispebjerg 1991
Østerbro 1992, 2. oplag
Amager 1992, 2. oplag
Kongens Enghave 1993
Valby 1994
Vanløse 1995
Brønshøj-Husum 1995
Byatlas København 1996, 2. oplag
Nørrebro Bydelsatlas 1996

Sjælland med omgivende øer og Bornholm:

Fladså 1991
Frederiksberg 1994
Holbæk 1993
Nakskov 1990
Nykøbing Falster 1993
Nysted 1993
Næstved 1991
Præstø 1991
Roskilde 1990
Rødovre 1991
Rønne 1990
Skælskør 1994
Suså 1990
Søllerød 1993, 2. oplag
Vordingbø 1995

Fyn med omliggende øer:

Bogense 1990
Faaborg 1992
Middelfart 1993
Nyborg 1994
Odense I 1996

Jylland med omliggende øer:

Brande 1992
Christiansfeld 1992
Esbjerg 1992
Fredericia 1995
Grenaa 1995
Gråsten 1992
Haderslev 1991
Herning 1992
Horsens 1991
Kolding 1991
Mariager 1994
Nordborg 1991
Ribe 1990
Ringkøbing 1993
Samsø 1990
Sindal 1991
Skive 1995
Sønderborg 1990
Tønder 1993
Varde 1992
Viborg 1990
Aabenraa 1991
Aalborg Nord 1994
Aalborg Syd 1994
Lemvig 1996

Atlas kan bestilles i boghandel eller hos

Byggecentrum Boghandel
Dr. Neergårdsvej 15
2970 Hørsholm
45 76 73 73

Som et led i Miljø- og Energiministeriets information om bygningsbevaring og vedligeholdelse af fredede og bevaringsværdige ejendomme er der udarbejdet en række informationsblade om afgrænsede emner.

Eksempelvis er det et om mørtel, et om reparation af vinduer, et om vedligeholdelse af bindingsværk, et om stråtage, om udskiftning af skorstenspiber, ect.
Miljø- og Energiministeriets informationsblade om bygningsbevaring kan fås på to måder. Enten enkeltvis gratis hos den kommunale tekniske forvaltning eller i abonnement.

Indre By/Christianshavn Bydelsatlas er et led i en række af atlas, der udarbejdes for samtlige bydele i Københavns Kommune.

Skov- og Naturstyrelsen har i samarbejde med Københavns Kommune kortlagt de bevaringsværdige bymiljøer og bygninger i Indre By og på Christianshavn. Resultaterne præsenteres i dette atlas. Samtidig skitseres de bevaringsværdige miljøers topografi, historiske og arkitektoniske kvaliteter.